मिति २०८१/०६/२२ को मा. मन्त्रीस्तर निर्णयानुसार स्वीकृत

प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०८१

प्रस्तावना: नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धिका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनलाई ब्यवस्थित, पारदर्शी, प्रभावकारी, अनुमानयोग्य तथा प्रतिफलमा आधारित बनाउन वाञ्छनीय भएकोले,

विनियोजन ऐन, २०८१ को दफा ११ को उपदफा (२) बमोजिम नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले यो कार्यविधि बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरित कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०८१" रहेको छ।

(२) यो कार्यविधि मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,-

(क) **"अनुदान"** भन्नाले नेपाल सरकारबाट विनियोजित बजेट अनुसारको स्वीकृत कार्यक्रम बमोजिम कृषि क्षेत्रको उत्पादन, प्रशोधन, मूल्य अभिवृद्धि, बजारीकरण, पूर्वाधार निर्माण, यान्त्रिकीकरण, विविधिकरण, व्यावसायीकरण, आधुनिकीकरण, औद्योगिकरण तथा गरिबी निवारण समेतका लागि छनौट भएका अनुदानग्राहीलाई प्रचलित कानून अनुसार लेखा राख्ने लगायतका वित्तीय उत्तरदायित्व वहन गर्ने गरी प्रदान गरिने आर्थिक सुविधा, वस्तुगत सहायता, पूर्वाधार विकास वा उपलव्ध गराइने कृषि सामग्री, उपकरण तथा अन्य सहायता सम्झनु पर्छ ।

(ख) **"अनुदानग्राही"** भन्नाले यस कार्यविधि बमोजिम छनौट भएका लाभग्राही कृषक, कृषि उद्यमी, कृषक समूह, कृषि सम्बन्धी सहकारी, कृषिसँग सम्बन्धित समिति र कृषि व्यवसायी सम्झनु पर्छ ।

(ग) **"कृषि सामग्री"** भन्नाले कृषि उत्पादनमा प्रयोग हुने प्राङ्गारिक मल, बिउ, बेर्ना, बिरुवा, विषादी, जैवीक पदार्थ तथा हार्मोन, कृषि चुन, पोषक तथा शुक्ष्म तत्व, मौरी घार, मौरी गोला, कृषि औजार, उपकरण लगायतका कृषि उत्पादन कार्यमा टेवा पुऱ्याउने अन्य सामग्री/वस्तु सम्झनु पर्छ ।

(घ) **"कृषि"** शब्दले बाली, बागवानी, व्यावसायिक कीट आदिका उप-क्षेत्रसँग सम्बन्धित उत्पादन, प्रशोधन उद्योग एवम् व्यवसाय सम्झनु पर्छ ।

(ङ) **"निजी पूर्वाधार"** भन्नाले कृषक वा फार्म वा कम्पनीबाट निर्माण हुने साना सिंचाई, नर्सरी स्थापना, संरक्षित संरचना जस्ता उत्पादन, प्रशोधन तथा बजार सम्वन्धी विभिन्न निजी प्रयोजनका पूर्वाधारहरू सम्झनु पर्छ ।

(च) **"प्रदेश मन्त्रालय"** भन्नाले प्रदेश स्थित कृषि क्षेत्र हेर्ने मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(छ) **"बैङ्क"** भन्नाले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्राप्त कम्तीमा "घ" बर्गको बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्झनु पर्छ ।

सचिव

(ज) **"मन्त्रालय"** भन्नाले नेपाल सरकारको कृषि क्षेत्र हेर्ने संघीय मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(झ) **"लक्षित वर्ग"** भन्नाले कृषक, कृषि उद्यमी/उद्योगी, कृषक समूह, कृषि/कृषि सम्बन्धी सहकारी, कृषिसँग सम्बन्धित समितिका सदस्य सम्झनु पर्छ ।

(ञ) **"विद्यालय"** भन्नाले नेपाल सरकारबाट स्थापित सार्वजनिक तथा सामुदायिक लगानीमा सञ्चालित वा स्थापित विद्यालय सम्झनु पर्छ।

(ट) **"समिति"** भन्नाले अनुदान प्रवाहकार्यलाई अनुगमन र सञ्चालन प्रक्रियामा सहजीकरण गर्नका लागि दफा ६ बमोजिमको समन्वय तथा अनुगमन समिति सम्झनु पर्छ ।

(ठ) **"सम्बन्धित कार्यालय"** भन्नाले प्रदेश मन्त्रालयको जिल्ला स्थित कृषि हेर्ने कार्यालय र स्थानीय तहलाई सम्झनु पर्छ ।

(ड) **"सशर्त कार्यक्रम"** भन्नाले संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्रदेश वा स्थानीय तहमा वा दुवैमा गएका कृषि सम्वन्धी कार्यक्रम सम्झनु पर्छ ।

(ढ) **"स्थानीय तह"** भन्नाले महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँपालिका सम्झनु पर्छ ।

(ण) **“सामुदायिक पूर्वाधार”** भन्नाले उपभोक्ता समिति वा अनुदानग्राही वा लाभग्राही समुदायबाट निर्माण हुने सिंचाई पूर्वाधार, उत्पादन तथा प्रशोधन पूर्वाधार, कृषि बजार पूर्वाधार लगायत अन्य सामुदायिक प्रयोजनका कृषि सम्वन्धी पूर्वाधारहरू सम्झनु पर्छ ।

(त) **“सार्वजनिक पूर्वाधार”** भन्नाले सार्वजनिक निकायबाट निर्माण हुने बजार पूर्वाधार, तटबन्ध तथा बाँध निर्माण, सिंचाईका पूर्वाधारहरू लगायत अन्य सार्वजनिक प्रयोजनका कृषि सम्वन्धी पूर्वाधारहरू सम्झनु पर्छ ।

३. <u>उद्देश्य:</u> यस कार्यविधि बमोजिम सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूको उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन्:

(क) सशर्त कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरी एकरुपता कायम गर्ने।

(ख) सशर्त कार्यक्रमहरूको सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूलाई सुसूचित गर्ने।

(ग) सशर्त कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन, अनुगमन एवम् प्रगति प्रतिवेदन पद्धतिलाई प्रभावकारी बनाउने।

परिच्छेद -२

<u>व्यवस्थापकीय पक्ष</u>

४. <u>अनुदान उपलब्ध गराउन सक्ने:</u> प्रदेश मन्त्रालय तथा स्थानीय तहले स्वीकृत सशर्त कार्यक्रम बमोजिम यस कार्यविधिको परिच्छेद -३ मा उल्लिखित कार्यक्रमहरूको उद्देश्य, प्रमुख क्रियाकलापहरू र न्यूनतम शर्त/मापदण्ड/प्रासङ्गिक विषय अनुसार प्रसार सेवा, क्षमता अभिवृद्धि, सीमान्त कृषक सम्वन्धी कार्यक्रम तथा आवश्यकता अनुसार व्यवसाय प्रवर्द्धनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र अनुदान उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

५. <u>अनुदान रकमको सीमा र प्रतिशत:</u> प्रदेश मन्त्रालय तथा अन्तर्गतका निकाय र स्थानीय तहले सशर्त कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालन गरिने कृषि विकास कार्यक्रमको अनुदान रकमको सीमा देहाय बमोजिम हुनेछ:-

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

(क) सार्वजनिक निकायबाट निर्माण गरिने कृषि पूर्वाधार निर्माण (सार्वजनिक कृषि पूर्वाधार) को हकमा शत प्रतिशत हुनेछ।

(ख) कृषक समूह वा कृषि सहकारी वा उपभोक्ता समिति र तिनमा आवद्ध अन्य कृषकहरू वा कृषि उद्यमी वा लाभग्राही समुदायबाट निर्माण हुने सामुदायिक प्रयोजनका कृषि पूर्वाधारहरू (सामुदायिक कृषि पूर्वाधार) को हकमा अधिकतम पचासी प्रतिशत हुनेछ।

(ग) निजी एवम् व्यावसायिक प्रयोजनका कृषि पूर्वाधारहरू (निजी कृषि पूर्वाधार) को हकमा अधिकतम पचास प्रतिशत हुनेछ।

(घ) प्रविधि प्रसार, बाली संरक्षण, माटो सुधार तथा तालिम गोष्ठी जस्ता सार्वजनिक निकायबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमको हकमा अधिकतम शत प्रतिशत हुनेछ।

(ङ) कृषि सामग्रीको हकमा अनुदानको सीमा पचास प्रतिशत हुनेछ।

६. <u>समन्वय तथा अनुगमन समितिः</u> (१) प्रदेशले सशर्त कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा सहजीकरण, समन्वय र अनुगमनका लागि प्रदेशस्तरमा समन्वय तथा अनुगमन समिति गठन गर्न सक्नेछ।

तर, प्रदेश स्तरमा कृषि सम्वन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको लागि समिति रहेको खण्डमा सोही समितिले कार्य गर्नेछ।

(२) समन्वय तथा अनुगमन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) सशर्त कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयको लागि प्रदेशभित्र रहेका संघीय निकाय, अन्तर्गतका निकाय र स्थानीय तहसँग आवश्यक समन्वय गर्ने,

(ख) प्रदेश तथा स्थानीय तहका सशर्त कार्यक्रमको अनुगमन एवम् समीक्षा गर्ने,

(ग) कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा आइपरेका समस्याहरूको समाधानका लागि समन्वय गर्ने,

(घ) यस कार्यविधि अनुसार समितिले गर्नु पर्ने अन्य कार्यहरू गर्ने तथा गराउने।

७. <u>माग सङ्कलनः</u> (१) सम्वन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले यस कार्यविधि बमोजिमका सशर्त कार्यक्रममा सहभागी हुन लक्षित बर्गबाट माग सङ्कलन गर्न नियमानुसार अनुसूची -१ बमोजिम सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(२) कार्यविधिको परिच्छेद -३ अन्तर्गत विभिन्न कार्यक्रम शिर्षकमा तोकिएका मापदण्ड/आधारभूत/प्रासाङ्गिक पक्ष पूरा गर्ने गरी ईच्छुक निवेदकले अनुसूची -२ बमोजिम सम्बन्धित निकायमा आवेदन दिनु पर्नेछ।

८. <u>लाभग्राही छनौटः</u> (१) प्रदेशको जिल्ला स्थित कृषि हेर्ने कार्यालय र स्थानीय तहले सशर्त कार्यक्रमहरू अन्तर्गत अनुदान प्रदान गरिने कृयाकलापहरूको लागि प्रस्ताव मूल्याङ्कन तथा छनौट गर्न एक समिति गठन गर्नेछ। प्रदेश र स्थानीय तहमा कृषि सम्वन्धी कार्यक्रम सञ्चालनको लागि समिति रहेको खण्डमा सोही समितिले कार्य गर्न सक्नेछ।

तर, प्रस्ताव आव्हान गरी प्रतिस्पर्धात्मक रुपमा लाभग्राही छनौट गर्नु नपर्ने कृषि प्रसारका नियमित कृयाकलापहरूसँग सम्वन्धित कार्यालयले यस कार्यविधिको अधिनमा रहि आवश्यक विधि निर्धारण गरी सञ्चालन गर्न सक्ने छन्।

सचिव

(२) समितिले आवश्यकता अनुसार विषयसम्बद्ध पदाधिकारी, विज्ञ, संघ एवम् प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कार्यालय/फार्म केन्द्रका प्रतिनिधिलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

(३) दफा ८ को उपदफा (१) बमोजिम गठित समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) मुल्याङ्कन तथा छनौटको आधारहरू तयार गर्ने,

(ख) प्राप्त निवेदनको मुल्याङ्कन र स्थलगत अनुगमन गरी अनुदानग्राही छनौट गर्ने,

(ग) छनौट भएका अनुदानग्राहीलाई उपलब्ध गराईने अनुदान रकम यकिन गर्ने र सम्झौताको लागि सिफारिस गर्ने,

(घ) सम्झौता अनुसार विभिन्न चरणमा सम्पन्न भएका कार्यको अनुगमन तथा प्रमाणीकरण गर्ने,

(ङ) अनुदान रकमको किस्ता अनुदानग्राहीलाई भुक्तानी गर्न सिफारिस गर्ने,

(च) सम्झौता अनुसार कार्य प्रगति सन्तोषजनक नभएमा वा कार्यसम्पन्न हुन नसक्ने देखिएमा अनुदान किस्ता रकम रद्द गर्न वा अनुदान सम्झौता रद्द गर्न सिफारिस गर्ने,

(छ) कार्यक्रमको अनुगमन गरी पृष्ठपोषण गर्ने।

(४) स्थानीय तहको हकमा समितिको सचिवालयको कार्य कृषि हेर्ने शाखाले गर्नेछ ।

(५) प्राप्त आवेदनको मूल्याङ्कन, स्थलगत निरीक्षण, प्रमाणीकरण, सिफारिस, अनुगमन तथा भुक्तानी सिफारिस लगायतको कार्य गरी समितिको काममा सहयोग गर्न समितिले कार्य समूह बनाउन सक्नेछ।

९. <u>अनुदान प्रवाह:</u> (१) सशर्त कार्यक्रम अन्तर्गत क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा अनुदानग्राहीलाई प्रदान गरिने सेवा सुविधा सम्वन्धी व्यवस्था दफा ५ अनुसार प्रदेश तथा स्थानीय तहले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ।

(२) छनौट भएका अनुदानग्राहीले सञ्चालन गर्नुपर्ने क्रियाकलाप, सो को समयसारणी एवम् अनुदानग्राहीले पालना गर्नुपर्ने शर्त, अनुदान रकम एवम् भूक्तानीको विधि उल्लेख गरी सम्वन्धित कार्यालयले अनुसूची -३ अनुसार अनुदाग्राहीसँग सम्झौता गर्नेछ।

(३) दफा ९ को उपदफा (२) अनुसार भएको सम्झौता बमोजिम कार्य सम्पादनको आधारमा सम्वन्धित कार्यालयले अनुदानग्राहीलाई अनुदान रकम भूक्तानी गर्नेछ।

(४) सम्झौता बमोजिम अनुदानग्राहीको तर्फबाट व्यहोर्नु पर्ने/लगानी गर्नुपर्ने रकमको सुनिश्चितताको लागि आवश्यकता अनुसार सम्झौता गर्नु अघि सम्बन्धित पक्षबाट लगानी गर्नुपर्ने रकम बराबरको जमानत (नगद, धरौटी वा ऋण स्वीकृत भएको बैंकको प्रतिबद्धतापत्र वा बैंक ग्यारेन्टी वा जगेडा कोष वा पूँजी प्रमाणित हुने कागजपत्र) सम्वन्धित कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) अनुदानलाई कृषक मैत्री बनाउन माग भएको सामग्री र उपकरणको आधार, गुणस्तर र प्रति एकाई मूल्यको सूचना माग गरी कम्तिमा तीन आपूर्तिकर्ताको प्रतिस्पर्धात्मक सूची सार्वजनिक गरी प्राप्त गुणस्तर र मूल्य अनुरुप सबैभन्दा कम दर रेटका आधारमा अनुदान रकम निर्धारण गर्न सक्नेछ।

(६) अनुदानग्राहीले सूची सार्वजनिक गरिएका आपूर्तिकर्तामध्ये आफूले चाहेको ब्राण्डको आपूर्ति कर्ताबाट तोकेको मूल्य तिरी सामग्री वा उपकरण खरिद गर्न सक्नेछ। यस क्रममा वस्तु, सामग्री वा उपकरणको गुणस्तर र मापदण्ड स्वीकृत भएको हुनु पर्नेछ। यसरी खरिद गरेको अवस्थामा पनि अनुदानको रकम भने सम्वन्धित कार्यालयले निर्धारण गरेको भन्दा बढी हुने छैन।

१०. <u>अनुदानको भुक्तानी:</u> (१) नगद अनुदान दिइने कार्यक्रमको हकमा अनुदान रकम सोझै अनुदानग्राहीको बैङ्क खातामा जम्मा हुने गरी भुक्तानी गरिनेछ।

(२) अनुदान रकमको भुक्तानी सम्झौता पत्रमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ। कार्यक्रमको प्रकृति अनुसार सम्बन्धित निकायको जिम्मेवार प्राविधिकले स्थलगत निरीक्षण गरी तयार पारेको कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा अनुदानग्राहीलाई अन्तिम भुक्तानी गरिनेछ।

११. <u>कार्यक्रम अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन:</u> (१) कार्यक्रम सञ्चालनको लागि छनौट भएको क्षेत्र/क्लष्टर, छनौट भएको विषय, अनुदानग्राहीसँग भएको सम्झौताको विवरण सम्वन्धित कार्यालयले नियमित अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नेछ ।

(२) प्रगती विवरण तयारी तथा संप्रेषण सम्बन्धी व्यवस्था देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) सम्वन्धित कार्यालयले त्रैमासिक एवम् वार्षिक प्रगति विवरण अनुसूची -५ बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित केन्द्र र कृषि विभागमा पठाउनु पर्नेछ। यस बाहेक समय समयमा माग भए बमोजिमको प्रगति तथा अन्य विवरण समेत पठाउनु पर्नेछ।

(ख) कृषि विभागले सम्बन्धित तहहरूमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण वा अन्य विवरण सङ्कलन गर्नका लागि अनलाइन प्रणाली व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ र त्यस्तो प्रणालीको प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा सो कार्य सम्पन्न गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालयको हुनेछ।

(ग) कार्यक्रमको नियमित प्रतिवेदन पेश नगर्ने तथा प्रभावकारी रुपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन नगर्ने प्रदेश/स्थानीय तहलाई आगामी आ.व.मा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि बजेट प्रस्ताव गरिने छैन।

(३) अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी व्यवस्था देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) कार्यक्रमको अनुगमन संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका सम्बन्धित कार्यालयहरुबाट संयुक्त वा छुट्टाछुट्टै पनि हुन सक्नेछ।

(ख) कृषि विभागले सरोकारवालाहरुको समेत सहभागितामा सशर्त कार्यक्रमहरुको संयुक्त फिल्ड अनुगमन गरी प्रत्येक छ/छ महिनामा मन्त्रालयमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

(ग) यस कार्यविधि बमोजिमको समन्वय तथा अनुगमन समितिबाट आवश्यकता अनुसार सशर्त कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कन हुनेछ।

(घ) अनुगमनको क्रममा दिईएका मौखिक वा लिखित निर्देशनहरुको पालना गर्नु सम्बन्धित कार्यालय र अनुदानग्राहीको कर्तव्य हुनेछ।

(ङ) मन्त्रालयले विभाग तथा प्रदेशसँगको समन्वयमा प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भइ गएका कार्यक्रमहरुको बार्षिक समीक्षा गर्नु वा गराउनु पर्नेछ।

परिच्छेद-३

<u>प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरित कार्यक्रमहरू र सञ्चालनका प्राविधिक पक्ष</u>

१२. प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम/प्राङ्गारिक तथा जिवाणु मल प्रवर्द्धन कार्यक्रम/प्राङ्गारिक मल प्रवर्द्धन कार्यक्रमः (१) प्रदेश तथा स्थानीय तहहरुमा प्राङ्गारिक खेती प्रवर्द्धन गरी स्वच्छ उत्पादन पद्धतिलाई प्रोत्साहन गर्न प्राङ्गारिक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछ।

(२) यसका कार्यक्रमका लक्षित बर्ग निम्म बमोजिम हुने छन्-

(क) प्राङ्गारिक कृषि प्रविधिको अनुशरण तथा विस्तार गर्न ईच्छुक कृषक, कृषक समूह, सहकारी, निजी कम्पनीहरू।

(ख) शहर आसपास (Peri-Urban Area) तथा संभाव्य अन्य क्षेत्रका व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र, सिंचाइ तथा सडकको सहज पहुँच भएका एवम् सघन खेती प्रणाली भएका क्षेत्रमा प्राङ्गारिक खेती गर्न ईच्छुक कृषक, कृषक समूह, सहकारी, निजी कम्पनीहरू।

(ग) रासायनिक पदार्थ नपुगेका क्षेत्रका स्थानीय एवम् रैथाने जातका बालीहरू उत्पादन गर्न ईच्छुक कृषक, कृषक समूह, सहकारी, निजी कम्पनीहरू।

(३) यस कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन हुने क्रियाकलापहरु निम्न बमोजिम हुने छन्-

(क) प्राङ्गारिक कृषि प्रविधिको अनुशरण तथा विस्तार सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि (प्राङ्गारिक कृषिमा अभिमुखिकरण कार्यक्रम, प्राङ्गारिक कृषिमा आधारित क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम तथा प्रदर्शनहरु),

(ख) प्राङ्गारिक कृषि प्रविधिको अनुशरण तथा विस्तार कार्यमा सहयोगी क्रियाकलापहरू (भकारो सुधार, भर्मिकम्पोष्ट मल, कम्पोष्ट मल, हरियो मल, जैविक मल,वनस्पतिक विषादी, शुक्ष्म जैविक मल उत्पादन आदि),

(ग) प्राङ्गारिक नमूना (Model) कृषि फार्म स्थापना,

(घ) रैथाने बाली उत्पादन प्रबर्द्धन गर्ने सहयोगी क्रियाकलापहरू,

(ङ) प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन विविधिकरण,मूल्य अभिवृद्धि तथा बजारीकरण गर्ने कार्यमा सहयोग।

(४) यस कार्यक्रमका लागि अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा कार्यविधिको दफा (५) बमोजिम हुनेछ।

(५) कार्यक्रम संचालनका लागि न्यूनतम मापदण्ड/प्रासङ्गिक विषयहरु निम्न बमोजिम हुने छन्-

(क) **खुल्ला जमीनमा प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन (Open field cultivation) कार्यक्रम:**

(अ) खुल्ला जमीनमा प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन कार्यक्रम गर्न एकल फर्म भए कम्तिमा पाँच रोपनी जमिन र सहकारी वा समूह मार्फत कम्तीमा साठी रोपनी जमिनमा खेती गर्नु पर्नेछ ।

(आ) एकल फर्म, सहकारी वा समूहले क्लष्टरमा धेरै जमिनमा उत्पादन गर्ने प्रस्ताव गरेमा त्यस्ता फर्म, समूह, सहकारीलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(ख) **संरक्षित संरचनामा प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन कार्यक्रम:** प्राङ्गारिक खेती गर्न बनाइएका पुराना संरचनाहरू सुधार तथा नयाँ संरचना निर्माणमा अनुदान सहयोग उपलब्ध गराईनेछ। प्राविधिक सेवा टेवा एवम् समन्वयात्मक कार्यका लागि नेपाल सरकारले

सचिव

तोकेको न्यूनतम सेवा सुविधा सहित प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कृषि हेर्ने कार्यालयले प्राविधिक सहजकर्ता सेवा करारको व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(अ) उत्पादन सामग्रीहरू जस्तैः उपयुक्त जातका बीउ, जैविक विषादी तथा विषादी बनाउने सामग्रीहरू,

(आ) उत्पादन स्थल देखि बजारसम्म पुऱ्याउनका लागि ढुवानी,

(इ) कृषक पहिचान चिन्ह,

(ई) प्राङ्गारिक उत्पादन सामग्रीहरू, प्याकेजीङ्ग, ढुवानी गर्ने सामग्रीहरू तथा लेवलिङ्गका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू,

(उ) साना पूर्वाधारहरूको विकास (कोल्डरुम, ग्रीन हाउस, प्याकेजिङ्ग हाउस, सङ्कलन केन्द्र, साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत सम्भार) ।

(ग) नमूना प्रदर्शन कार्यक्रम: प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कृषि हेर्ने कार्यालयले प्रदर्शन (demonstration) को रुपमा यो कार्यक्रम कृषक समूह/सहकारी/कृषि फार्म/कृषि कम्पनीको साझेदारीमा देहाय बमोजिम सञ्चालन गर्नेछः-

(अ) स्थानीय तह/क्षेत्र निर्धारण गर्दा न्यूनतम् साठी रोपनीको एक क्लष्टर हुनु पर्नेछ।

(आ) एक स्थानीय तहमा साठी रोपनीको एक क्लष्टर नपुगेमा सिमाना जोडिएका दुई स्थानीय तहहरू छनौट गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(इ) कार्यक्रममा साझेदारी गर्न ईच्छुक कृषक, कृषक समूह/सहकारी/कृषि फर्म/कृषि कम्पनीले प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कृषि हेर्ने कार्यालयको सहयोगमा उत्पादक कृषकहरू र बजारीकरण गर्ने उद्यमीहरूसँग अग्रिम सम्झौता गरेको हुनु पर्नेछ।

(ई) छनौट गरीने कृषक समूह वा सहकारीका सदस्यहरूले अनिवार्य रुपमा पशुपालन समेत गरेको हुनु पर्नेछ।

(उ) उत्पादित वस्तु अन्तिम उपभोक्ता समक्ष पुगुञ्जेलसम्म उत्पादक कृषक एवम् स्थान पहिचान हुने व्यवस्थाका लागि अनूसूची -६(क) मा तोकिए अनुसारको कृषक पहिचान चिन्ह राख्नु पर्नेछ ।

(ऊ) उत्पादकले अनुसूची -६(ख) बमोजिमको अभिलेख दुरुस्त राख्नु पर्नेछ र सम्वन्धित प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कृषि हेर्ने कार्यालयमा अनिवार्य रुपमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(ए) प्राङ्गारिक उत्पादन एवम् बजारीकरणसँग सम्बन्धित आधुनिक, उन्नत एवम् दिगो कृषिका प्रविधिहरूको विकास एवम् प्रसार सम्वन्धी नमूना प्रदर्शन कार्यक्रम अन्तर्गत देहाय वमोजिमका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछः-

- प्राविधिक सेवा टेवा एवम् समन्वयात्मक कार्यका लागि नेपाल सरकारले तोकेको न्यूनतम सेवा सुविधा सहित प्रदेश सरकारको जिल्लास्थित कृषि हेर्ने कार्यालयले प्राविधिक सहजकर्ता सेवा करारको व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

- उत्पादन सामग्रीहरू जस्तै उपयुक्त जातका बीउ, जैविक विषादी तथा विषादी बनाउने सामग्रीहरूमा अनुदा।
- उत्पादन स्थल देखि बजारसम्म पुर्‍याउनका लागि ढुवानी अनुदान ।
- कृषक पहिचान चिन्हका लागि अनुदान।
- प्राङ्गारिक उत्पादन सामग्रीहरू, प्याकेजीङ्ग, ढुवानी गर्ने सामग्रीहरू तथा लेवलिङ्गका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूमा अनुदान।
- साना पूर्वाधारहरूको विकास (साना सिंचाइ, सङ्कलन केन्द्र, प्याकेजिङ्ग हाउस, ग्रिन हाउस, कोल्ड रुम) निर्माण तथा मर्मत सम्भार।
- अन्य न्यूनतम शर्त/मापदण्ड/प्रासङ्गिक विषय अनुसूची -६(क) देखि (छ) सम्ममा उल्लेख भए बमोजिम हुनु पर्नेछ।

१३. <u>ब्यावसायिक फलफूल खेती (स्याउ/ ओखर/ कागती/ सुन्तला/ किवी/ मेवा/ सिउँडी फल/अनार लगायत) प्रवर्द्धन कार्यक्रमः</u> (१) व्यावसायिक फलफूल खेतीको प्रवर्द्धनका लागि कृषि विभाग/राष्ट्रिय फलफूल विकास कार्यक्रम अन्तर्गत सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत स्थानीय तहहरूबाट स्याउ/ओखर/कागती/सुन्तला/किवी/मेवा/सिउँडी फल/अनार जस्ता फलफूलहरूको व्यावसायिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम (फलफूल प्रवर्द्धन कार्यक्रम समेत) संचालन गरिनेछ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित समूहमा कृषक, कृषि उद्यमी, कृषक समूह, कृषि/कृषि सम्बन्धी सहकारी, कृषिसँग सम्बन्धित समितिहरू हुने छन्।

(३) यस कार्यक्रम अन्तर्गत प्रमुख क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुने छनः-

(क) **बगैंचा/क्षेत्रफल विस्तार कार्यक्रम**

(अ) बगैंचा रेखाङ्कन गर्ने, बिरुवा रोप्न खाडल खन्ने ज्यामी ज्याला,

(आ) फलफूल बिरुवा खरिद,

(इ) कृषि औजार/उपकरण, (सिकेचर, करौंती, न्यापस्याक र पावर स्प्रेयर),

(ई) सिंचाई पूर्वाधार निमार्ण र व्यवस्थापन (सिचाई पाईप, पोखरी निर्माण (प्लाष्टिक पोखरी समेत),

(उ) रोग किरा नियन्त्रण,

(ऊ) बोर्डे मिश्रण तथा बोर्डो पेष्ट प्रयोग,

(ख) **सम्बन्धित फलफूल विशेषका नर्सरी सुदृढीकरण कार्यक्रमः** फलफूल नर्सरी सुदृढीकरण कार्यक्रम अनुसार संचालन गर्ने।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा यस कार्यविधिको दफा ५ बमोजिम हुनेछ।

(५) यस कार्यक्रमका न्यूनतम शर्त/मापदण्ड/प्रासङ्गिक विषय निम्न बमोजिम हुनेछन्।

(क) व्यवसायिक फलफूल खेती विस्तारको लागि पहाडमा कम्तिमा २ रोपनी र तराईमा कम्तिमा ३ कट्ठा क्षेत्रफलमा बगैंचा स्थापना गर्ने कृषकहरूलाई बिरुवा खरिद लगायत बगैंचा रेखाङ्कन, खाडल खन्ने, ज्यामी ज्याला, कृषि औजार/उपकरण तथा सिचाई

सचिव

व्यवस्थापन आदिमा अनुदान उपलब्ध गराउने।

(ख) सम्बन्धित स्थानीय तहमा कार्यक्रम सञ्चालनको लागि तोकिएको फलफूल बालीमा मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।फलफूल बाली नताकिएको अवस्थामा राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रको समन्वयमा बाली निश्चित गर्नुपर्नेछ।

(ग) सम्बन्धित फलफूल विशेषका नर्सरी सुदृढीकरण कार्य सन्चालन गर्न सकिनेछ।

(घ) बगैंचा स्थापना गर्ने कृषकहरूलाई फलफूल खेती सम्बन्धी तालिम संचालन गर्न सकिनेछ।

(ङ) यस कार्यक्रमको उद्देश्य फलफूल खेतीको क्षेत्रफल विस्तार गर्ने रहेकाले विनियाजित बजेटको कम्तिमा ७० प्रतिशत बजेट क्षेत्रफल विस्तारका लागि खर्च गर्नु पर्नेछ ।

तर सुन्तलाजात फलफूल नर्सरीमा जालीघर निर्माण गरिने भएमा राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रको समन्वयमा बजेट खर्च प्रतिशत थपघट गर्न सकिनेछ।

(च) कार्यक्रम सचालनका लागि आवश्यक बिरुवा राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रको समन्वयमा व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

१४. <u>गुरु किसान छनौट, नमुना बगैचा स्थापना तथा क्षेत्रविस्तार कार्यक्रम:</u> (१) नेपाल सरकारबाट सुन्तला फललाई राष्ट्रिय फलको मान्यता प्रदान गरेको सन्दर्भ तथा भौगोलिक क्षेत्र विशेषको प्राथमिकता प्राप्त फलफूल बालीको प्रवर्द्धन गर्न गुरु किसानको छनौट गरी निज मार्फत फलफूल खेतीको उचित उत्पादन व्यवस्थापनमा अन्य व्यावसायिक किसानहरू समेतलाई प्रोत्साहन गर्न कृषि विभाग, राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रले सम्भावित स्थानिय तहहरुमा संघीय सशर्त कार्यक्रमको रुपमा गुरु किसान छनौट, नमुना बगैचा स्थापना तथा क्षेत्रविस्तार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित बर्गमा ब्यावसायिक फलफूल खेतीमा संलग्न कृषकहरु हुने छन्।

(३) यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न बमोजिमका क्रियाकलापहरू संचालन हुने छन्।

(क) गुरु किसान छनौट तथा परिचालन

(अ) स्थानीय तहमा फलफूल किसानहरूको क्षमता विकास तथा प्रविधि प्रसार कार्यमा सहजीकरण गर्नका लागि एक जना गुरु किसान छनौट गरी परिचालन गरिनेछ।

(आ) गुरु किसान छनौट गर्दा ग्रामिण कृषि कार्यकर्ता र कृषक सहजकर्ता तालिम लिएकालाई विशेष प्राथमिकता दिइनेछ।

(इ) गुरु किसानको न्यूनतम योग्यता

- साधारण लेखपढ गर्न सक्ने।
- कम्तिमा २(दुई) रोपनी जग्गामा फलफूल खेती गरिरहेको।
- फलफूल बगैंचामा सिंचाइको व्यवस्था भएको।
- फलफूल खेती सम्बन्धि नविनतम प्रविधिहरू परिक्षण तथा प्रदर्शन कार्यक्रम संचालन गर्न इच्छुक।
- सम्बन्धित स्थानिय तहको स्थायी बासिन्दा भएको।

सचिव

- फलफूल खेती सम्बन्धि तालिम लिएको।
- स्वयंसेवक रुपमा सेवा दिन र कार्य गर्न प्रतिवद्ध रहेको।

(ई) गुरु किसानको कार्य विवरण

- सुन्तला लगायत स्थानीय तहको अन्य प्राथमिकता प्राप्त फलफूल बालीहरूको बगैंचा स्थापना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि कृयाकलापहरूको तरिका प्रदर्शन (Method Demonstration) गर्ने।
- फलफूल बगैंचा स्थापनाको महत्वपूर्ण अवस्थाहरू (बगैंचा रेखाङ्कन गर्ने, खाडल खन्ने, मल राख्ने, खाडल पूर्ने, विरुवा रोप्ने, काँटछाँट गर्ने, रोगकिरा व्वस्थापन गर्ने तथा अन्य बगैंचा व्यवस्थापनका कार्य आदि) मा स्थलगत निरीक्षण तथा प्राविधिक पृष्ठपोषण गर्ने।
- फलफूल सम्बन्धि सूचना/तथ्याङ्कका विषयमा स्थानीय तहको कृषि शाखा र राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रको सम्पर्क व्यक्तिको रुपमा कार्य गर्ने।
- सुन्तला लगायत स्थानीय तहको अन्य प्राथमिकता प्राप्त फलफूल बालीहरूको क्षेत्र विस्तारमा माग संकलन तथा सेवा प्रवाह गरि किसानहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने।

(उ) गुरु किसान भई कार्य गर्न इच्छुक र न्यूनतम योग्यता पुगेका कृषकहरूले अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा निवेदन पेश गर्नुपर्ने।

(ख) गुरु किसानको क्षमता विकास र सेवा सुविधा

(अ) गुरु किसानको क्षमता विकासका लागि राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रले तालिम वा सीप विकास सम्बन्धी कृयाकलापहरू संचालन गर्न सक्नेछ।

(आ) स्थानीय तहका अन्य फलफूल किसानको क्षमता विकास गर्न बगैंचा व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कृयाकलापहरूको प्रदर्शन (Method Demonstration) कार्य संचालनका लागि सिकेचर, प्रुनिङ-स:, स्प्रेयर, सुरक्षात्मक पहिरन (PPE), बोर्डोपेस्ट/पेन्ट लगायतका अन्य आवश्यक सामाग्री तथा उपकरणहरू सम्बन्धित स्थानीय तहले सतप्रतिशत अनुदानमा उपलब्ध गराउनेछ।

(इ) गुरु किसानलाई स्थानीय तहका अन्य फलफूल किसानको मागका आधारमा फलफूल बगैंचा व्यवस्थापन लगायतका विषयमा स्थलगत सेवा प्रदान गरेबापत बार्षिक बढीमा रु. पन्ध्र हजारसम्म सेवा खर्च दिन सकिनेछ।

(ई) गुरु किसानको बगैंचालाई नमुनाका रुपमा स्थापना गर्न आवश्यक प्रविधि लगायत औजार/उपकरणको खरिदमा पचास प्रतिशत अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(ग) बगैंचा स्थापना

(अ) क्षेत्रफल कम्तिमा ५ (पाँच) रोपनी हुनुपर्ने र जात खुलेको फलफूलको स्वस्थ कलमी विरुवा प्रयोग गरेको हुनुपर्ने।

(आ) सिँचाइको लागि रिङ बेसिन लगायत अन्य उपयुक्त प्रविधि प्रयोग गर्नुपर्ने।

(इ) फलफूल विरुवाको तालिम तथा काँटछाँट, आवश्यकता अनुसार बोर्डोपेस्ट/पेन्ट प्रयोग गर्नुपर्ने।

(ई) १ (एक) रोपनी क्षेत्रफलमा उच्च घनत्वमा बाली प्रदर्शन गर्नुपर्ने।

(उ) बगैंचा सरसफाइ लगायत उपयुक्त विधि (फेरोमन ट्र्याप , प्रोटिन बेट लगायत) अपनाइ रोग किरा मुक्त बगैंचा हुनुपर्ने।

(ऊ) पर्याप्त मलखाद प्रयोग गरी स्वस्थ बगैंचा स्थापना गर्ने।

(ऋ) बगैंचामा भएको लागत तथा लाभको व्यवस्थित अभिलेख राख्नुपर्ने।

(घ) क्षेत्र विस्तारः फलफूलको क्षेत्र विस्तारका लागि किसानहरूलाई निम्न अनुसारका कृयाकलापहरूमा अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछः-

(अ) बगैंचा रेखाङ्कन गर्ने, बिरुवा रोप्न खाडल खन्ने ज्यामी ज्याला।

(आ) फलफूल बिरुवा खरिद।

(इ) कृषि औजार/उपकरण, (सिकेचर, करौंती, न्यापस्याक र पावर स्प्रेयर)।

(ई) सिंचाई पूर्वाधार निमार्ण र व्यवस्थापन (सिचाई पाईप, पोखरी निर्माण (प्लाष्टिक पोखरी समेत)।

(उ) रोग किरा नियन्त्रण।

(ऊ) बोर्डो मिश्रण तथा बोर्डो पेष्ट प्रयोग।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा यस कार्यविधिको दफा ५ बमोजिम हुनेछ।

१५. <u>हरित विद्यालय कार्यक्रमः</u> (१) विद्यालय तहदेखि कृषि तथा पोषण शिक्षाका आधारभूत पक्षको चेतना अभिबृद्धि गर्न र विद्यालयको उपयोग विहिन जग्गामा पौष्टिक फलफूलको उत्पादन गरी पर्यावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण गर्न हरित विद्यालय कार्यक्रम तर्जुमा गरी स्थानीय तह मार्फत संचालन गर्न सशर्त अनुदानको रुपमा कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित बर्गमा गत आर्थिक बर्षमा कार्यक्रम संचालनका लागि सूचना प्रवाह भए अनुसार छनौट भएका बिद्यालयहरु हुनेछन्।

(३) यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न बमोजिमका क्रियाकलापहरू संचालन हुनेछनः-

(क) फलफूल बगैंचा स्थापनाः यस कार्यक्रम अन्तरगत विद्यालयले आफ्नै जग्गामा अनुसूची -८ मा उल्लिखित फलफूल बालीको बगैंचा स्थापना गर्न देहाय बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछः-

(अ) जग्गाको सरसफाई, बगैचा रेखाङ्कन गर्ने, बिरुवा रोप्न खाडल खन्ने, मल मिसाउने तथा पुर्ने, बिरुवा रोप्ने, टेका तथा छापो राख्ने,

(आ) फलफूल बिरुवा खरिद,

(इ) कृषि औजार/उपकरण (स्प्रेयर सिकेचर करौती),

सचिव

(ई) सिंचाई पूर्वाधार निमार्ण र व्यवस्थापन (सिचाई पाईप पोखरी निर्माण/प्लाष्टिक पोखरी समेत)

(उ) फलफूल बगैंचा बारबन्देज (बारबन्देजका लागि स्थानीय स्रोत सामाग्रीमा आधारित बायो/हरित बारबन्देजमा जोड दिनु पर्ने तथा यस कार्यमा स्थानीय तह, सामाजिक संघ संस्था तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहजीकरण गर्न सक्ने।

(ख) **पोषण शिक्षा तथा चेतना अभिबृद्धिः** विद्यार्थीहरुमा कृषि उत्पादन र पोषण शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध र महत्व एवम् स्थानीय उत्पादनको सम्भावना तथा उपयोगको बारेमा जानकारी र चेतना अभिबृद्धिका लागि विद्यालयले तपसिल अनुसारका क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्नेछः-

(अ) फलफूल, रैथाने बाली, पशुजन्य उपज तथा यसको पोषण महत्व स्थानीयस्तरमा खेती गर्न सकिने फलफूल तथा रैथाने बालीहरुको बारेमा जानकारी गराउने,

(आ) फलफूल तथा रैथाने बालीको खेती सम्बन्धी जानकारी गराउने,

(इ) फलफूल नर्सरी स्थापना तथा महत्वको बारेमा जानकारी गराउने,

(ई) हरियो तथा डाले घाँसको उत्पादन बृद्धि तथा पर्यावरणमा महत्वको बारेमा जानकारी गराउने,

(उ) गोठेमल/भकारो सुधार तथा व्यवस्थापनको बारेमा जानकारी गराउने,

(ऊ) हरियो मल, कम्पोष्ट मलको महत्व तथा बनाउने तरिका।

(४) दफा १५ को उपदफा (३) बमोजिम छनौट भएका बिद्यालयहरुले कार्यक्रमका लागि राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रमा आवेदन दिएको समयमा पेश गरेको कार्ययोजनामा उल्लिखित कृयाकलापहरू मध्येबाट विनियोजित बजेटको परिधिभित्र रही आवश्यक क्रियाकलापहरु अनुसूची -७ अनुसार पेश गरी अनुसूची -३ अनुसार सम्झौता गर्नेछ।

(५) राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रले छनौट भएका बिद्यालयहरुले पेश गरेको आबेदन र कार्ययोजना आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(६) कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विद्यालयले सम्झौता बमोजिम कार्यसम्पादन विवरण अद्यावधिक गरी सूचना पाटी वा वेबसाइटमा प्रकाशन गर्नुका साथै त्रैमासिक रुपमा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्रगति विवरण पठाउनु पर्नेछ।

(७) यस दफाको उपदफा (५) बमोजिम हुने सम्झौता अनुसार विद्यालयले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ र सम्झौतामा उल्लिखित शर्त तथा कार्यसम्पादनको आधारमा विद्यालयलाई सम्बन्धित स्थानीय तहले बजेट निकासा गर्नेछ।

(८) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा यस कार्यविधिको दफा ५ बमोजिम हुनेछ।

(९) कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कन देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) अनुदानग्राहीको अनुगमन संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहका सम्बन्धित निकायहरुबाट संयुक्त वा आवश्यकता अनुसार छुट्टाछुट्टै हुन सक्नेछ । यसरी भएको अनुगमनको क्रममा

सचिव

दिईएको मौखिक वा लिखित निर्देशन पालना गर्नु कार्यक्रम सञ्चालन हुने विद्यालयको कर्तव्य हुनेछ।

(ख) स्थानीय तहले कार्यक्रम सञ्चालन भएको विद्यालयको अनुगमन गरी अर्धवार्षिक रुपमा प्रतिवेदन केन्द्रलाई पठाउनु पर्नेछ।

(ग) केन्द्रले नमुनाको रुपमा लाभग्राही विद्यालयको स्थलगत अनुगमन गरी स्थानीय तहको प्रतिवेदन समेत समावेश गरेर अर्धवार्षिक प्रगति प्रतिवेदन कृषि विभाग र मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ।

१६. <u>रैथाने मौरी तथा कीट संरक्षण कार्यक्रमः</u> (१) अन्तर सरकारी सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत तोकिएका स्थानीय तहहरुमा व्यावसायिक कीट विकास कार्यक्रम अन्तर्गत रैथाने मौरी तथा कीट संरक्षण कार्यक्रम संचालन गरी सेरेना मौरी, पुत्का मौरी, भीर मौरी, भमरा, पुतली जस्ता परागसेचक कीटहरुको संरक्षणलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।

(२) कृषक, कृषक उद्यमी, कृषक समूह, कृषि सहकारी, सामुदायिक बीउ बैंक, रैथाने मौरी तथा कीटहरुको संरक्षणमा संलग्न व्यक्ति, फर्म तथा सामुदायिक संस्थाहरु यस कार्यक्रमको लक्षित समूह हुनेछन्।

(३) यस अन्तर्गत देहायका क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छनः-

(क) मौरी गोला तथा भमरा घर वृद्धि कार्यक्रम

अ. मौरी गोला वितरणः रैथाने मौरीहरु जस्तै पुत्का, कठ्यौरी, सेरेना लगायतका मौरीको गोला वितरण गर्न सकिनेछ। साथै, परागसेचन क्रियामा सहयोग गर्ने भमरा लगायतका कीटहरुको पनि वितरण गर्न सकिनेछ।

आ. घार तथा भमरा घर वितरणः रैथाने मौरीहरुको लागि उपर्युक्त हुने परम्परागत वा आधुनिक घार (रैथाने मौरीको लागि उपर्युक्त हुने किसिमको) वा अन्य सामग्रीहरु वितरण गर्न सकिनेछ। साथै, भमरा लगायतका कीटहरुको लागि उपर्युक्त हुने काठको घर पनि वितरण गर्न सकिनेछ।

(ख) जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम

अ. रैथाने मौरी तथा कीट संरक्षण सचेतनाः रैथाने मौरी तथा परागसेचक कीट संरक्षणको महत्व बारे सर्वसाधारण जनता एवम् अन्य सरोकारवालाहरुलाई सचेत एवम् जागरुक बनाउन सहयोग पुग्ने गरि सचेतनाको गतिविधिहरु सन्चालन गर्न सकिनेछ । यस्ता क्रियाकलापहरुमा पालिका स्तरीय भेला, गोष्ठी, सडक नाटक, रेडियो कार्यक्रम, स्थानीय एफ.एम. रेडियो मार्फत सूचना प्रसारण, विद्यालयस्तरीय प्रतियोगिताहरु र अन्य कार्यक्रम, प्रकाशनका सामग्रीहरु, संस्कृतिक पर्व, मेला तथा महोत्सव आदिमा प्रचारप्रसारका गतिविधि आदि सन्चालन गर्न सकिनेछ। कृषकहरुले प्रयोग गर्ने विषादीले मौरी र अन्य परागसेचक कीटहरुमा पर्न जाने असरको बारेमा अनिवार्य रुपमा सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ।

आ. होर्डिङ बोर्ड राख्नेः रैथाने मौरी तथा परागसेचक कीटहरुको पर्यावरणीय सेवाको महत्वबारे जानकारी तथा प्रचार प्रसारको लागि धेरै मानिसले देख्ने विभिन्न स्थानमा सचित्र होर्डिङ बोर्ड राख्न सकिने।

ङ. **सचेतना तालिमः** रैथाने मौरी तथा परागसेचक कीटहरुको महत्व, पालन प्रविधि, पर्यावरणीय सेवा र संरक्षण बारे स्थानीय कृषक तथा सरोकारवालाहरुलाई एक दिने तालिम आयोजना गर्न सकिनेछ। तालिम सन्चञ्लन गर्दा सहभागीलाई दैनिक तथा भ्रमण खर्च र कुनै किसिमको भत्ता दिन पाइने छैन भने खाजा खर्च व्यहोर्न सकिनेछ।

(ग) **फिल्ड जीन बैंक स्थापना तथा सुदृढीकरणः** रैथाने मौरी तथा परागसेचक कीटहरुको संरक्षणका क्रियाकलापहरु सन्चालनको लागि क्रियाशील वा नयाँ सामुदायिक फिल्ड जीन बैंकहरुलाई छनौट गरी सम्झौता पश्चात कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ। सो को लागि diversity block स्थापना तथा व्यवस्थापन, मौरी गोला तथा घार खरिद, भमरा तथा अन्य कीटको बासस्थानको लागि घर खरिद/निर्माण तथा आवश्यक मेशिनरी उपकरण तथा पूँजीगत अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। पहिले देखि नै क्रियाशील सामुदायिक फिल्ड जीन बैंकहरुलाई पनि सुदृढीकरण कार्ययोजनाको आधारमा कूल लागतको पचासी प्रतिशतमा नबढ्ने गरि पूर्वाधार निर्माण/सुधार तथा मेशिनरी उपकरणमा सहयोग गर्न सकिनेछ।

(घ) **कार्यक्रम व्यवस्थापनः** यस अन्तर्गत सूचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरिफिकेसन, तथ्यांक सङ्कलन, प्रगति प्रतिवेदन, प्रचार-प्रसार र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरु आवश्यकताका आधारमा नियमानुसार संचालन गर्न सकिनेछ। बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधिमा उल्लेख भएका केहि वा सबै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिनेछ।

(४) यस कार्यक्रमा अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा यस कार्यविधिको दफा (५) बमोजिम हुनेछ।

१७. **व्यावसायिक मौरी प्रवर्द्धन/मौरीपालन कार्यक्रमः** (१) व्यावसायिक मौरीपालनलाई प्रवर्द्धन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि मार्फत आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्नको लागि कृषि विभाग/व्यावसायिक कीट विकास कार्यक्रम अन्तर्गत सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत स्थानीय तहहरुबाट व्यावसायिक मौरी प्रवर्द्धन/मौरीपालन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित समूहमा कृषक, कृषि उद्यमी, कृषक समूह, कृषि सहकारी तथा कृषि सँग सम्बन्धित संस्थाहरु हुनेछन्।

(३) यस अन्तर्गत देहायका क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छनः-

(क) **मौरी घार तथा गोला वृद्धि कार्यक्रमः** भौगोलिक दृष्टिकोणले उपयुक्त हुने जातको मौरी र सोही अनुसारको घार विक्री वितरण गर्न सकिनेछ। तराईमा एपिस मेलिफेरा र पहाडी क्षेत्रमा एपिस सेरेना जातको मौरीलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ। मौरीपालनको लागि आवश्यक अन्य उपकरणहरु जस्तै घुम्टि, धूवाँदानी, मह छान्ने जाली, क्विन गेट, क्विन केज, फिडर, कृत्रिम आधार चाका आदि पनि वितरण गर्न सकिनेछ ।

(ख) **मौरीका अन्य उत्पादनहरु (प्रोपोलिस, मौरी विष, रोयल जेल्ली, कुट, मैन आदि) प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** मह उत्पादनसँगै मौरीका अन्य उप-उत्पादनहरुलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ । यस अन्तर्गत कुट पासो, मौरी विष संकलन गर्ने यन्त्र वितरण गर्न सकिनेछ । मह बाहेकका अन्य उपजहरु उत्पादन गर्ने कृषकहरुलाई उत्पादनको आधारमा प्रोत्साहन अनुदान दिन सकिनेछ । (प्रोपोलिसमा रु.१०००/- प्रति १०० ग्राम, मौरी विषमा

रु.२०००/- प्रति १ ग्राम, रोयल जेल्लीमा रु.२०००/- प्रति १०० ग्राम र कुटमा रु.२०००/- प्रति के जी)

(ग) **मह लगायत अन्य उत्पादनहरुको प्रशोधन तथा बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** यस कार्यक्रम अन्तर्गत मह प्रशोधनको लागि महदानी (Honey Extractor) वितरण गर्न सकिनेछ । साथै, महको गुणस्तर परिक्षण गरि DFTQC Registration Number प्राप्त गर्न लाग्ने शुल्कमा ८५% अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ । मह तथा मौरीको उप-उत्पादनहरुको प्याकेजिङ र ब्राण्डिङमा प्रयोग हुने सामग्रीमा ५०% सम्म अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(घ) **मह मार्ट स्थापना सहयोगः** कृषक स्तरमा उत्पादन भएको महको सहज बजारीकरण र उपभोक्ता माझ गुणस्तरीय महको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नको लागि सम्बन्धित जिल्ला भित्र उपयुक्त स्थानको छनौट गरि कृषक, व्यवसायी वा कृषक समूह/सहकारीलाई मह मार्ट स्थापनाको लागि सहयोग गर्न सकिनेछ। यस अन्तर्गत मार्ट संचालन गर्ने स्थानको भाडा/निर्माण खर्च, Decoration खर्च, प्रशोधन, प्याकेजिङ तथा ब्राण्डिङमा प्रयोग हुने सामग्रीहरुमा अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(घ) **असल मौरीपालन अभ्यास प्रवर्द्धन कार्यक्रमः** नेपाल असल मौरीपालन अभ्यास कार्यान्वयन निर्देशिका २०७४ मा व्यवस्था भए बमोजिमका सर्तहरु पालन गरी मह उत्पादन गर्ने कृषकहरुलाई प्रति केजी रु २०० प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। साथै, असल मौरीपालन अभ्यासको बारेमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम पनि संचालन गर्न सकिनेछ।

(ङ) **प्राविधिक सेवा टेवा कार्यक्रमः** यस अन्तर्गत मौरीपालन सम्बन्धी आधारभूत तालिम, मौरीका उप-उत्पादनहरु प्रशोधन तथा बजारीकरण तालिम, रोग कीरा नियन्त्रण, मौरीमा विषादीको असर र परागसेचनमा मौरीको भूमिका जस्ता विषयहरुमा सचेतना कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सकिनेछ।

(च) **कार्यक्रम व्यवस्थापनः** यस अन्तर्गत सूचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरीफिकेसन, तथ्यांक सङ्कलन, प्रगति प्रतिवेदन, प्रचार-प्रसार र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरु आवश्यकताका आधारमा नियमानुसार संचालन गर्न सकिनेछ । बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधिमा उल्लेख भएका केहि वा सबै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिने छ।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा कार्यविधिको दफा ५ बमोजिम हुनेछ।

(५) यस कार्यक्रमको न्युनतम शर्तहरु निम्न बमोजिम हुनेछन्।

(क) व्यावसायिक मौरीपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालनको लागि एपिस मेलिफेराको हकमा कम्तिमा ५० घार र एपिस सेरेनाको हकमा कम्तिमा २५ घार मौरीपालन गर्न प्रस्ताव पेश गर्ने कृषक/कृषक समूह/कृषि उद्यमी/कृषि सहकारीहरुलाई सोहि अनुसार मौरी गोला, घार तथा अन्य उपकरणहरुको खरिदमा अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(ख) मौरी गोला वितरण गर्दा कम्तिमा ५ फ्रेम मौरी भएको गुणस्तरीय रानु सहितको स्वस्थ्य गोला मात्र वितरण गर्नुपर्नेछ। एपिस मेलिफेराको लागि Langstroth र एपिस सेरेनाको लागि Newton B घार वितरण गर्नुपर्नेछ। उक्त घारहरुको नाप नक्सा अनिवार्य रुपमा अनुसूची २(क) र (ख) बमोजिमको हुनुपर्नेछ।

सचिव

(ग) मह तथा मौरी जन्य उपजहरुको उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरण सम्बन्धित क्रियाकलापहरुमा सहजीकरण गर्न आवश्यकता अनुसार तालिम संचालन गर्न सकिनेछ। तालिमको पाठ्यक्रम, तालिम अवधि र श्रोत व्यक्तिको व्यवस्थापनको लागि मौरी विकास केन्द्र, गोदावरी सँग समन्वय गर्न सकिनेछ। तालिम संचालन गर्दा सहभागीलाई दैनिक तथा भ्रमण खर्च र कुनै किसिमको भत्ता दिन पाइने छैन भने खाजा खर्च व्यहोर्न सकिनेछ।

(घ) नेपाल असल मौरीपालन अभ्यास प्रवर्द्धन कार्यक्रमको लागि उत्पादनको आधारमा अनुदान उपलब्ध गराउनु भन्दा पहिले नियमित अनुगमन मार्फत सो पद्दति अवलम्बन गरेको एकिन गर्नु पर्दछ र नेपाल असल मौरीपालन अभ्यास कार्यान्वयन निर्देशिका २०७४ बमोजिमका क्रियाकलापहरु संचालन गरेको/नगरेको राम्ररी अभिलेखीकरण गर्नुपर्नेछ।

१८. <u>तरकारी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम/व्यावसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रमः</u> (१) तरकारी बालीको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्दि गरी सो बालीहरूको उपलब्धता वृद्दिका लागि तरकारी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम/व्यावसायिक तरकारी उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ।

(२) यस कार्यक्रम लक्षितको वर्गमा कृषक/कृषक समुह/कृषि सहकारी/निजी उद्यमी रहेनछन्।

(३) यस कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुनेछन्।

(क) उन्नत बीउ, मल, बाली संरक्षण,

(ख) कृषि औजार एवं उपकरण सहयोग,

(ग) साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत संभार,

(घ) सिलपाउलीन प्लाष्टिक वितरण,

(ङ) अभिमुखिकरण/क्षमता अभिबृद्धि तालिम/समन्वय बैठक।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा कार्यविधिको दफा ५ अनुसार हुनेछ।

(५) कार्यक्रम संचालनको न्यूनतम मापदण्डको रुपमा तरकारी उत्पादन कार्यक्रमको लागी तराइमा न्यूनतम १ हेक्टर र पहाडमा ३ रोपनी क्षेत्रफलमा उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ। खुला जमिनमा तरकारी खेतीको लागि तराइमा प्रति हेक्टर बढिमा रु. ५० हजार, पहाडमा प्रति रोपनी रु. तीन हजार उपलब्ध गराउन सकिनेछ। साथै स्थान विषेश संरक्षित संरचनामा तरकारी उत्पादन गर्नेहरूको हकमा प्राबिधिक स्टिमेट अनुसार बढिमा रु. एक लाख सम्म उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

१९. <u>कृषि बजार पूर्वाधार निर्माण तथा सहयोग कार्यक्रमः</u> (१) कृषि विभाग/ कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत स्थानीय तहवाट कार्यान्वयनका लागि विभिन्न कृषि बजार पूर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरू सञ्चालनार्थ सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत स्थानीय तहमा बजेट विनियोजन भएको।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित वर्गको रुपमा बजार विकास उपभोक्ता समिति/सम्वन्धित स्थानीय तह रहनेछन्।

(३) यस कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन गरिने प्रमुख क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुनेछनः-

(क) कृषि पूर्वाधारको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (DPR) तयारी,

(ख) लागत सहभागितामा कृषि उपज बजार पूर्वाधार निर्माण,

(ग) कृषि उपज संकलन तथा विक्री केन्द्र निर्माण,

(घ) कृषि बजारको स्तरोन्नती

(ङ) कृषि थोक बजार निर्माण

(च) कृषि खुद्रा बजार निर्माण

(छ) हाट बजार निर्माण

(४) यस कार्यक्रममा अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा यस कार्यविधिको दफा (५) बमोजिम हुनेछ।

(५) यस कार्यक्रमको न्यूनतम मापदण्ड/प्रासङ्गिक बिषय निम्न बमोजिम हुनेछ।

(क) कृषि पूर्वाधार निर्माण सरकारी/सहकारी/सामुदायिक/सार्वजनिक जग्गामा गरिनुपर्नेछ। निजी जग्गामा पूर्वाधार विकास गर्दा कम्तीमा २० वर्ष अवधिका लागि सम्वन्धित स्थानीय तहले करार सम्झौता अनुसार लिजमा लिएको हुनुपर्नेछ।

(ख) कृषि उपज बजारहरू निर्माण गर्दा बजारको प्रकार अनुसार यथासम्भव अनुसूची-९ मा उल्लिखित विभिन्न कृषि उपज बजारहरूको निर्माणका लागि आवश्यक न्यूनतम क्षेत्रफल र प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधारहरूको विवरणअनुसार वा सम्बन्धित स्थानीय तहवाट हुने प्राविधिक एवम् स्थलगत निरीक्षणवाट उचित ठहरिए बमोजिम हुनुपर्नेछ।

(ग) पूर्वाधार निर्माणपूर्व प्राविधिक र इन्जिनियरिङ्ग सम्भाव्यता अध्ययन (आवश्यकतानुसार पुनरावलोकन समेत गरी) भएको हुनुपर्नेछ।

(घ) सशर्त हस्तान्तरित कार्यक्रममा जुन कृषि पूर्वाधार विकास कार्यक्रम निर्माण गर्ने उल्लेख भएको छ, सोही पूर्वाधार निर्माणमा मात्र हस्तान्तरित रकम खर्च गर्नुपर्नेछ।

(ङ) कार्यक्रममा नै समुह/सहकारी/उपभोक्ता समितिसँगको साझेदारीमा कृषि पूर्वाधार विकास कार्यक्रम संचालन गरिने उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम हुनेछ।

(च) निर्माण सम्वन्धी अन्य प्राविधिक तथा आर्थिक पक्षहरू सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम हुनेछ। निर्मित बजार पूर्वाधार सञ्चालन सम्वन्धी निर्णय सम्वन्धित स्थानीय तहले गर्न सक्नेछ।

२०. <u>कोल्डरुम/ कोल्ड च्याम्बर निर्माण कार्यक्रमः</u> (१) कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत स्थानीय तहबाट कोल्ड रुम/कोल्ड च्याम्वर निर्माणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिनेछ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित बर्गमा स्थानीय तह, कृषक, कृषि उद्यमी, कृषि उद्योगी, कृषक समूह, कृषि सम्बन्धी सहकारी, कृषिसँग सम्बन्धित समितिहरू रहने छन्।

(३) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा कार्यविधिको दफा ५ अनुसार हुनेछ।

(४) यस कार्यक्रमको न्यूनतम मापदण्ड/प्रासङ्गिक बिषय निम्न बमोजिम हुनेछः-

(क) यस कार्यक्रम अन्तरगत स्थानीय तहहरूमा विनियोजित बजेट अनुसारको आधारमा स्थायी/पोर्टेवल संरचना सहितको कोल्डरुम/पोर्टेवल कोल्ड च्याम्वर निर्माण कार्य गर्नुपर्नेछ । यसको विस्तृत डिजाइन तथा स्पेशिफिकेशन नमुना (Reference) का लागि अनुसूची -१० मा संलग्न छ ।यसमा स्थानीय तहको आवश्यकता, भौगोलिक अवस्था तथा अन्य आधार लिइ परिमार्जन/अद्यावधिक गरी स्पेशिफिकेशन तथा लागत अनुमान तयार गर्न सकिनेछ।

(ख) कोल्ड च्याम्वर/पोर्टेवल कोल्ड रुम निर्माण पूर्व स्थानीय तहले इन्जिनियर/कृषि इन्जिनियर, कृषि प्राविधिक सहितको प्राविधिक टोलीवाट सम्भाव्यता अध्ययन गराउनु पर्नेछ।

(ग) स्थिर संरचनाको हकमा यो संरचना यथासम्भव सरकारी/सहकारी/सामुदायिक/सार्वजनिक जग्गामा गरिनुपर्नेछ। निजी जग्गामा पूर्वाधार विकास गर्दा कम्तीमा २० वर्ष अवधिका लागि सम्वन्धित स्थानीय तहले लिजमा लिएको हुनुपर्नेछ।

(घ) निर्मित संरचनाको सञ्चालन सम्वन्धी निर्णय सम्वन्धित स्थानीय तहले गर्नसक्नेछ।

(ङ) कोल्ड च्याम्वर/पोर्टेवल कोल्ड रुम निर्माण कार्य सम्वन्धित स्थानीय तहले प्रचलित खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम आफै वा सहकारी/उपभोक्ता समितिमार्फत गराउन सक्नेछ।

(च) निर्माण सम्वन्धी प्राविधिक तथा आर्थिक पक्षहरू सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम हुनेछ।

२१. <u>सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यक्रमः</u> (१) कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न किसिमका सिँचाइ संरचना निर्माणका लागि सिँचाइ संरचना निर्माण कार्यक्रम संचालन हुनेछ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित समुहमा कृषि उद्यमी, कृषक समूह, कृषि/कृषि सम्बन्धी सहकारी, कृषिसँग सम्बन्धित समितिहरू रहेन छन्।

(३) यस कार्यक्रमका प्रमुख क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम रहेन छनः-

(क) साना सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण/स्तरोन्नति तथा मर्मत सुधार।

(ख) सिँचाइ पोखरी, इनार, कुवा, प्लास्टिक पोखरी, सिँचाइ पाईप, मोटर निर्माण तथा जडान।

(ग) स्यालो टयूबवेल बोरिङ्ग लगायतका भूमिगत पूर्वाधारहरू निर्माण।

(घ) नवीन सिँचाइ प्रविधि (थोपा सिँचाइ, स्पिङ्गकलर सिँचाइ, सौर्य उर्जामा आधारित लिफ्ट सिँचाइ आदि) निर्माण तथा जडान।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा कार्यविधिको दफा ५ बमोजिम हुनेछ ।

(५) यस कार्यक्रमका लागि न्यूनतम मापदण्ड /प्रासङ्गिक बिषयहरु निम्न बमोजिम हुने छन्।

(क) यस कार्यक्रम अन्तरगत स्थानीय तहहरूमा कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको सुविधा बढाउनको लागि साना सिचाई पूर्वाधार निर्माण/स्तरोन्नतिका कार्यक्रमलाइ प्राथमिकता दिनुपर्नेछ । साना सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण गर्ने स्थानिय तहले आफै मापदण्ड बनाएर खेतस्तरमा वा स्थनीय तहमा कुनो, नाला, पोखरी तथा अन्य सिँचाइ पूर्वाधार निर्माण/स्तरोन्नति तथा मर्मत संभार गर्न सक्नेछ।

(ख) यस कार्यक्रमबाट साना सिचाईका पूर्वाधार विस्तार/स्तरोन्नति, नयाँ निर्माण तथा मर्मत जस्ता कार्यहरू मात्र गर्न सकिनेछ । सोलारबाट लिफ्ट सिँचाइ आयोजना गर्ने स्थानीय तहले आफै मापदण्ड बनाएर लिफ्ट सिँचाइको सम्भाव्यता भएका स्थानमा Inlet Structure निर्माण, सोलार प्यानल तथा पम्प, पानी संकलन पोखरी तथा वितरण गर्ने पाइपहरू सम्वन्धी कार्यहरू गर्न सक्नेछ।

(ग) प्रति स्यालो ट्युबवेल रु एक लाखसम्म खर्च गर्न सकिने सोको लागि देहाय बमोजिम हुनु पर्नेछ:-

- अधिकतम गहिराइ: ३० मी.
- कमाण्ड क्षेत्रफल: ३ हेक्टर
- Pump (Surface/Submersible): २ एच पि
- Motor House हुनुपर्ने, Apron: 1m * 1m
- Borehole casing material: Plastic (UPVC/HDPE), Pipe size: 4", Thickness: < 7 mm

(घ) साना सिँचाई पूर्वाधार निर्माण खरिद सम्वन्धि कार्य सम्वन्धित स्थानीय तहले प्रचलित खरिद ऐन तथा नियमावली बमोजिम आफै वा सहकारी/उपभोक्ता समितिमार्फत गराउन सक्नेछ ।

२२. <u>कृषि तथा पशुपन्छी बजारीकरणका लागि कृषि एम्बुलेन्स कार्यक्रम:</u> (१) किसानले उत्पादन गर्ने तरकारी, फलफूल तथा अन्य नाशवान् कृषि उपजहरूको सहज आपूर्ति, सुरक्षित र समयमै ढुवानी गरी क्षतिको न्यूनीकरण, स्थानीय उत्पादनलाई प्रोत्साहन र उपभोक्तालाई सहजरुपमा ताजा कृषि उपजको उपलब्धतामा सहयोग पुऱ्याउन चिस्यान सुविधा सहितको कृषि एम्बुलेन्स कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।

(२) कृषक समुह, कृषि सहकारी तथा स्थानीय तह यस कार्यक्रमको लक्षित समुहमा रहने छन।

(३) यस कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम रहने छन:-

(क) कृषि एम्बुलेन्स प्रयोजनका लागि Single Cab गाडी खरिद।

(ख) कृषि एम्बुलेन्स प्रयोजनका लागि खरिद गरिएको गाडीमा चिस्यान सुविधा जडान।

(ग) कृषि एम्बुलेन्स संचालनका लागि अन्य आवश्यक व्यवस्थापकीय कार्यहरु।

(४) यस कार्यक्रमको अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा दफा ५ बमोजिम सशर्त अनुदानमा विनियोजित बजेट रकमको अधिनमा रही पचास प्रतिशत लागत साझेदारीमा अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(५) यस कार्यक्रमको न्यूनतम मापदण्ड/प्रासङ्गिक बिषय निम्न बमोजिम हुनेछन:-

(क) कृषि एम्बुलेन्स सेवा प्रयोग गरेबापत सम्बन्धित सेवाग्राहीले स्थानीय तहले तोके अनुसारको रकम सेवा शुल्कको रुपमा बुझाउनु पर्नेछ।

(ख) कृषि एम्बुलेन्स सेवा वापत उठेको रकम स्थानीय तहको बैंक खातामा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(ग) सेवा शुल्क बापत लिइने रकमको असुलीका लागि स्थानीयले नगदी रसिद छपाई गरी उपलब्ध गराउनेछ। नगदी रसिदको अभिलेख नियन्त्रण खाता, लगबुक कृषि शाखामा राखिनेछ।

(घ) सेवा दिएबापत लिइने सेवा शुल्क नगदी रसिद काटी बैंक खातामा जम्मा गर्ने जिम्मेबारी सम्बन्धित चालक र कृषि शाखा प्रमुखको हुनेछ।

(ङ) कृषि एम्बुलेन्स सेवा बापत उठेको रकम स्थानीय तहले स्वीकृत गरेको वार्षिक कार्ययोजना अनुसारको कार्यमा मात्र खर्च गर्न पाइनेछ।

(च) कृषि एम्बुलेन्स सेवा संचालनका लागि स्थानीय तहले नियमानुसार सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी योग्यता पुगेको चालक सेवा करारमा राख्नेछ।

सचिव

(छ) कृषि एम्बुलेन्स सेवा वापत उठेको रकमबाट सामान्यतया चालकको तलव भत्ता, इन्धन, एम्बुलेन्सको मर्मत सम्भार र कृषि एम्बुलेन्समा रहने अति आवश्यक सामग्रीको खरिदमा खर्च गरिनेछ।

(ज) एम्बुलेन्सको नियमित मर्मत सम्भार गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहले तोकेको पदाधिकारी र चालकको हुनेछ।

(झ) कृषि एम्बुलेन्स सेवा किसानहरूको तरकारी, फलफूल तथा अन्य नाशवान् कृषि उपजहरू शहर तथा बजार क्षेत्रका उपभोक्तासम्म ढुवानी गर्ने कार्यमा मात्र प्रयोग गर्नुपर्नेछ।

(ञ) स्थानीय तहले कृषि एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्न आवश्यक कार्यविधि र कृषि एम्बुलेन्स सेवा संचालन आचारसहिंता स्वीकृत गरी लागू गर्न सक्नेछ।

२३. <u>धानबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/मकैबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/गहुँबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमः</u> (१) प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धि र मूल्य श्रृंखला विकास मार्फत देशमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको अवस्थामा सुधार गर्न र प्रमुख खाद्यान्नहरूमा आत्मनिर्भरता बढाउन एवम् बढ्दो आयात न्युनीकरण गर्न संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट अन्तर सरकारी वित्तिय हस्तान्तरण मार्फत तोकिएका प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा मिसन अन्तर्गत धानबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/ मकैबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/ गहुँबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित समुहमा कृषक, कृषक समूह, कृषि सहकारी, सामुदायिक बीउ बैंक, उपभोक्ता समिति र तिनमा आवद्ध अन्य कृषकहरू एवम् उत्पादन सामग्री आपूर्ति, बाली उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण र बजारिकरणसँग सम्वन्धित नीजि फर्म, उद्योगी तथा व्यवसायीहरू लगायत मूल्य श्रृंखलाका अन्य सरोकारवालाहरू हुनेछन्।

(३) धान बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम (चैते धान, मसिना तथा वास्नादार धान र मार्सी धान समेत) प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्र र क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुनेछनः-

(क) **क्षेत्र विस्तार र बीउ उत्पादन सहयोग**

(अ) क्षेत्र विस्तार र बीउ उत्पादनमा आबद्ध कृषकहरुलाई उत्पादन सामाग्री (बीउ, प्राङ्गारिक मल, सुक्ष्म खाद्यतत्व, झारनाशक बिषादी, किटनाशक बिषादी, रोगनाशक बिषादी, धान सुकाउन त्रिपाल लगायतमा) दफा ५ बमोजिम अनुदान दिन सकिनेछ।

(आ) कम्तिमा दश हे. मा एकै जातको धानको सामुदायिक खेती (Community Farming) गर्ने कृषक समूह, सहकारीलाई प्रति कट्ठा बढीमा रु ६००/- वा प्रति रोपनी रु ९००/- का दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(इ) कम्तिमा तिन वर्ष लगातार चैते धान खेती नगरिएको स्थानमा सिफारिस जातको चैते धान खेती गर्ने कृषकलाई प्रति कट्ठा बढीमा रु ६००/- वा प्रति रोपनी रु ९००/- का दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ भने अन्य नियमित रुपमा चैते धान खेती गर्ने कृषकको पनि प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न प्रति कट्ठा बढीमा रु ४००/- वा प्रति रोपनी रु ६००/- का दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। चैते धान लगाएको पैतालिस दिन पश्चात सम्बन्धित स्थानीय तहको कृषि प्राविधिकले स्थलगत प्रमाणीकरण गरी अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। यसरी

उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरिदिनुपर्नेछ।

(ई) धान बाली कटानी पछि खालि हुने स्थानमा छोटो समयमा तयार हुने तेलहन तथा दलहन बाली लगाउन इच्छुक कृषकलाई बढिमा पाँच कट्ठा वा तीन रोपनी सम्मको लागि तेलहन तथा दलहन बालीको उन्नत बीउ पचास प्रतिशत अनुदानमा उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(उ) धानको मूल/ श्रोत तथा उन्नत बीउको कारोबार गर्न मान्यता प्रात उत्पादक कृषक समूह, कम्पनी, सहकारी एवम् सामुदायिक बीउ बैंकलाई श्रोत तथा उन्नत बीउ उत्पादनमा प्रोत्साहन अनुदान र उन्नत बीउ प्रयोगकर्ता कृषकलाई मूल्य अनुदान उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७८ बमोजिम संचालन हुने विद्युतीय बीउ व्यवस्थापन प्रणाली (Digital Seed Management System) मा आवद्ध हुन प्रोत्साहित गर्नु पर्नेछ।

तर, यस कार्यक्रम लागु भएका स्थानीय तहहरूमा बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७८ बमोजिम संचालन हुने उन्नत बीउ प्रयोगमा मूल्य अनुदान कार्यक्रमका लागि कार्यक्रम र बजेट विनियोजन नभएको अवस्थामा उपरोक्त निर्देशिका बमोजिम उपलब्ध हुने मूल्य अनुदान नियमानुसारको खरिद प्रक्रिया अपनाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ र बीउ बिजनको गुणस्तर कायम गर्नका लागि यसरी अनुदान प्राप्त गर्ने अनुदानग्राहीले सरकारी प्रयोगशालामा गरिएको बीउको सम्पूर्ण विश्लेषण प्रतिवेदन, श्रोत बीउ खरिद विवरण, बिक्री बील अनिवार्य रुपमा पेश गर्नु पर्नेछ। बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह, कम्पनी, सहकारी तथा सामुदायिक बीउ बैंकलाई बोरा छपाई, बोरा सिलाउने मेशिन, बीउ तौलने मेशिन, सिड ट्रिटिङ्ग ड्रम, त्रिपाल लगायतका बीउ उत्पादन र प्रशोधन तथा बजारिकरणमा प्रयोग हुने सामग्रीहरू आवश्यकताका आधारमा पचास प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(ख) **प्रविधि प्रसार र प्राविधिक सेवा टेवा**

(अ) यस अन्तर्गत धानका नँया उन्मोचित जात वा कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरूबाट प्राप्त हुने उन्मोचन क्रममा रहेका उत्कृष्ट जातहरूको कृषक स्तरमा प्रति प्रदर्शन तराईमा कम्तीमा १.५ कठ्ठा वा पहाडमा एक रोपनी क्षेत्रफल हुने गरी जातीय प्रदर्शन/ परिक्षण संचालन गर्न सकिनेछ। यस्तो प्रदर्शनमा उन्नत बीउ, सिफारिश अनुसारको रासायनिक मलखाद, सुरक्षित विषादि र प्रदर्शन बोर्ड आदिको लागि सत प्रतिशत अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(आ) प्लाष्टिक टनेलको प्रयोगबाट सामान्य अवस्थामा भन्दा १५-२० दिन पहिले बेर्ना तयार गरि समयमै बाली तयार भई बाली कटानीको समयमा बर्षाबाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न सकिने भएकोले बेर्ना उत्पादनमा प्लाष्टिक टनेलको प्रयोगलाई बढवा दिन प्रदर्शनीको रुपमा प्लाष्टिक टनेल निर्माणमा सत प्रतिशत अनुदान दिन सकिनेछ। यसको लागि स्थानीय पालिकामा कार्यरत कृषि प्राविधिकहरुले लागत अनुमान तयार गरि सम्बन्धित पालिकाबाट स्वीकृत गराई

कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ र प्लाष्टिक टनेल बनाउन प्राबिधिक सहयोग पालिकामा कार्यरत प्राबिधिकहरुले निःशुल्क उपलब्ध गराउने छ।

(इ) उच्च उत्पादन दिने नेपालमा विकास भएका मसिनो जात (नेपाली हाइब्रिड समेत) धानको बृहत क्षेत्र प्रदर्शनी (Large plot demonstration) का लागि तराईमा कम्तीमा पाँच कठ्ठा र पहाडमा तीन रोपनी क्षेत्रफलमा प्रदर्शनका क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ। उक्त क्षेत्रफलमा सञ्चालन गरिने प्रदर्शनमा प्रयोग गरिने बीउ र नेपाल सरकारले वितरण गर्ने अनुदानको डिएपी/यूरिया/म्यूरेट अफ पोटास मल क्रमशः दुई किलो, सात किलो र तीन किलो सत प्रतिशत अनुदानमा एवम् प्रदर्शन बोर्डको खर्च उपलव्ध गराउन सकिनेछ। प्रदर्शनी कार्यक्रम अन्तर्गत बाली अवधिभर दुई देखि तीन पटकसम्म कृषकहरुको भेला गराई प्रदर्शनी अवलोकन गराउनुपर्नेछ। उक्त भेलामा बाली अवभिभर संकलन गरिएका तथ्यांकहरुको प्रस्तुति तथा बिश्लेषण गरी कृषकलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(ई) स्थानीय स्तरमा प्रादेशिक माटो परीक्षण प्रयोगशालासँगको समन्वयमा माटो जाँच शिविर संचालन गर्न सकिनेछ। माटो जाँचको आधारमा बढी अम्लीयपना भएको क्षेत्रमा कृषकहरूलाई पचास प्रतिशत अनुदानमा कृषि चुन (ढुवानीमा शत प्रतिशत अनुदान) वितरण गर्न सकिनेछ। त्यस्तै पचास प्रतिशत अनुदानमा हरियो मलको लागि ढैंचाको बीउ र सुक्ष्म तत्व (जिङ्क सल्फेट, मोनो हाइड्रेट) लगायत वितरण गर्न सकिनेछ।

(उ) रोग कीरा रोकथाम तथा झारपात नियन्त्रणका लागि प्राविधिकको स्थलगत अवलोकन र कृषकका मागका आधारमा पचास प्रतिशत अनुदानमा रोग किरा नाशक विषादी र उपकरण वितरण गर्न सकिनेछ।

(ऊ) तालिम आवश्यकता पहिचानको आधारमा एवम् नविनतम् प्रविधिहरूबारे कृषक एवम् कृषि उद्यमीहरूको ज्ञान, सिप एवम् क्षमता अभिवृद्धि हुने खालका स्थलगत (एक दिने) तालिम स्थानीय तहको प्रचलित नर्मस अनुसार संचालन गर्न सकिनेछ। तालिममा विषय विज्ञ प्रशिक्षकका लागि नजिकको सरकारी फार्म, कृषि ज्ञान केन्द्र वा कृषि अनुसन्धान केन्द्रबाट प्रशिक्षकहरूलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ।

(ग) **कृषि यान्त्रीकरण सहयोग**

(अ) यस अन्तर्गत कृषक समूह र कृषि सहकारीहरूलाई उत्पादन, प्रशोधन र बजारिकरणमा उपयोग हुने साना कृषि मेशिनरी औजार जस्तैः पावर/मिनि टिलर, विडर, मिनि हार्भेष्टर, रिपर, मिनि थ्रेसर, ब्रस कटर, कम्वाइन मिल, स्प्रेयर र सिड ट्रिटमेन्ट ड्रम लगायतका मेशिन/सामग्रीहरू सामुहिक प्रयोजनको लागि पचास प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(आ) स्थानीय तहभित्रका व्यक्तिगत फर्म, सामुदायिक संस्था, कृषि समूह वा सहकारीसँग लागत साझेदारीमा कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापनाका लागि साना

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

तथा मझौला कृषि यन्त्र तथा उपकरणहरू खरिदको लागि पचास प्रतिशतसम्म अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। सो का लागि कृषि शाखाले कृषि इन्जिनियरिङ्ग विषयमा स्नातक अध्ययन गरेका प्राविधिकले तयार गरेको स्पेशिफिकेशन र लागत अनुमानका आधारमा मूल्याङ्कनको आधार बनाइ लाभग्राहीको छनौट गर्न सक्नेछ। मेशिनरी खरिदको लागि प्रचलित आर्थिक नियम बमोजिम सम्झौता गरि एवम् पेश्की उपलब्ध गराइ मेशिन खरिद गरी कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापना गरेपछि कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा अन्तिम भुक्तानी दिनु पर्नेछ। यसरी स्थापना हुने कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूले स्थानीय कृषकहरूलाई प्रचलित बजार मूल्य भन्दा कम दरमा भाडामा कृषि यन्त्र तथा उपकरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(इ) सामुदायिक वा व्यक्तिगत रुपमा स्थानीय तहमा स्थापना भएका कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूबाट कृषकहरूले कृषि यन्त्र तथा मेशिनरी भाडामा लिई प्रयोग गर्न सक्नेछन् । यसरी मेशिन भाडामा प्रयोग गर्दा मेशिन भाडा वापत लाग्ने कुल खर्चमा कृषकहरूलाई पचास प्रतिशतसम्म अनुदान दिन सकिनेछ।

(ई) चक्लावन्दी गरि उत्पादन लागत घटाउन कम्तिमा दश हेक्टरमा चक्लावन्दी गर्न जमीन सम्याउन तथा ग्रहा सुधारको लागि प्रोत्साहन सहयोग स्वरुप प्रति हेक्टर बढिमा रु दश हजार उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(घ) **साना सिंचाई सहयोग**

(अ) यस अन्तर्गत सार्वजनिक/सामुदायिक कुलो निर्माण/ मर्मत तथा सार्वजनिक/सामुदायिक/ व्यक्तिगत रुपमा स्यालो ट्युववेल जडान र सोलार पम्प जडानमा अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ। सार्वजनिक/सामुदायिक साना सिँचाईमा बढिमा पचास प्रतिशत अनुदान र व्यक्तिगत साना सिँचाई स्किमको लागि बढिमा पचास प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(आ) कृषकहरूको मागका आधारमा प्राविधिकबाट उपयुक्त सिंचाई स्किमको स्पेसिफिकेसन र लागत अनुमान तयार गरी लाभग्राहीसँग सम्झौता गरेर संचालन गर्न सकिनेछ। कुलो निर्माण तथा मर्मतको लागि प्रति आयोजना बढीमा रु पचहत्तर हजार र स्यालो ट्युववेल जडानको हकमा प्रति स्किम बढीमा रु पचास हजार अनुदान प्रदान गर्न सकिनेछ। सोलार सिंचाईको हकमा भने एक वटा स्किमको लागि मात्र बढिमा रु एक लाख पचास हजारसम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ङ) **धान विक्रीमा आधारित नगद प्रोत्साहन अनुदान**

(अ) सम्बन्धित स्थानीय तह वा नजिकमा रहेका धान चामल मिलहरूसँग स्थानीय तहमा उत्पादित मसिना जातको धान खरिदको लागि मिलको छनौट गरी आपूर्ति परिमाण, खरिदका शर्त एवम् नेपाल सरकारले मध्यम मसिनो जातको धानको लागि तोक्ने न्यूनतम समर्थन मूल्यमा खरिद विक्री गर्ने गरी समझदारी गर्न सकिनेछ।

सचिव

(आ) यसरी छनौट गरिएको मिललाई मसिना जातका धान उत्पादन गरी विक्री गर्ने कृषकलाई प्रोत्साहन स्वरुप प्रति केजी बढिमा रु ५ (पाँच) का दरले कृषकको खातामा जम्मा हुने गरी नगद प्रोत्साहन अनुदान दिन सकिनेछ।

(च) **स्थानीय आवश्यकता र मागमा आधारित क्रियाकलापहरू**

(अ) यस कार्यविधिमा नसमेटिएका तर स्थानीय स्तरमा तोकिएको धान बाली प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक ठानिएका क्रियाकलापहरू ब्लकमा आवद्ध कृषकहरू र अन्य सरोकारवालाहरूको माग समेतको आधारमा सुचना प्रकाशन एवम् सम्झौता गरेर वा कृषि शाखाबाट सोझै संचालन गर्न सकिनेछ।

(आ) यसरी मागमा आधारित क्रियाकलापहरू मध्ये सिड किट वितरण, प्रदर्शन, तालिम लगायतका क्रियाकलापहरू १०० प्रतिशत अनुदानमा संचालन गर्न सकिनेछ भने अन्य सहयोगको हकमा अनुदान सिमा ५० प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी संचालन गर्नुपर्नेछ। कार्यक्रम गर्दा सूचना प्रकाशन पूर्व कार्यक्रमको मोडालिटी र नर्मस् वारे निर्णय गर्नु पर्नेछ।

(छ) **कार्यक्रम व्यवस्थापन**

(अ) यस अन्तर्गत सुचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरिफिकेसन, तथ्याङ्क संकलन, र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरूमा नियमानुसार खर्च गर्न सकिनेछ ।

(आ) बाली कटानी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन (५X२ वर्गमिटर बाट १ नमूनाको दरले ५ वटा Randomized (फरक फरक) नमूना लिई बाली कटानी गरि प्रति हेक्टर उत्पादनको हिसाव निकाल्ने), बाली उत्पादनको लाभ-लागत तथ्याङ्क संकलन र कार्यक्रम र कृषकहरूसँग सम्बन्धित अन्य विवरण र तथ्याङ्क प्रचलित स्थानीय दररेट अनुसार लागत अनुमानको आधारमा संचालन गर्न सकिनेछ। बाली कटानी तथ्याङ्क संकलनका लागि कटानी भएको बाली परिमाणको स्थानीय दररेट अनुसार सम्बन्धित कृषकलाई क्षतिपूर्ति दिन सकिनेछ। यसरी संकलित विवरण माथिल्लो निकायमा समयमै प्रेषित गर्नु पर्नेछ।

(इ) बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधीमा उल्लेख भएका केही वा सवै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिनेछ ।

(५) मकै बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम (हिउँदे समेत) अन्तर्गतका प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्र र क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुनेछन्ः-

(क) **क्षेत्र विस्तार र बीउ उत्पादन सहयोग**

(अ) पहाडी क्षेत्रहरुमा बीउ उत्पादनका कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ।

(आ) मकैबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत क्षेत्रफल विस्तार तथा बीउ उत्पादनका लागि नेपाली हाइब्रिड तथा खुला सेचित मकैको उन्नत बीउ र प्राङ्गारिक मल, सुक्ष्म खाद्यतत्व, झारनाशक बिषादी, किटनाशक बिषादी, रोगनाशक बिषादी, मकै

सचिव

सुकाउन त्रिपाल लगायतका उत्पादन सामाग्रीमा दफा ५ बमोजिम अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(इ) तराई मधेशका स्थानीय तहहरूमा हिउँदे र बसन्ते मकैको क्षेत्र विस्तारको लागि नेपाली हाइब्रिड मकैको बीउ किट (१ किलो बीउको लागि बढिमा रु सयका दरले हुने गरी) उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।पहाडी जिल्लाका स्थानीय तहहरूको हकमा नेपाली खुला सेचित जातको मकैको बीउ प्रति किट १ किलो सत प्रतिशत अनुदानमा उपलव्ध गराउन सकिनेछ।त्यसै गरि पहाडी क्षेत्रको लागि सिफारिश नेपाली हाइब्रिड मकैको लागि मात्र १ किलो बीउको लागि बढिमा रु सयका दरले हुने गरी बीउ कीट उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ई) पहाडी क्षेत्रमा खाद्य सुरक्षाको दृष्टिले महत्वपूर्ण कम्पोजिट जातको मकैको खेती गर्ने कृषकलाई प्रति रोपनी रु ५००। का दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। मकै लगाएको पैतालिस दिन पश्चात सम्बन्धित प्राविधिकले स्थलगत प्रमाणीकरण गरी अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ । यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरि दिनु पर्नेछ।

(उ) सूचित जातको मकैको श्रोत तथा उन्नत बीउको कारोबार गर्न मान्यता प्रात उत्पादक कृषक समूह, सहकारी एवम् सामुदायिक बीउ बैंकलाई बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७८ बमोजिम संचालन हुने विद्युतीय बीउ व्यवस्थापन प्रणाली (Digital Seed Management System) मा आवद्ध हुन प्रोत्साहित गर्नुपर्नेछ।तर, यस कार्यक्रम लागू भएका स्थानीय तहहरूमा बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७८ बमोजिम संचालन हुने उन्नत बीउ प्रयोगमा मूल्य अनुदान कार्यक्रमका लागि कार्यक्रम र बजेट विनियोजन नभएको अवस्थामा उपरोक्त निर्देशिका बमोजिम उपलब्ध हुने मूल्य अनुदान नियमानुसारको खरिद प्रक्रिया अपनाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ र बीउ बिजनको गुणस्तर कायम गर्नका लागि यसरी अनुदान प्राप्त गर्ने अनुदानग्राहीले सरकारी प्रयोगशालामा गरिएको बीउको सम्पूर्ण विश्लेषण प्रतिवेदन, श्रोत बीउ खरिद विवरण, बिक्री बील अनिवार्य रुपमा पेश गर्नु पर्नेछ।

(ऊ) बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह, सहकारीलाई श्रोत बीउ, बीउ ग्रेडर, प्याकेजिङ मेसिन, सीड ट्रिटर, लेभलिङ मेसिन बोरा छपाई, बोरा सिलाउने मेशिन, बीउ तौलने मेशिन, त्रिपाल लगायतका सामग्रीहरू आवश्यकताका आधारमा पचास प्रतिशतसम्म अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(ख) **प्रविधि प्रसार र प्राविधिक सेवा टेवा**

(अ) यस अन्तर्गत मकैका नँया उन्मोचित जात वा उन्मोचन क्रममा रहेका उत्कृष्ट जातहरूको कृषक स्तरमा जातीय प्रदर्शन/परिक्षण क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ ।सो का लागि प्रति प्रदर्शन तराईमा कम्तीमा १.५ कठ्ठा वा पहाडमा एक रोपनी क्षेत्रफल हुने गरी प्रदर्शन संचालन गर्न सकिनेछ । यस्तो प्रदर्शनमा

२५

सचिव

उन्नत बीउ, सिफारिश अनुसारको रासायनिक मलखाद, सुरक्षित विषादी र प्रदर्शन बोर्ड आदिको लागि सत प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(आ) स्थानीय स्तरमा प्रादेशिक कृषि प्रयोगशालासँगको समन्वयमा माटो जाँच शिविर संचालन गर्न सकिनेछ। माटो जाँचको आधारमा बढी अम्लीयपना भएको क्षेत्रमा कृषकहरूलाई बढिमा पचास प्रतिशत अनुदानमा कृषि चुन (ढुवानीमा १०० प्रतिशत अनुदान) वितरण गर्न सकिनेछ।

(इ) रोग कीरा रोकथाम तथा झारपात नियन्त्रणका लागि प्राविधिकको स्थलगत अवलोकन र कृषकका मागका आधारमा पचास प्रतिशतसम्म अनुदानमा रोग किरा नाशक विषादी र उपकरण वितरण गर्न सकिनेछ।

(ई) आई.पि.एम. प्रविधिको अनुशरण, विषादी वा विडरको प्रयोगबाट झारपात व्यवस्थापन, बायोफर्टिलाइजरको प्रयोग आदि विषयमा तालिम तथा प्रदर्शन सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(उ) भकारो सुधार, गोठेमल तथा कम्पोष्ट मल तयारी, भर्मि कम्पोष्ट तयारी आदि कृयाकलापहरूको लागि सामग्री खरिदमा पचास प्रतिशत सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ऊ) तालिम आवश्यकता पहिचानको आधारमा एवम् नविनतम् प्रविधिहरूबारे कृषक एवम् कृषि उद्यमीहरूको ज्ञान, सिप एवम् क्षमता अभिवृद्धि हुने खालका स्थलगत (१ दिने) तालिम स्थानीय तहको प्रचलित नर्मस अनुसार संचालन गर्न सकिनेछ। तालिममा विषय विज्ञ प्रशिक्षकका लागि नजिकको सरकारी फार्म, कृषि ज्ञान केन्द्र वा कृषि अनुसन्धान केन्द्रबाट प्रशिक्षकहरूलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

(ऋ) मकैमा कोशे बाली र अन्य बालीहरू समावेश गरि अन्तरबाली व्यवस्थापन, मलखादको सन्तुलित प्रयोग, रोगकिराको जैविक विधिद्धारा व्यवस्थापन, पोष्ट हार्भेष्ट क्षती न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त प्रविधि आदिको प्रदर्शन कार्यक्रम सत प्रतिशत अनुदानमा सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(ऌ) बालीचक्रको आधारमा छोटो अवधिमा पाक्ने कोशेबाली लगायतका बालीको निशुल्क उन्नत बीउ किट वितरण गर्न सकिनेछ।

(ग) **कृषि यान्त्रीकरण सहयोगः** स्थानीय तहभित्रका व्यक्तिगत फर्म, सामुदायिक संस्था, कृषि समूह वा सहकारीसँग लागत साझेदारीमा कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापनाका लागि साना तथा मझौला कृषि यन्त्र तथा उपकरणहरू खरिदको लागि पचास प्रतिशतसम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ। सो का लागि कृषि शाखाले कृषि इन्जिनियरिङ्ग विषयमा स्नातक अध्ययन गरेका प्राविधिकले तयार गरेको स्पेशिफिकेशन र लागत अनुमानका आधारमा मूल्याङ्कनको आधार बनाइ लाभग्राहीको छनौट गर्न सक्ने छ। मेशिनरी खरिदको लागि प्रचलित आर्थिक नियम बमोजिम सम्झौता गरि एवम् पेश्कि उपलव्ध गराइ मेशिन खरिद गरि कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापना गरेपछि कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा अन्तिम भुक्तानी दिइनेछ ।यसरी स्थापना हुने कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूले स्थानीय

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौं

कृषकहरूलाई प्रचलित बजार मूल्य भन्दा कम दरमा भाडामा कृषि यन्त्र तथा उपकरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। यस्तो कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूमा लेजर ल्याण्ड लेभलर, ट्याक्टर, ड्रायर, मल्टि क्रप प्लान्टरको अलावा ज्याब प्लान्टर, डिब्लर, विडर, मेज पिलर, कर्न सेलर, च्याफ कटर, आदि र अन्य साना, मझौला तथा ठूला मेशिनरीहरू राख्न सकिनेछ। सामुदायिक वा व्यक्तिगत रुपमा स्थानीय तहमा स्थापना भएका कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूबाट कृषकहरूले कृषि यन्त्र तथा मेशिनरी भाडामा लिई प्रयोग गर्न सक्नेछन्। यसरी मेशिन भाडामा प्रयोग गर्दा मेशिन भाडा वापत लाग्ने कुल खर्चमा कृषकहरूलाई पचास प्रतिशत अनुदान दिन सकिनेछ।

(घ) **साना सिंचाई सहयोग**: यस अन्तर्गत सार्वजनिक/सामुदायिक कुलो निर्माण/मर्मत तथा सार्वजनिक/सामुदायिक/व्यक्तिगत रुपमा स्यालो ट्युववेल जडान र सोलार पम्प जडानमा अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ। सार्वजनिक/सामुदायिक साना सिँचाईमा बढिमा ८५ प्रतिशत अनुदान र व्यक्तिगत साना सिँचाई स्किमको लागि पचास प्रतिशत सम्म अनुदान उपलव्ध गराइनेछ। कृषकहरूको मागका आधारमा प्राविधिकबाट उपयुक्त सिंचाई स्किमको स्पेसिफिकेसन र लागत अनुमान तयार गरी लाभग्राहीसँग सम्झौता गरेर संचालन गर्न सकिनेछ। कुलो निर्माण तथा मर्मतको लागि प्रति आयोजना बढीमा रु पचहत्तर हजार र स्यालो ट्युववेल जडानको हकमा प्रति स्किम बढीमा रु पचास हजार अनुदान प्रदान गर्न सकिनेछ । सोलार सिंचाईको हकमा भने एक वटा स्किमको लागि मात्र बढिमा रु एक लाख पचास हजार सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ङ) **उत्पादन र विक्रीमा आधारित नगद प्रोत्साहन अनुदान**: सम्बन्धित स्थानीय तह वा नजिकमा रहेका दाना उद्योगहरूसँग स्थानीय तहमा उत्पादित हाइब्रिड मकै खरिदको लागि सूचना आव्हान गरि प्रचलित मूल्यमा खरिद विक्री गर्ने गरी मकै उत्पादन क्षेत्रका कृषक समूह तथा सहकारी र दाना उद्योग वीच समझदारी गर्न सकिनेछ। समझदारी अनुरुप हाइब्रिड मकै विक्री गर्ने कृषकलाई प्रोत्साहन स्वरुप प्रति केजी रु. ५/- (पाँच) का दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान दिन सकिनेछ। यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरिदिनुपर्नेछ।

(च) **स्थानीय आवश्यकता र मागमा आधारित क्रियाकलापहरू**: यस कार्यविधिमा समेतको आधारमा सूचना प्रकाशन एवम् सम्झौता गरेर वा कृषि शाखाबाट सोझै संचालन गर्न सकिनेछ। यसरी मागमा आधारित क्रियाकलापहरू मध्ये सिड किट वितरण, प्रदर्शन, तालिम लगायतका क्रियाकलापहरू शत प्रतिशत अनुदानमा संचालन गर्न सकिनेछ भने अन्य सहयोगको हकमा अनुदान पचास प्रतिशत सम्म हुनेछ।

(छ) **कार्यक्रम व्यवस्थापन :** नसमेटिएका तर स्थानीय स्तरमा तोकिएको मकै बाली प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक ठानिएका क्रियाकलापहरू ब्लकमा आवद्ध कृषकहरू र अन्य सरोकारवालाहरूको माग यस अन्तर्गत सुचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरिफिकेसन, तथ्याङ्क संकलन, र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरू आवश्यकताका आधारमा नियमानुसार संचालन गर्न सकिनेछ।

(ज) यस्तै बाली कटानी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन (५x२ वर्गमिटर बाट १ नमूनाको दरले पाँच वटा Randomized (फरक-फरक) नमूना लिई बाली कटानी गरि प्रति हेक्टर उत्पादनको

सचिव

हिसाव निकाल्ने), बाली उत्पादनको लाभ-लागत तथ्याङ्क संकलन र कार्यक्रम र कृषकहरूसँग सम्बन्धित अन्य विवरण र तथ्याङ्क प्रचलित स्थानीय दररेट अनुसार लागत अनुमानको आधारमा संचालन गर्न सकिनेछ। बाली कटानी तथ्याङ्क संकलनका लागि कटानी भएको बाली परिमाणको स्थानीय दररेट अनुसार सम्बन्धित कृषकलाई क्षतिपूर्ति दिन सकिनेछ। यसरी संकलित विवरण माथिल्लो निकायमा समयमै प्रेषित गर्नुपर्नेछ।

(६) गहुँ बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गतका प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्र, क्रियाकलापहरू निम्न बमोजिम हुने छन्।

(क) **गहुँ बालीको क्षेत्र विस्तार र बीउ उत्पादनमा सहयोग**

(अ) गँहुबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम अन्तर्गत क्षेत्रफल विस्तारका लागि नेपालमा उन्मोचित भएका गँहुको उन्नत बीउ पचास प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(आ) यस अन्तर्गत नेपालमा जातीय विकास भएका गँहुबालीका उन्नत जातहरू (Hard Wheat or bread wheat, पोषण सुधारका लागि Zn, Fe, Bo fortified तथा Durum wheat आदि) तथा नव उन्मोचित र उच्च उत्पादन दिने लोकप्रिय गहुँबालीका जातहरूको क्षेत्र विस्तारको लागि प्रति दुई किलोको लागि बढिमा रु सयका दरले हुने गरी नेपाली गहुँको बीउ किट अनुदानमा उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(इ) गहुँ खेती विस्तार गर्न बृहत क्षेत्र प्रदर्शनी (Large plot demonstration) का लागि तराईमा कम्तीमा पाँच कठ्ठा र पहाडमा तीन रोपनी क्षेत्रफलमा प्रदर्शनका क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ । उक्त क्षेत्रफलमा सञ्चालन गरिने प्रदर्शनमा प्रयोग गरिने बीउ र नेपाल सरकारले वितरण गर्ने अनुदानको डिएपी/यूरिया/म्यूरेट अफ पोटास मल क्रमशः चार किलो, छ किलो र दुई किलो सत प्रतिशत अनुदानमा एवम् प्रदर्शन बोर्डको खर्च उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ई) कम्तिमा तिन वर्ष लगातार धान खेती कटानी पछि खाली रहेको जग्गामा सिफारिश जातको गहुँ खेती गर्ने कृषकलाई सम्वन्धित स्थानीय तहले फिल्ड भेरिफिकेशन गरि प्रति कठ्ठा बढीमा रु ६००। दरले नगद प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। गहुँ लगाएको ४५ दिन पश्चात सम्बन्धित स्थानीय तहको प्राविधिकले स्थलगत प्रमाणीकरण गरी अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ। यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरिदिनुपर्नेछ।

(उ) Durum wheat लगायतका सूचित जातको गहुँको श्रोत तथा उन्नत बीउको कारोबार गर्न मान्यता प्रात उत्पादक कृषक समूह, सहकारी एवम् सामुदायिक बीउ बैंकलाई बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७८ बमोजिम संचालन हुने विद्युतीय बीउ व्यवस्थापन प्रणाली (Digital Seed Management System) मा आवद्ध हुन प्रोत्साहित गर्नुपर्नेछ। तर, यस कार्यक्रम लागु भएका स्थानीय तहहरूमा बीउ उत्पादन, आपूर्ति तथा व्यवस्थापन निर्देशिका

२०७८ बमोजिम संचालन हुने उन्नत बीउ प्रयोगमा मूल्य अनुदान कार्यक्रमका लागि कार्यक्रम र बजेट विनियोजन नभएको अवस्थामा उपरोक्त निर्देशिका बमोजिम उपलब्ध हुने मूल्य अनुदान नियमानुसारको खरिद प्रक्रिया अपनाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ र बीउ बिजनको गुणस्तर कायम गर्नका लागि यसरी अनुदान प्राप्त गर्ने अनुदानग्राहीले सरकारी प्रयोगशालामा गरिएको बीउको सम्पूर्ण विश्लेषण प्रतिवेदन, श्रोत बीउ खरिद विवरण, बिक्री बील अनिवार्य रुपमा पेश गर्नुपर्नेछ। बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह, कम्पनी, सहकारी तथा सामुदायिक बीउ बैंकलाई बोरा छपाई, बोरा सिलाउने मेशिन, बीउ तौलने मेशिन, सिड ट्रिटिङ्ग ड्रम, त्रिपाल लगायतका बीउ उत्पादन र प्रसोधन तथा बजारिकरणमा प्रयोग हुने सामग्रीहरू आवश्यकताका आधारमा ५० प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(ऊ) बीउ उत्पादनमा संलग्न कृषक समूह, सहकारीलाई श्रोत बीउ, बीउ ग्रेडर, प्याकेजिङ मेसिन, सीड ट्रिटर, लेभलिङ मेसिन बोरा छपाई, बोरा सिलाउने मेशिन, बीउ तौलने मेशिन, त्रिपाल लगायतका सामग्रीहरू आवश्यकताका आधारमा ५० प्रतिशत सम्म अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ। स्थानीय तहको कृषि शाखाले प्रादेशिक बीउ विजन प्रयोगशालासँग समन्वय गरी बीउ नमूना संकलन तथा परिक्षण कार्यमा सहजीकरण गर्नु पर्नेछ।

(ख) **प्रविधि प्रसार र प्राविधिक सेवा टेवा**

(अ) यस अन्तर्गत गहुँका नँया उन्मोचित जात वा उन्मोचन क्रममा रहेका Durum wheat र Bio-fortified wheat को अलावा अन्य उत्कृष्ट जातहरूको कृषक स्तरमा जातीय प्रदर्शन/परिक्षण क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ। सो का लागि प्रति प्रदर्शन कम्तीमा तराईमा १.५ कठ्ठा र पहाडमा १ रोपनी क्षेत्रफल हुने गरी प्रदर्शन क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ। यस्तो प्रदर्शनमा उन्नत बीउ, सिफारिश अनुसारको रासायनिक मलखाद, सुरक्षित विषादि र प्रदर्शन बोर्ड आदिको लागि सत प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(आ) स्थानीय स्तरमा प्रादेशिक कृषि प्रयोगशालासँगको समन्वयमा माटो जाँच शिविर संचालन गर्न सकिनेछ। माटो जाँचको आधारमा बढी अम्लीयपना भएको क्षेत्रमा कृषकहरूलाई बढिमा ५० प्रतिशत अनुदानमा कृषि चुन (ढुवानीमा १०० प्रतिशत अनुदान) वितरण गर्न सकिनेछ।

(इ) रोग कीरा रोकथाम तथा झारपात नियन्त्रणका लागि प्राविधिकको स्थलगत अवलोकन र कृषकका मागका आधारमा बढिमा ५० प्रतिशत अनुदानमा रोग किरा नाशक विषादी र उपकरण वितरण गर्न सकिनेछ।

(ई) आई.पि.एम. प्रविधिको अनुशरण, विषादी वा विडरको प्रयोगबाट झारपात व्यवस्थापन, बायोफर्टिलाइजरको प्रयोग आदि विषयमा तालिम तथा प्रदर्शन सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(उ) भकारो सुधार, गोठेमल तथा कम्पोष्ट मल तयारी, भर्मि कम्पोष्ट तयारी आदि कृयाकलापहरूको लागि सामग्री खरिदमा ५० प्रतिशत सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ऊ) तालिम आवश्यकता पहिचानको आधारमा एवम् नविनतम् प्रविधिहरूबारे कृषक एवम् कृषि उद्यमीहरूको ज्ञान, सिप एवम् क्षमता अभिवृद्धि हुने खालका स्थलगत (१ दिने) तालिम स्थानीय तहको प्रचलित नर्मस अनुसार संचालन गर्न सकिनेछ। तालिममा विषय विज्ञ प्रशिक्षकका लागि नजिकको सरकारी फार्म, कृषि ज्ञान केन्द्र वा कृषि अनुसन्धान केन्द्र र अन्य सम्बन्धित निकायबाट प्रशिक्षकहरूलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ।

(ग) **कृषि यान्त्रीकरण सहयोग**

(अ) स्थानीय तहभित्रका व्यक्तिगत फर्म, सामुदायिक संस्था, कृषि समूह वा सहकारीसँग लागत साझेदारीमा कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापनाका लागि साना तथा मझौला कृषि यन्त्र तथा उपकरणहरू खरिदको लागि ५० प्रतिशत सम्म अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ । सो का लागि कृषि शाखाले कृषि इन्जिनियरिङ्ग विषयमा स्नातक अध्ययन गरेका प्राविधिकले तयार गरेको स्पेशिफिकेशन र लागत अनुमानका आधारमा मूल्याङ्कनको आधार बनाइ लाभग्राहीको छनौट गर्न सक्ने छ । मेशिनरी खरिदको लागि प्रचलित आर्थिक नियम बमोजिम सम्झौता गरि एवम् पेश्कि उपलव्ध गराइ मेशिन खरिद गरि कष्टम हायरिङ्ग सेन्टर स्थापना गरेपछि कार्य सम्पन्न प्रतिवेदनको आधारमा अन्तिम भुक्तानी दिइनेछ ।यसरी स्थापना हुने कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूले स्थानीय कृषकहरूलाई प्रचलित बजार मूल्य भन्दा कम दरमा भाडामा कृषि यन्त्र तथा उपकरण उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । यस्तो कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूमा लेजर ल्याण्ड लेभलर, टयाक्टर, ड्रायर, जिरो टिलेज सिड कम फर्टिलाइजर ड्रिल, ह्यापी सिडरको अलावा रिपर, मिनि हार्भेस्टर र थ्रेसर र अन्य साना, मझौला तथा ठूला मेशिनरीहरू राख्न सकिनेछ ।

(आ) सामुदायिक वा व्यक्तिगत रुपमा स्थानीय तहमा स्थापना भएका कष्टम हायरिङ्ग सेन्टरहरूबाट कृषकहरूले कृषि यन्त्र तथा मेशिनरी भाडामा लिई प्रयोग गर्न सक्नेछन्। यसरी मेशिन भाडामा प्रयोग गर्दा मेशिन भाडा वापत लाग्ने कुल खर्चमा कृषकहरूलाई बढिमा ५० % अनुदान दिन सकिनेछ।

(घ) **साना सिँचाइ सहयोगः** यस अन्तर्गत सार्वजनिक/सामुदायिक कुलो निर्माण/मर्मत तथा सार्वजनिक/सामुदायिक/व्यक्तिगत रुपमा स्यालो टयुववेल जडान र सोलार पम्प जडानमा अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ । सार्वजनिक/सामुदायिक साना सिँचाईमा बढिमा ८५ प्रतिशत अनुदान र व्यक्तिगत साना सिँचाई स्किमको लागि बढिमा ५० प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराइनेछ। कृषकहरूको मागका आधारमा प्राविधिकबाट उपयुक्त सिँचाइ आयोजनाको स्पेसिफिकेसन र लागत अनुमान तयार गरी लाभग्राहीसँग सम्झौता गरेर संचालन गर्न सकिनेछ । कुलो निर्माण तथा मर्मतको लागि प्रति आयोजना बढीमा रु ७५०००।– र स्यालो टयुववेल जडानको हकमा प्रति स्किम बढीमा रु ५०,०००।-

अनुदान प्रदान गर्न सकिनेछ। सोलार सिँचाइको हकमा भने एक वटा स्किमको लागि मात्र बढिमा रु१५०००० ।-सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ङ) **उत्पादन र विक्रीमा आधारित नगद प्रोत्साहन अनुदानः** सम्बन्धित स्थानीय तह वा नजिकमा रहेका गहुँमा आधारित उद्योगहरूसँग स्थानीय तहमा उत्पादित गहुँ खरिदको लागि सूचना आव्हान गरि प्रचलित मूल्यमा खरिद विक्रि गर्ने गरि गहुँ उत्पादन क्षेत्रका कृषक समूह तथा सहकारी र गहुँमा आधारित उद्योग विच समझदारी गर्न सकिनेछ। समझदारी अनुरुप गहुँ विक्रि गर्ने कृषकलाई प्रोत्साहन स्वरुप प्रति केजी रु५ (पाँच) नगद प्रोत्साहन अनुदान दिन सकिनेछ ।यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरिदिनुपर्नेछ ।

(च) **स्थानीय आवश्यकता र मागमा आधारित क्रियाकलापहरू:** यस कार्यविधिमा नसमेटिएका तर स्थानीय स्तरमा तोकिएको गहुँ बाली प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक ठानिएका क्रियाकलापहरू ब्लकमा आवद्ध कृषकहरू र अन्य सरोकारवालाहरूको माग समेतको आधारमा सुचना प्रकाशन एवम् सम्झौता गरेर वा कृषि शाखाबाट सोझै संचालन गर्न सकिनेछ । यसरी मागमा आधारित क्रियाकलापहरू मध्ये सिड किट वितरण, प्रदर्शन, तालिम लगायतका क्रियाकलापहरू १०० प्रतिशत अनुदानमा संचालन गर्न सकिनेछ भने अन्य सहयोगको हकमा अनुदान सिमा ५० प्रतिशत भन्दा बढी नहुने गरी संचालन गर्नुपर्नेछ ।

(छ) **कार्यक्रम व्यवस्थापनः**

(अ) यस अन्तर्गत सुचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरिफिकेसन, तथ्याङ्क संकलन, र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरू आवश्यकताका आधारमा नियमानुसार संचालन गर्न सकिनेछ।

(आ) यस्तै बाली कटानी सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन (५X२ वर्गमिटर बाट १ नमूनाको दरले ५ वटा Randomized (फरक फरक) नमूना लिई बाली कटानी गरि प्रति हेक्टर उत्पादनको हिसाव निकाल्ने), बाली उत्पादनको लाभ-लागत तथ्याङ्क संकलन र कार्यक्रम र कृषकहरूसँग सम्बन्धित अन्य विवरण र तथ्याङ्क प्रचलित स्थानीय दररेट अनुसार लागत अनुमानको आधारमा संचालन गर्न सकिनेछ। बाली कटानी तथ्याङ्क संकलनका लागि कटानी भएको बाली परिमाणको स्थानीय दररेट अनुसार सम्बन्धित कृषकलाई क्षतिपूर्ति दिन सकिनेछ। यसरी संकलित विवरण माथिल्लो निकायमा समयमै प्रेषित गर्नुपर्नेछ।

(इ) बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधीमा उल्लेख भएका केही वा सवै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिनेछ।

(७) कार्यक्रम संचालन विधि/क्रियाकलापहरू/न्यूनतम मापदण्ड /प्रासङ्गिक विषय निम्म बमोजिम हुनेछन्।

(क) धानबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/मकैबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम/गँहुबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमका लागि सर्शत बजेट हस्तान्तरण भएका तोकिएका स्थानीय तहहरूले तोकिएका कार्यक्रमहरू उत्पादन ब्लकमा (एक स्थानीय तहमा बढीमा ५ वटा ब्लक) संचालन

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

गर्नुपर्नेछ । यसरी उत्पादन ब्लक छनौट गर्दा भवन, बाटो वा कूलोले ओगटेको क्षेत्र बाहेक यथासम्भव भएसम्म एकआपसमा जोडिएका जग्गाका प्लटहरूबाट बनेको हुनु पर्नेछ। प्रत्येक ब्लकको क्षेत्रफल/ साइज देहाय बमोजिम हुनुपर्नेछ :

बाली	पहाड (हे.)	तराई (हे.)
धान	१०	२०
मकै	५	१०
गहुँ	५	१०

(ख) उत्पादन ब्लकमा बाली उत्पादन र उत्पादित उपजको बजारीकरणमा सहयोग पुग्ने खालका क्रियाकलापहरू सार्वजनिक सुचना आवहान मार्फत आवेदन संकलन गरी उपयुक्त लाभग्राहीसँग सम्झौता गरेर संचालन गर्नुपर्नेछ भने त्यस्ता क्रियाकलापका लागि आवश्यक सहयोगी क्रियाकलापहरू कृषि शाखाले नियमानुसार आफैले संचालन गर्न सक्नेछ।

(ग) स्थानीय तहले तोकिएको बालीमा मात्र कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्नेछ भने कुनै स्थानीय तहमा एकभन्दा बढी बालीको लागि सर्शत बजेट हस्तान्तरण भएको भए प्रत्येक बालीको लागि छुट्टाछुट्टै कार्यक्रम विस्तृतिकरण गरी कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्नेछ।

(घ) प्रदेश तहबाट सञ्चालन गरिने कृयाकलापको हकमा प्रदेशस्थित कृषि क्षेत्र हेर्ने मन्त्रालयले प्रदेश स्थित धानबाली/मकैबाली/गँहुबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम लागू भएका स्थानीय तहहरूलाई लक्षित गरि सम्वन्धित जिल्लाको कृषि ज्ञान केन्द्र/कृषि विकास कार्यालयमा सशर्त अनुदान बजेट पठाउनु पर्नेछ। प्रादेशिक कृषि मन्त्रालय वा कृषि विकास निर्देशनालयले अत्यावश्यक भएको अवस्थामा अनुगमन लगायतको प्रयोजनको लागि विनियोजित बजेटको बढिमा ५ प्रतिसत राखि बाँकि बजेट छनौट गरिएका प्रादेशिक कृषि इकाईहरूमा पठाइदिनु पर्नेछ।

(ङ) जिल्लास्थित कृषि ज्ञान केन्द्र/कृषि विकास कार्यालयले समन्वय गरि स्थानीय तहले सञ्चालन गर्ने कृयाकलापलाई सहयोग पुग्ने गरि क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।

(च) संघीय सशर्त बजेटको आकारको आधारमा स्थानीय तहमा धानबाली/मकैबाली/गँहुबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम लागू नभएका जिल्लाहरूमा आवश्यकता अनुसार यस कार्यविधि बमोजिम कृयाकलाप सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(छ) जिल्लास्थित कृषि ज्ञान केन्द्र/कृषि विकास कार्यालयले धानबाली/मकैबाली/गँहुबाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम लागू भएका स्थानीय तहहरूसँग नियमित सम्पर्कमा रहि कार्यक्रम सञ्चालनको लागि आवश्यक मार्गदर्शन र प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय सहयोग गरिदिनु पर्नेछ।

(ज) जिल्लास्थित कृषि इकाईहरूले सहयोग र अन्य अनुदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा स्थानीय तह बाट संचालित कार्यक्रमसँग दोहोरो नपर्ने गरि संचालन गर्नु पर्नेछ।

सचिव

(झ) यस कार्यविधिमा कुनै कृयाकलाप सञ्चालन गर्दा खर्च गर्न सकिने बजेट र अनुदानको सीमा लगायतका विषय उल्लेख नभएको अवस्थामा बजेटको उपलव्धता र आवश्यकताको आधारमा प्रचलित आर्थिक ऐन, नियम बमोजिम हुने गरि लागत अनुमान तयारी तथा बजेट बाँडफाँड गरि कृयाकलाप सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

२४. <u>रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमः</u> (१) स्थानीय खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको स्थितिमा सुधार गर्न तथा प्रमुख खाद्यान्नको तिव्र दरमा भई रहेको आयात न्यूनिकरण गरी प्रमुख खाद्यान्नमा आत्मनिर्भता तर्फ अघि बढ्न रैथाने खाद्यान्न बालीहरूको उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धि र मूल्य श्रृंखला विकासमा सहयोग पुर्याउन संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयबाट अन्तर सरकारी वित्तिय हस्तान्तरण मार्फत सातै प्रदेश र तोकिएका स्थानीय तहहरू मार्फत राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा मिसन अन्तर्गत रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत कोदो, कागुनो, चिनो, जौं, फापर, उवा, मकै, जुनेलो लगायतका बालीहरुलाई प्राथमिकतामा राखि कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। साथै स्थान विशेषको सम्भाव्यता र विद्यमान लोकप्रियताको आधारमा धान, मकै, दलहन बाली, तेलहल बाली, जरेबाली, फलफुल, तरकारी आदिका रैथाने एवम् स्थानीय जातहरुलाइ पनि यो कार्यक्रममा समावेश गर्न सकिने छ।

(२) **यस कार्यक्रमको लक्षित समुहः** कृषक, कृषक समूह, कृषि सहकारी, सामुदायिक बीउ बैंक, होमस्टे संचालक, रैथाने बालीको परिकार विविधिकरण तथा कच्चा पदार्थको उत्पादन र वजारिकरणमा संलग्न व्यक्ति, फर्म तथा सामुदायिक संस्थाहरू लगायत मूल्य श्रृंखलाका अन्य सरोकारवालाहरू हुनेछन।

(३) संचालन गरिने प्रमुख क्रियाकलापहरू:

(क) **रैथाने बाली क्षेत्र विस्तार सहयोग तथा प्रोत्साहन अनुदान**

(अ) **बीउ किट वितरणः** रैथाने बालीको उन्नत एवम् सूचिकृत रैथाने जात र स्थानीय स्तरमा लोकप्रिय जातको बीउ वितरण गर्न सकिनेछ। सो का लागि प्रति किट बढिमा रु २०० का दरले निशुल्क वितरण गर्न सकिनेछ।

(आ) **क्षेत्र विस्तार प्रोत्साहन अनुदानः** आफ्नो वा लिजमा लिएको कम्तिमा पछिल्लो तिन वर्ष खेती नगरि बाँझो रहेको जमिन खनजोत गरि स्थानीय तहले तोकेका रैथाने बाली वा रैथाने जातको खेती गर्ने कृषकलाई प्रोत्साहन अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ ।सो का लागि प्रति कट्ठा बढिमा रु ६०० वा प्रति रोपनी बढिमा रु ९०० का दरले खर्च गर्न सकिनेछ। त्यसै गरि १ हेक्टरमा रैथाने बाली खेती गर्ने कृषकलाई पनि प्रति कट्ठा बढिमा रु ६०० वा प्रति रोपनी बढिमा रु ९०० का दरले प्रोत्साहन अनुदान दिन सकिनेछ। बाली लगाएको ४५ दिन पछि प्राविधिकले स्थलगत अनुगमन गरि बाली लगाएको क्षेत्रफल एकिन गरि अनुदानको लागि सिफारिश गर्नु पर्नेछ। यसरी उपलब्ध गराइने नगद प्रोत्साहन अनुदान सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरिदिनु पर्नेछ।

(इ) **रैथाने बालीको उत्पादनमा प्रोत्साहन अनुदानः** रैथाने बालीको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउन उत्पादन लागत कम गरि खेती विस्तार गर्न सहयोग पुर्याउन रैथाने बालीको खेती गर्ने कृषकलाई उत्पादनको आधारमा प्रति किलो उत्पादनको लागि बढिमा रु१०।- प्रोत्साहन बापत उपलव्ध गराउन सकिनेछ। यसको लागि स्थानीय तहले रैथाने बाली एवम् जात तोकि सूचना मार्फत

आव्हान गरि खेती गरेको जग्गा र बालीको उत्पादनको आवश्यक फिल्ड भेरिफिकेशन गरि अनुदान रकम सम्वन्धित कृषकको खातामा हालिदिनु पर्नेछ। रैथाने बाली क्षेत्र विस्तार सहयोग तथा प्रोत्साहन अनुदानको माग बढि भइ छुट्याएको रकम अपुग हुने भएमा प्रोत्साहन अनुदान कम गर्न वा क्राइटेरिया बनाइ लाभग्राही छनौट गर्न सकिनेछ।

(ख) रैथाने बालीको महत्वबारे सचेतना एवम् प्रचार प्रसार

(अ) **जानकारीमूलक सन्देश प्रसारण:** कृषि शाखा मार्फत स्थानीय एफ.एम./रेडियो तथा अन्य माध्यमसँग सम्झौता गरि रैथाने बालीको महत्व बारेमा निरन्तर प्रसारण तथा प्रकाशन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिनेछ।

(आ) **चित्र होडिङ बोर्ड राख्ने:** रैथाने बालीको महत्वबारे जानकारी तथा प्रचार प्रसारको लागि धेरै मानिसले देख्ने स्थानमा सचित्र होडिङ बोर्ड राख्न सकिनेछ।

(इ) **सचेतना तालिम:** खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा रैथाने बालीको महत्व सम्बन्धी महिला स्वास्थ्य स्वंयम सेविका, सामाजिक कार्यकर्ता, गैह्र सरकारी संस्थाका समुदायस्तरमा कार्यरत कर्मचारी र विद्यालयका शिक्षकका लागि सचेतना तालिम दिन सकिनेछ। सो का लागि स्थानीय तहका शिक्षा र स्वास्थ इकाईहरूसँगको समन्वयमा सहभागी छनौट गरी एक दिने तालिमको विषयवस्तु तयार गरि २० जना सहभागीलाई तालिम दिन सकिनेछ।

(ई) **औपचारिक कार्यक्रमहरूमा रैथाने खाद्यान्नमा आधारित परिकार उपभोग अभियान सञ्चालन गर्ने:** रैथाने बालीको महत्व पौष्टिक र अन्य महत्व बारे सचेतना एवम् प्रचार प्रसार गरि मूल्य श्रृंखला विकासमा टेवा पुर्याउन स्थानीय तह अन्तर्गत आयोजना हुने सार्वजनिक सभा, समारोह, भेला, गोष्ठी, तालिम, बैठक आदिमा सर्भ गरिने खाजा स्थानीय स्तरमा नै उपलव्ध रैथाने खाद्यान्नमा आधारित बनाउने बारे स्थानीय तहको कार्यपालिकाबाट निर्णय गराइ लागू गर्न सकिनेछ।

(ग) रैथाने बाली प्रवर्द्धनमा स्थानीय विद्यालयसँग सहकार्य:

(अ) **रैथाने बालीको स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गर्ने:** स्थानीय तहले रैथाने बालीको महत्व र खेती प्रविधि एवम् परिकार विविधिकरण तथा मूल्य अभिवृद्धि सम्वन्धि विषयहरू समेटी स्थानीय स्तरमा बढि पाइने र उपयोगी रैथाने बालीमा आधारित विद्यालय स्तरको निम्न माध्यमिक/माध्यमिक शिक्षाको स्थानीय पाठ्यक्रम तथा कोर्स बुक तयार गरि लागू गर्न सक्ने छन् । पाठ्यक्रम तथा कोर्स बुक तयार गर्न लाग्ने खर्च यस कार्यक्रमबाट गर्न सकिनेछ।

(आ) **रैथाने खाद्यान्नमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम लागू गर्ने:** रैथाने बालीको महत्व र परिकारबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन तथा विद्यालयको दिवा खाजा कार्यक्रममा रैथाने उपजको परिकार बनाउनको लागि विद्यालय छनौट एवम् मोडालिटी तयार गरि सम्झौता गरि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने गरी क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ।

सचिव

(इ) **विद्यालय फिल्ड जिन बैंक स्थापना:** रैथाने बाली र अन्य आर्थिक महत्वका स्थानीय कृषि जैविक विविधता संरक्षण एवम् विद्यार्थीको सिकाई प्रक्रियालाई मद्दत पुर्याउन विद्यालय परिसरमा फिल्ड जिन बैंक स्थापना गर्न सकिनेछ।

(ई) **विद्यालय स्तरीय रैथाने बाली सचेतना अभियान (School Campaign):** पालिकामा अवस्थित माध्यमिक तहका विद्यालयहरुको कक्षा ९ र १० का विद्यार्थिहरुलाई लक्षित गरि आधा दिनसम्मको रैथाने बालीहरुबारे सचेतना अभियान संचालन गर्न सकिनेछ। पालिकाभरका विद्यालयहरुमा समन्वय गरी विषय विज्ञबाट तयार सचेतनाका विषयवस्तुलाई विद्यार्थिहरु माझ प्रस्तुत वा छलफल गराउन सकिन्छ।

(घ) माटो स्वास्थ्य सुधार, प्रविधि प्रसार एवम् प्राविधिक सेवा टेवा:

(अ) **नमूना भकारो सुधार अभियान/सुधारिएको गोठेमल:** कृषि शाखाले कम्तिमा १० घरको क्लस्टरमा कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरी लाभग्राहीसँगको सम्झौता गरी क्रियाकलाप संचालन गर्नुपर्नेछ । सो का लागि कृषि शाखाले कार्यक्रमको लागत अनुमान तयार गरिदिनु पर्नेछ. यस अन्तर्गत आवश्यक सामाग्रीमा ५० प्रतिसत सम्म अनुदान वा प्रति परिवार बढिमा रु ७०००।- का दरले अनुदान दिन सकिनेछ।

(आ) **कम्पोष्ट मल तयारी:** गड्यौंले मल उत्पादन तथा स्थानीय बायोमासको प्रयोग गरि कम्पोष्ट मल तयारी गर्ने कृषकलाई सामग्रिमा ५० प्रतिशत सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(इ) **कोशेबालीको उन्नत बीउ वितरण:** माटोको उर्वराशक्ति सुधारको लागि पाखो बारीमा कोशेबालीको उन्नत बीउ किट सत प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ।

(ई) **रैथाने बाली सम्वन्धि तालिम:** कृषि शाखाले रैथाने बालीको महत्व, खेती प्रविधि र संरक्षणबारे स्थानीय कृषक, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवक, शिक्षक, सामाजिक कार्यकर्ता, गैससका कर्मचारी आदिलाई एक दिने तालिम आयोजना गर्ने सकिनेछ।

(ङ) प्रशोधन, मूल्य अभिवृद्धि एवम् परिकार विविधिकरण तथा बजारीकरण सहयोग:

(अ) **मेशिनरी तथा उपकरण सहयोग:** सामुहिक वा नीजि रैथाने बालीको प्रशोधन केन्द्र स्थापनाको लागि चुट्ने मेशिन, फल्ने (dehulling/dehusking) मेशिन, भण्डारण व्याग वा विन, कुट्ने तथा पिस्ने मिल आदि लाभग्राहीसँगको सम्झौता वा मागको आधारमा ५० प्रतिशत अनुदानमा वितरण गर्न सकिनेछ। रैथाने बालीमा आधारित परिकार विक्रि गर्ने सामुहिक वा नीजि रेष्टुरेन्टको लागि ओभन, मिक्चर, ट्रे, रेफ्रिजेरेटर, डिजिटल ब्यालेन्स आदि खरिदमा लाभग्राहीसँगको सम्झौताको आधारमा खरिद र जडान गरे पछि बढिमा ५० प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(आ) **रैथाने बाली परिकार विविधिकरण तालिम तथा प्रदर्शनी:** रैथाने बालीको परिकार तयारीबारे दुई दिने तालिम आयोजना गरि तालिम सम्पन्न भए पश्चात

सहभागीहरूबाट तयार गरिएको र स्थानीय रैथाने खाद्य एवम् परिकारको सार्वजनिक स्थानमा प्रदर्शनी गर्ने गरी क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ ।

(इ) **कोशेली घर संचालन सहयोग:** स्थानीय स्तरमा रैथाने बालीका उपज तथा खाद्य परिकार विक्रि स्टल वा कोशेली घर संचालनका लागि आवश्यक र्‍याक/सोकेश लगायतका सामग्रीहरू खरिद गर्नका लागि बढिमा ५० प्रतिशत अनुदानमा वा बढीमा रु ३०,०००। सम्म खर्च गर्न सकिनेछ।

(ई) **खाद्य परिकार मेला आयोजना:** स्थानीय तहको केन्द्र वा उपयुक्त बजार केन्द्रमा सम्भव भए सम्म साझेदारीमा खाद्य परिकार मेला तथा प्रदर्शनी आयोजना गर्न सकिनेछ ।

(उ) **मेला/महोत्सवमा सहभागी हुने:** जिल्ला सदरमुकाम वा जिल्ला बाहिर सञ्चालन हुने रैथाने बाली सम्वन्धि मेला/प्रदर्शनी वा महोत्सवमा सहभागी हुनका आवश्यकता अनुसार उपज ढुवानी, कृषक/व्यवसायीको लागि नियमानुसारको दैनिक तथा भ्रमण भत्ता लगायतमा खर्च गर्न सकिनेछ।

(ऊ) **होमस्टे मार्फत रैथाने बाली एवम् परिकार प्रवर्द्धन:** रैथाने खाद्य पदार्थ एवम् परिकार सर्भ गर्ने नीजि तथा सामुदायिक होमस्टेलाई स्थानीय रैथाने बालीका उत्पादक कृषक, कृषक समुदाय, सामुदायिक बीउ बैंक आदिसँग सम्पर्क स्थापित गर्नमा सहजिकरण गरिनेछ। साथै होमस्टे मार्फत रैथाने कृषि उपज तथा परिकार तयारी र विक्रि वितरणको लागि आवश्यक सामग्री एवम् प्रशोधन उपकरण खरिदको लागि ५० प्रतिशत सम्म अनुदानमा अधिकतम रु ५०,०००।सम्म खर्च गर्न सकिनेछ।

(ऋ) **ब्राण्डिङ्ग सहयोग:** रैथाने बालीमा आधारित उत्पादनको प्याकेजिङ्ग र ब्राण्डिङ्गमा प्रयोग हुने सामग्रीमा ५० प्रतिशत सम्म अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(च) रैथाने तथा स्थानीय बाली विविधता संरक्षण

(अ) **सामुदायिक कृषि जैविक विविधता अभिलेख तयारी:** पालिका क्षेत्रभित्र भएका मानिसले प्रत्यक्ष वा अप्रत्क्ष रुपमा उपभोग गर्ने सम्पूर्ण वनस्पतिहरु, बालीनालिहरु, पशुपन्छीहरु, जलीय जीवजन्तु तथा वनस्पतिहरू र यी विविधताको विषयमा स्थानीय समुदायसँग भएका ज्ञान, सीप, सुचना, जानकारीलाई निश्चित ढाँचा र स्थानीय भाषामा लिखित रुपमा अभिलेखीकरण गरेर राख्नु आवश्यक भएकाले प्रत्येक वडामा भएका कृषक समूह, कृषि सहकारी वा सामुदायिक बीउ बैंकसँग सहकार्य गरी वडा स्तरीय र सबै वडाबाट विवरण संकलन गरी पालिका स्तरीय सामुदायिक कृषि जैविक विविधता अभिलेख तयारी गर्न सकिने छ। यसबाट भविष्यमा यसैका आधारमा संरक्षण तथा प्रवर्द्धनको योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न सहज हुने छ । यो काम सम्पन्न गर्न कृषि शाखा, पशुपन्छी शाखा, डिभिजन वन कार्यालय, गैरसरकारी संघसंस्थाहरूसँग समन्वय गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(आ) **सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना/सुदृढीकरणः** यस अन्तर्गत रैथाने बाली संरक्षणका कृयाकलापहरू सञ्चालनको लागि क्रियाशिल वा नयाँ सामुदायिक बीउ बैंकहरू छनौट गरी सम्झौता पश्चात कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ। सो का लागि Diversity block स्थापना तथा व्यवस्थापन, बीउ राख्ने भाँडो, दराज/र्‍याक आदि निर्माण/खरिद र बीउपूँजी कोष स्थापना सहयोग, लोपोन्मुख रैथाने जातको राष्ट्रिय जिन बैंकमा संरक्षण गर्नको लागि passport data फारम भरि विवरण राष्ट्रिय जिन बैंकमा पठाउने आदि कृयाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

(इ) **रैथाने बाली एवम् जातको बीउ उत्पादनः** रैथाने बाली एवम् जातको संरक्षण र उपयोगलाई बढावा दिन स्थानीय स्तरमा क्रियाशिल सामुदायिक बीउ बैंक, बीउ उत्पादक कृषक समूह तथा सहकारीले सूचिकृत रैथाने बाली एवम् जातको बीउ बजारिकरणको लागि सहजिकरण गरिदिनु पर्नेछ । साथै सम्वन्धित स्थानीय तहले रैथाने बालीको बीउ किट वितरणमा यसरी उत्पादित बीउ खरिद गर्न सक्नेछ ।बीउ उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण तथा गुणस्तर नियन्त्रण तालिम र मेशिनरी उपकरण एवम् सामग्री ५० सम्म प्रतिशत सहयोग उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ई) **सम्मान र पुरस्कारः** रैथानेबाली उत्पादन, प्रवर्द्धन र संरक्षणमा उत्कृष्ट कार्य गर्ने कृषक/कृषि उद्यमी/कृषकसमूह/सामुदायिक बीउ बैंक आदिलाई समितिको निर्णयले छनौट गरि सार्वजनिक कार्यक्रम आयोजना गरि वा आयोजित अन्य कृषि कार्यक्रममा पुरस्कार सहित सम्मान गर्न सकिनेछ। सोका लागि पुरस्कार र कार्यक्रमको आयोजना समेत गरि अधिकतम रु. ६०,०००।- सम्म खर्च गर्न सकिनेछ।

(उ) **कन्दमूल बाली तथा जंगली प्रजातिको संरक्षण र उपयोगः** स्थानीय स्तरमा प्रचलित कन्दमूल बाली तथा खान योग्य जंगली प्रजातिको संरक्षण र उपयोगको लागि व्यक्तिगत रैथाने बाली एवम् कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा क्रियाशिल कृषक, कृषक समूह, सहकारी तथा सामुदायिक बीउ बैंकबाट संरक्षण तथा उपयोग प्रस्ताव माग गरि बीउ तथा प्रसारण सामग्रीमा सत प्रतिशत अनुदान र अन्य सहयोगमा बढिमा ५० प्रतिशत अनुदान उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(४) **कार्यक्रम व्यवस्थापनः** यस अन्तर्गत रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यान्वयन गर्न आवश्यक गोष्ठी र बैठक सञ्चालन, कार्यक्रम अनुगमन र निरिक्षण, कार्यक्रमको प्रचार प्रसार, कार्यक्रम सञ्चालन सम्वन्धि सूचनाहरूको प्रकाशन एवम् प्रसारण, लाभग्राही छनौटको लागि स्थलगत मूल्याङ्कन भ्रमण आदि क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिनेछ। बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधीमा उल्लेख भएका केही वा सवै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिनेछ।

२५. <u>कृषि जैविक विविधता संरक्षण तथा सामुदायिक बीउ बैंक सुदृढीकरण कार्यक्रमः</u> (१) खाद्य तथा पोषण सुरक्षा र गरिव तथा सिमान्तकृत समुदायको जिविकोपार्जनको प्रमुख आधारको रुपमा रहेको जैविक विविधतामा नेपाल धनि भएता पनि पछिल्लो समय जलवायु परिवर्तन तथा आधुनिक खेती प्रणालीका कतिपय नकारात्मक प्रभावका कारण समग्र जैविक विविधता सहित कृषि जैविक विविधताको ह्रासलाई तिव्र बनाएको

छ। ह्रासोन्मुख अवस्थामा रहेको कृषि जैविक विविधताको संरक्षण र दिगो उपयोगमा ध्यान पुर्याउन सकिएन भने हाम्रो समग्र कृषि उत्पादन एवम् खाद्य प्रणाली नै जोखिममा पर्न सक्ने देखिएकोले सो विषयलाई सम्वोधन गर्ने क्रममा संघीय सशर्त वित्तिय हस्तान्तरण मार्फत प्रदेशहरू र तोकिएका स्थानीय तहहरूबाट कार्यान्वयन हुने गरी कृषि जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछ।

(२) सामुदायिक बीउ बैंक, कृषक समूह, कृषि सहकारी यस कार्यक्रमको लक्षित समुह हुनेछन्।

(३) प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्रहरू र क्रियाकलापहरूको विस्तृत विवरण (स्थानीय तह)

(क) **सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना एवम् सुदृढीकरण**

(अ) रैथाने बाली तथा जातहरूको स्वस्थानीय संरक्षण तथा उपयोग प्रबर्द्धनका लागि स्थानीय स्तरमा सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गर्नु आवश्यक हुन्छ। सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गर्दा स्थानीय बाली र जातहरुको विविधता धेरै भएको स्थान तथा समुदायलाई पहिलो प्राथमिकता दिएर छनोट गर्नु पर्नेछ।

(आ) सामुदायिक बीउ बैंक स्थापनाका लागि छनोट गरिएको क्षेत्रमा कार्यरत कृषक समूह, कृषि सहकारी, संघसंस्था तथा अन्य सरोकारवाला निकाय बीच सामुदायिक बीउ बैंकको आवश्यकता तथा महत्व र सान्दर्भिकताको बारेमा छलफल र सहमति गर्नुपर्दछ। यसको स्थापना तथा संचालनका लागि सम्बन्धित कार्यालयले स्थानीय स्तरमा क्रियाशिल कृषि सहकारी संस्था वा कृषक समूह चयन गर्नु पर्नेछ। सम्वन्धित स्थानीय तहले रैथाने बाली एवम् जातको संरक्षण र उपयोग एवम् बीउ उत्पादन सम्वन्धि कृयाकलापहरुको बिस्तृत कार्य योजनाका आधारमा नयाँ सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गर्न वा पहिले देखि नै क्रियाशिल सामुदायिक बीउ बैंकहरुलाई पनि सुदृढिकरण कार्ययोजनाको आधारमा कूल लागतको ८५ प्रतिशत नबढ्ने गरि पूर्वाधार निर्माण/सुधार तथा मेशिनरी उपकरणमा सहयोग गर्न सक्नेछ।

(इ) सामुदायिक बीउ बैंकले रैथाने बाली एवम् जातको संकलन गरि उपयुक्त भण्डारण संरचनामा जोगाएर राख्ने, त्यस्ता बीउहरुको प्रयोग गरि जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थल सञ्चालन गर्ने, त्यस्ता बाली एवम् जातको संरक्षणको लागि सदस्यहरुलाई प्रेरित गरि बीउ उपलव्ध गराउने, स्थानीय बीउ साटासाटको प्रवन्ध गर्ने, कृषकले रुचाएका स्थानीय जातहरुको बीउ उत्पादन गरि सदस्य र अन्य गैर सदस्यहरुलाई वितरण गर्ने, लोपोन्मुख एवम् विशेष गुण भएका रैथाने बाली एवम् जातहरुको परस्थानीय संरक्षणको लागि बीउलाई राष्ट्रिय जिन बैंकमा पठाउने लगायतका कार्यहरु गर्नुपर्नेछ।

(ई) कृषि जैविक विविधता संरक्षणका विविध गतिविधिहरु कार्यान्वयन गर्न, बीउ साटासाट एवम् खरिद गर्न, सदस्यहरुको अत्यावश्यक आवश्यकता पुरा गर्नको ऋण प्रवाह गर्न आदि कार्यको लागि कोष खडा गर्न सामुदायिक बिउ बैंक वा कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा संलग्न कृषक समूह तथा

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

सहकारीलाई बीउ पूँजि उपलव्ध गराउन सकिनेछ। यस्तो कोष खडा गर्न चाहने सामुदायिक बीउ बैंक वा कृषक समूह वा कृषि सहकारीलाइ अधिकतम् रु एक लाख सम्म बीउ पूँजि उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(ख) **सामुदायिक कृषि जैविक विविधता अभिलेख तयारीः** यस कार्यक्रम अन्तर्गत स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका उपभोगजन्य वनस्पतिहरु, बालीनालिहरु, पशुपन्छीहरु, जलीय जीवजन्तु तथा वनस्पतिहरूको नामावली तथा सो सम्बन्धमा समुदायस्तरमा रहेका ज्ञान, सीप, सूचना, जानकारीलाई निश्चित ढाँचा र स्थानीय भाषामा लिखित रुपमा अभिलेखीकरण गरेर राख्नु आवश्यक भएकाले प्रत्येक वडामा भएका कृषक समूह, कृषि सहकारी वा सामुदायिक बीउ बैंकसँगको सहकार्य तथा डिभिजन वन कार्यालय, गैरसरकारी संघसंस्था लगायतका सरोकारवालासँग समन्वय गरी वडा स्तरीय र स्थानीय तह स्तरीय सामुदायिक कृषि जैविक विविधता अभिलेख तयारी गर्न सकिनेछ।

(ग) **कृषि जैविक विविधता सचेतना:** कृषि जैविक विविधता संरक्षणको महत्व बारे सर्वसाधारण जनता एवम् अन्य सरोकारवालाहरूलाई सचेत एवम् जागरुक बनाउन सहयोग पुग्ने गरि सचेतनाको गतिविधिहरू सञ्चालन गर्न सकिनेछ । यस्ता कृयाकलापहरूमा गाउँ स्तरिय भेला, गोष्ठी, सडक नाटक, रेडियो कार्यक्रम, विद्यालय स्तरिय प्रतियोगितात्मक र अन्य कार्यक्रमहरू, साँस्कृतिक पर्व आदिमा प्रचार प्रसारका गतिविधि आदि सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(घ) **कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय विद्यालयसँग सहकार्य**

(अ) **रैथाने बालीको स्थानीय पाठ्यक्रम लागू गर्नेः** स्थानीय तहले रैथाने बाली एवम् स्थानीय कृषि जैविक विविधताको महत्व र संरक्षण बारे विद्यालय स्तरको निम्न माध्यमिक/माध्यमिक शिक्षाको स्थानीय पाठ्यक्रम तथा कोर्स बुक तयार गरि लागू गर्न सक्ने छन्।

(आ) **रैथाने खाद्यान्नमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम लागू गर्नेः** रैथाने बालीको महत्व र परिकारबारे विद्यार्थीहरूलाई जानकारी गराउन तथा विद्यालयको दिवा खाजा कार्यक्रममा रैथाने उपजको परिकार बनाउनको लागि विद्यालय छनौट एवम् मोडालिटी तयार गरि सम्झौता गरि आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने गरी क्रियाकलाप संचालन गर्न सकिनेछ।

(इ) **विद्यालय फिल्ड जिन बैंक स्थापनाः** रैथाने बाली र अन्य आर्थिक महत्वका स्थानीय कृषि जैविक विविधता संरक्षण एवम् विद्यार्थीको सिकाई प्रक्रियालाई मद्दत पुर्याउन विद्यालय परिसरमा फिल्ड जिन बैंक स्थापना गर्न सकिनेछ।

(ङ) **स्थानीय कृषि जैविक विविधता संरक्षण तथा प्रवर्द्धन**

(अ) **कृषि जैविक विविधता मेलाः**

- कृषि जैविक विविधता मेला स्थानीय बाली विविधता र परम्परागत ज्ञानको महत्व उजागर गर्न उपयोग गरिने एक सशक्त माध्यम हो। यस्तो मेला रैथाने बाली एवम् जात र परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र तिनको नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरणको लागि निकै महत्वपूर्ण हुने

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

गर्छन। साथै मेलाले कृषि जैविक विविधता र परम्परागत ज्ञानको अवस्था बारे पनि जानकारी दिन्छ। मेलामा मूलतः स्थानीय कृषकहरूबाट आफूसँग रहेको वा संरक्षण गरि राखिएको रैथाने जातहरूको प्रदर्शन गरिन्छ।

- सम्वन्धित स्थानीय तहले स्थानीय सामुदायिक बीउ बैंक वा कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा संलग्न संस्थासँगको सहकार्यमा कृषि जैविक विविधता मेला आयोजना गर्न सक्ने छ। यसको लागि मेलामा प्रदर्शन गरिने विषयहरू, दर्ता प्रक्रिया, पुरस्कारको व्यवस्था, प्रदर्शनी स्थलको व्यवस्था आदि विषयमा पूर्व तयारी गर्नु पर्छ। मेला बारे स्थानीय सञ्चार माध्यम र अन्य माध्यमबाट व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ। स्थानीय साँस्कृतिक एवम् धार्मिक मेला पर्वको अवसर पारि यस्तो मेला आयोजना गर्नु उपयुक्त हुन्छ। साथै कृषि मेला प्रदर्शनी र अन्य कृषि सम्वन्धि कार्यक्रमसँग मिलाएर पनि मेला आयोजना गर्न सकिन्छ।
- स्थानीय स्तरमा रैथाने जातको बारेमा बढि जानकार संरक्षक कृषकलाई मेलामा आमन्त्रण गरि सम्मान गर्न पनि सकिनेछ साथै त्यस्ता व्यक्तित्वहरूबाट प्रदर्शनमा राखिएका रैथाने जातहरूको विशेषताको बारेमा प्रकाश पारिदिन अनुरोध गर्न सकिन्छ। मेलाको अवसरमा खाद्य परिकारको प्रदर्शनी र विक्रि वितरण, दोहरी गित, कविता तथा नाटक प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था पनि गर्न सकिनेछ ।मेलामा रैथाने जातका बीउ विजन तथा विरुवा साटासाट, किनबेच र निशुल्क वितरणको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।त्यसै गरि स्थानीय विद्यालय तथा कलेजका विद्यार्थीहरूले अवलोकन गर्ने र जानकारी लिने व्यवस्था गर्न सकिन्छ। मेलामा प्रदर्शित रैथाने जातहरूको विवरण सामुदायिक कृषि जैविक विविधता दर्ता कितावमा उतार गर्नु पर्छ। मेलामा प्रदर्शित स्थानीय एवम् रैथाने जातहरू मध्ये आर्थिक महत्वको तथा संरक्षण गर्नु पर्ने जातको पहिचान गरि जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलमा परिक्षण गरि हेर्नको लागि छुट्याउनु पर्छ। त्यसै गरि परस्थानीय संरक्षणको लागि समेत रैथाने जातको पहिचान गरि करिव २०० ग्राम बीउ संकलन गरि बाली, जात, पहिचानको मूख्य गुण, संकलन गरिएको स्थान र उचाई, कृषकको नाम, विशेष गुण आदि विवरण सहित पासपोर्ट डाटा भरि राष्ट्रिय जिन बैंकमा पठाउने व्यवस्था समेत गर्नु पर्दछ।

(आ) **जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलको स्थापना:**

- लोपोन्मुख एवम् विशेष गुण भएका रैथाने जातहरू एकै थलोमा लगाइ तिनका गुणहरू बारे अध्ययन गर्न जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलको स्थापना गरिन्छ । खास गरि सामुदायिक बीउ बैंकमा संरक्षित जातहरू एवम् जैविक विविधता मेलाबाट संकलित रैथाने जातका बीउहरू प्रदर्शनी स्थलमा लगाइन्छ। यस्तो स्थलमा कति जातको प्रदर्शनी गरिने भन्ने उपलव्ध जातको संख्यामा निर्भर गर्छ। एउटा बालीको

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जातहरूको एउटै ब्लक बनाउनु उपयुक्त हुन्छ। सामान्यतयाः एउटा जातलाई ३ मि. X३ मि. को प्लटमा लगाउन सकिन्छ। यस्तो प्रदर्शनी स्थल धेरै मान्छेको आवत जावत हुने र सबैले सजिलै देख्न सकिने स्थानमा हुनु पर्दछ । यस्तो प्रदर्शनी स्थलले रैथाने जातको संरक्षणको बारेमा जनचेतना जगाउन, लोपोन्मुख तथा महत्वपूर्ण जातको बीउको आदान प्रदान गर्न र जातहरूको पुनरोत्पादन गर्न मद्दत गर्दछ।

- जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलको स्थापना र व्यवस्थापन गर्ने कृषकलाई स्थानीय तहले वा सामुदायिक बीउ बैंकले सहमतिमा निश्चित रकम वा सुविधा दिन सक्ने छन्। यस्तो प्रदर्शनी स्थलमा बाली, जात, बाली लगाएको मिति, मलखाद, सिँचाईको विवरण लगायतका जानकारी दिने होर्डिङ्ग बोर्ड राख्नु पर्नेछ। बाली कटानीको लागि तयार भए पछि स्थानीय कृषक, अनुसन्धानकर्मी तथा प्रसार कार्यकर्ता, विद्यार्थी र जनप्रतिनिधिहरू समेतको भ्रमण गराइ प्रदर्शनी स्थल स्थापनाको उद्देश्य र उपलव्धीहरू बारे बताउनु पर्नेछ। सहभागितामूलक मूल्याङ्कनको आधारमा जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलमा प्रदर्शन गरिएका अव्वल देखिएका जातहरूको सामुदायिक बीउ बैंक मार्फत समुदाय स्तरमा फैलाउन बीउ वितरण गर्नु वा कृषक स्तरमा बीज वृद्धि गर्नु पर्छ। यसरी बीउ प्राप्त गर्ने कृषकले अर्को सिजनमा कम्तिमा पाँच जना कृषकलाई बीउ उपलव्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ। साथै यस्ता जातहरू राष्ट्रिय बीउ विजन समितिमा दर्ता गर्ने प्रक्रियामा लैजानु पर्छ।

(इ) विविधतायुक्त बीउ पोको वितरण:

- विविधतायुक्त बीउ पोको कृषकलाई वितरण गरिने रैथाने जातहरूको सानो परिमाणको बीउ हो। यस्तो बीउ जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थलबाट बाली कटानी गरि लिइएको वा सामुदायिक बीउ बैंकमा संरक्षित बीउ हुन सक्छन्। सामान्यतयाः एक सेटमा तिन जातका बीउ समावेश गर्न सकिन्छ। एउटा जातको बीउ सामान्यतयाः एक पाउ देखि २ के. जि. सम्म हुन सक्छ। बाली लगाउने समय ठिक अघि खेती गर्ने सामान्य तरिका बारेको जानकारी पत्र सहित सामुदियक बीउ बैंकका सदस्य र अन्य कृषकलाई किट वितरण गर्न सकिन्छ। बीउ वितरणको रेकर्ड सामुदायिक बीउ बैंकमा सुरक्षित राखि पछि बाली कटानी भए पछि उत्पादन विवरण लगायत कृषकको प्रतिकृया लिनु पर्छ। सो को आधारमा थप क्षेत्र विस्तारमा जाने, राष्ट्रिय बीउ विजन समितिमा दर्ता गर्न प्रकृया शुरु गर्ने वा पास पोर्ट डाटा भरि राष्ट्रिय जिन बैंकमा पठाउने बारेमा निर्णय गर्न सकिन्छ। यसरी वितरण गरिएका बीउको विवरण वा पासपोर्ट डाटा भरि सामुदायिक बीउ बैंकमा सुरक्षित राख्नु पर्छ।

सचिव

(ई) **संरक्षक कृषक/समुदाय/संस्थालाई सम्मान गर्ने:**

- स्थानीय स्तरमा यथास्थान एवम् घर गोठ तथा खेतीस्थलिय कृषि जैविक विविधता संरक्षण र व्यवस्थापनमा निरन्तर क्रियाशिल स्थानीय संरक्षक कृषक, कृषक अगुवा वा अभियान्ता र कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा उल्लेखनिय योगदान पुर्याउने कृषक समूह तथा सहकारी, स्थानीय समुदाय वा सो कार्यमा संलग्न स्थानीय संस्थाहरूलाई नगद पुरस्कार सहित सार्वजनिक सम्मान गर्ने। यसको साथै संरक्षण कार्यको भिडियो डकुमेन्ट्री तयार गरि प्रसारण पनि गर्न सकिनेछ।

(च) **सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना एवम् सुदृढिकरण:**

(अ) रैथाने बाली तथा जातहरूको यथास्थानीय संरक्षण तथा उपयोग प्रवर्धनका लागि स्थानीय स्तरमा सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गर्नु आवश्यक हुन्छ। सामुदायिक बीउ बैंक स्थापना गर्दा स्थानीय बाली र जातहरूको विविधता धेरै भएको स्थान तथा समुदायलाई पहिलो प्राथमिकता दिएर छनोट गर्नु पर्दछ।

(आ) सामुदायिक बीउ बैंक स्थापनाका लागि छनोट गरिएको समुदायमा कार्यरत कृषक समूह, सहकारी, संघसंस्था तथा अन्य सरोकारवाला निकाय बीच सामुदायिक बीउ बैंकको आवश्यकता तथा महत्व र सान्दर्भिकताको बारेमा छलफल र सहमति गर्नु पर्दछ। यसको स्थापना तथा संचालनका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा स्थानीय स्तरमा क्रियाशिल कृषि सहकारी संस्था चयन गर्नु पर्दछ। कृषि ज्ञान केन्द्र वा जिल्लास्थित कृषि कार्यालयले सम्वन्धित स्थानीय तहको अनुरोधको आधारमा सामुदायिक बीउ बैंकले सञ्चालन गर्ने रैथाने बाली एवम् जातको संरक्षण र उपयोग एवम् बीउ उत्पादन सम्वन्धि कृयाकलापहरूको बिस्तृत कार्य योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सघाउनुको अलावा बीउ भण्डारण तथा प्रशोधन कार्यको लागि मेशिनरी उपकरण तथा पूँजिगत अनुदान उपलव्ध गराउनेछन्। त्यसै गरि पहिले देखि नै क्रियाशिल सामुदायिक बीउ बैंकहरूलाई पनि सुदृढिकरण कार्ययोजनाको आधारमा कूल लागतको ५० प्रतिशत नबढ्ने गरि पूर्वाधार निर्माण/सुधार तथा मेशिनरी उपकरणमा सहयोग गर्न सकिनेछ।

(इ) सामुदायिक बीउ बैंकले रैथाने बाली एवम् जातको संकलन गरि उपयुक्त भण्डारण संरचनामा जोगाएर राख्ने, त्यस्ता बीउहरूको प्रयोग गरि जैविक विविधता प्रदर्शनी स्थल सञ्चालन गर्ने, त्यस्ता बाली एवम् जातको संरक्षणको लागि सदस्यहरूलाई प्रेरित गरि बीउ उपलव्ध गराउने, बीउ साटासाटको प्रवन्ध गर्ने, कृषकले रुचाएका जातहरूको बीउ उत्पादन गरि सदस्य र अन्य गैर सदस्यहरूलाई वितरण गर्ने, लोपोन्मुख एवम् विशेष गुण भएका रैथाने बाली एवम् जातहरूको परस्थानीय संरक्षणको लागि बीउलाई राष्ट्रिय जिन बैंकमा पठाउने लगायतका कृयाकलापहरू सञ्चालन गर्न सक्छन्। यसको अलावा लोपोन्मुख वा विशेष गुण भएका जातहरू तथा स्थानीय कृषि

आनुवंशिक स्रोतहरूको सामुदायिक कृषि जैविक विविधता दर्ता किताव (Community Agro-Biodiversity Register (CABR)) खडा गरि विस्तृत विवरण उल्लेख गरि सुरक्षित राख्ने कार्यमा पनि सामुदायिक बीउ बैंक संलग्न हुनु पर्छ।

(ई) कृषि जैविक विविधता संरक्षणका विविध गतिविधिहरू कार्यान्वयन गर्न, बीउ साटासाट एवम् खरिद गर्न, सदस्यहरूको अत्यावश्यक आवश्यकता पुरा गर्नको ऋण प्रवाह गर्न आदि कार्यको लागि कोष खडा गर्न सामुदायिक बिउ बैंक वा कृषि जैविक विविधता संरक्षणमा संलग्न कृषक समूह तथा सहकारीलाई बीउ पूँजि उपलव्ध गराउन सकिनेछ । यस्तो कोष खडा गर्न चाहने सामुदायिक बीउ बैंक वा माथि उल्लेखित अन्य निकायहरूले बैंकमा जम्मा गरेको रकम बराबर हुने गरि अधिकतम् रु एक लाख बीउ पूँजि उपलव्ध गराउन सकिनेछ।

(छ) कन्दमूल एवम् जंगली प्रजातिको संरक्षण र उपयोग: स्थानीय स्तरमा उपलव्ध कन्दमूल बालीहरू र खानयोग्य जंगली वनस्पतिकोसंरक्षण र उपयोग गर्ने कृयाकलाप सञ्चालन गर्न सकिनेछ। यस क्रममा कृषक तालिम, जग्गा सुधार सहयोग, बार बन्देज, बीउ तथा बेर्ना खरिद वा तयारी सहयोग, मूल्य अभिवृद्धि तथा बजारिकरण सहयोग आदि गर्न सकिनेछ।

(ज) स्थानीय आवश्यकतामा आधारित कार्यक्रमहरू: यस कार्यविधिमा नसमेटिएका तर स्थानीय स्तरमा कृषि जैविक विविधता संरक्षणका लागि आवश्यक ठानिएका क्रियाकलापहरू कृषक र अन्य सरोकारवालाहरूको माग समेतको आधारमा सुचना प्रकाशन एवम् सम्झौता गरेर स्थानीय तहबाट सोझै संचालन गर्न सकिनेछ।

(४) कार्यक्रम व्यवस्थापन: यस अन्तर्गत सुचना प्रकाशन, अनुगमन, फिल्ड भेरिफिकेसन, तथ्याङ्क संकलन, प्रगति प्रतिवेदन, प्रचार-प्रसार र बैठक लगायतका क्रियाकलापहरू आवश्यकताका आधारमा नियमानुसार संचालन गर्न सकिनेछ। बजेटको उपलब्धताका आधारमा कार्यविधीमा उल्लेख भएका केही वा सवै क्रियाकलापहरु संचालन गर्न सकिनेछ।

२९. <u>पारिवारिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम:</u> (१) संयुक्त राष्ट्र संघले अन्तराष्ट्रिय पारिवारिक खेती बर्ष २०१४ मनाउने निर्णय गरे संगै अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा पारिवारिक खेती सम्बन्धी बहसको थालनी भएको थियो। यसै सन्दर्भमा नेपालमा पनि पारिवारिक खेती कार्यक्रम सन् २०१४ मा नेपाल कृषि सहकारी केन्दिय संघ लि. संगको समन्वयमा पारिवारिक खेती बर्षको रुपमा विभिन्न कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो। पारिवारिक खेती बर्ष २०१४ को कार्यक्रमबाट कृषिमा सकारात्मक प्रभावहरु परेको हुंदा नेपाल लगायत ६० भन्दा बढी मुलुकको अनुरोधमा संयुक्त राष्ट्र संघबाट पुनः सन् २०१९ देखि २०२८ सम्म संचालन गर्नका लागि पारिवारिक खेती दशक घोषणा भएको छ। चालु आ.व. २०८१/८२ मा समेत विभिन्न १५ वटा स्थानीय तहहरुमा पारिवारिक खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन गर्न सशर्त अनुदानको रुपमा वजेट विनियोजन रहेको छ।

(२) यस कार्यक्रमको लक्षित समूहमा युवा कृषकहरु (१८ देखि ५० बर्ष) हुनेछन।

(३) यस कार्यक्रममा समावेश गरिने प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्रहरु र क्रियाकलापको विस्तृत विवरण:

(क) **केन्द्रीय स्तरमा पारिवारिक खेती, कृषि भूमीको उपयोग तथा संरक्षण सम्बन्धी नीतिगत बहस:** यस कार्यक्रमले केन्द्रीय स्तरमा कृषि भूमीको बर्गीकरण, उचित उपयोग र संरक्षण, र कृषियोग्य जमिनको खण्डीकरणलाई निरुत्साहित गर्न नीति तथा योजनाको निर्माण र कार्यान्वयनका लागि केन्द्रीय स्तरका सरोकारवाला मन्त्रालयहरु, सम्बन्धित आयोगहरु, गैह्र सरकारी संस्थाहरु, निजी क्षेत्र, पारिवारिक खेती राष्ट्रिय कार्यान्वयन समितीका सदस्य संस्थाका प्रतिनिधीहरु तथा सम्बन्धित सरोकारवाला निकायका प्रतिनीधिहरुको उपस्थितीमा बहस पैरवी संचालन गर्ने।

(ख) **प्रदेश स्तरमा पारिवारिक खेती, कृषि भूमीको उपयोग तथा संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्क्रिया गोष्ठी:** प्रदेशस्तरमा पारिवारिक खेती, कृषि भूमीको उपयोग तथा संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्क्रिया गोष्ठी संचालन गरिनेछ। यस अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा प्रदेश स्तरका सरोकारवाला मन्त्रालयहरु, सम्बन्धित आयोगहरु, गैर सरकारी संस्थाहरु, निजी क्षेत्र, प्रदेश तथा जिल्ला कृषि सहकारी संघका प्रतिनिधीहरु, पारिवारिक खेती राष्ट्रिय कार्यान्वयन समितीका सदस्य, संस्थाका प्रदेश स्तरिय संयन्त्रका प्रतिनिधीहरु तथा सम्बन्धित सरोकारवाला निकायका प्रतिनीधिहरुको सहभागिता रहनेछ। प्रदेशमा विद्यमान नीति, समस्या तथा नीतिद्धारा सम्बोधन भएका बिषयहरुलाई छलफलमा विशेष जोड दिईनेछ।

(ग) **स्थानिय तहमा पारिवारिक खेती, कृषि भूमीको उपयोग तथा संरक्षण सम्बन्धी अन्तरक्रिया गोष्ठी:** कार्यक्रम संचालनका लागि वजेट बिनियोजन रहेका स्थानीय तहहरुमा पारिवारिक खेती, कृषि भूमीको उपयोग तथा संरक्षण सम्बन्धी अन्तरक्रिया गोष्ठी संचालन गरिनेछ। यस अन्तरक्रिया कार्यक्रममा पालिका स्तरका भूमी तथा कृषि शाखा, नापी कार्यालय, कृषि ज्ञान केन्द्र, जिल्ला कृषि बिकास कार्यालयका प्रतिनीधि, सम्बन्धित सरोकारवाला निकायका प्रतिनीधिहरु, स्थानीय तहका नेतृत्वदायी भूमिकामा रहेका पदाधिकारी, असल अभ्यासका साथ संचालन भएका कृषि सहकारी तथा अन्य वित्तीय संस्थाका प्रतिनिधीहरु, युवाहरु र पारिवारीक खेतीमा संलग्न कृषकहरुको प्रतिनिधीहरु तथा पारिवारिक खेती राष्ट्रिय कार्यान्वयन समितीका सदस्य संस्थाका स्थानिय स्तरको संयन्त्रका प्रतिनिधीहरुको सहभागित रहनेछ। यस अन्तरक्रिया गोष्ठीले स्थानिय तहको सरकारलाई कृषि भूमीको बर्गीकरण, उचित उपयोग प्रवर्द्धन गर्न सहयोग पुग्नेछ।

(घ) **स्थानीय तहमा कृषि भूमीको बर्गीकरण, उचित उपयोग र संरक्षण, कृषियोग्य जमिनको खण्डीकरण रोक्न नीति निर्माणमा सहयोग:** स्थानिय तहको समन्वयमा यस कार्यक्रमले कृषि भूमीको बर्गीकरण, उचित उपयोग र संरक्षण, र कृषियोग्य जमिनको खण्डीकरण रोक्न स्थानिय तहमा नीति निर्माण गर्न सहयोग गरिनेछ। यसका लागि केन्द्र, प्रदेश र स्थानिय तहमा भएका छलफल बाट आएको निष्कर्षलाई समावेश गरिनेछ।

(ङ) **युवा जनशक्तिको क्षमता बिकास र परिचालन:** यस कार्यक्रम अन्तर्गत छनौट भएका स्थानिय तहका ४०० भन्दा बढी युवाहरुलाई बिभिन्न क्षमता अभिबृद्धीका कार्यक्रमहरुमा

समावेश गरि पारिवारीक खेती कार्यक्रममा समावेश गराइनेछ। यसका लागि निम्न प्रकारका कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछः

(अ) युवाहरुलाई पारिवारीक खेती र जलवायू परिवर्तन सम्बन्धी अभिमखीकरण (१ दिने)

(आ) व्यवसायिक योजना निर्माण सम्बन्धि तालिम (३ दिने)

(इ) मूल्य श्रृंखला सम्बन्धी अन्तरक्रिया कार्यक्रम

(ई) डिजिटलाइजेशन र प्रविधि अभिमुखीकरण गोष्ठी

(उ) सिकाई भ्रमण Learning Route (७ दिने)

(च) पारिवारीक खेतीको नमुना फार्म स्थापनामा सहयोगः यस अन्तर्गत तालिम प्राप्त युवाहरुलाई छनौट गरी नमूना फार्म स्थापनामा अनुदान सहयोग उपलब्ध गराउन सकिनेछ।

(छ) **वित्तिय सेवा र बजारमा पहुँचः** युवा किसानहरुलाई क्षमता अभिबृद्धि तालीम पश्चात उनीहरुले बनाएको व्यवसायिक योजना अनुसार पारिवारीक खेती गर्ने युवा कृषकहरुलाई स्थानीय स्तरका कृषि सहकारी संस्था तथा अन्य बित्तीय संस्थाहरुबाट प्रदान गरिने सुलभ कर्जाको साथै सहकारी मार्फत बजारमा पनि पहुँच पुर्‍याइनेछ। यसबाट युवा किसानहरुले प्रत्यक्ष लाभ प्राप्त गर्नेछन्।

(४) यस कार्यक्रममा अनुदान प्रतिशत र अधिकतम सीमा को दफा ५ बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-४

विविध

२६. **सार्वजनिक सुनुवाई र विवरण प्रकाशन गर्नुपर्नेः** (१) कार्यक्रमको विषयमा पारदर्शिताको लागि सार्वजनिक सुनुवाई गर्नु पर्नेछ।

(२) अनुदानग्राहीलाई अनुदान उपलब्ध गराउने सम्वन्धित कार्यालयले अनुदान सम्वन्धी विवरण वेबसाइटमा (वेबसाइट नभएको हकमा सूचनापाटी वा वुलेटिन मार्फत) नियमितरूपमा अद्यावधिक गर्नु पर्नेछ।

(३) सम्बन्धित कार्यालयले अनुदानको अभिलेख राखी सोको विवरण अद्यावधिक समेत गर्नु पर्नेछ।

(४) सञ्चालन भएको कार्यक्रमको वारेमा अनुदानग्राहीले अनुसूची-४ बमोजिमको जानकारीमूलक होर्डिङ्ग बोर्ड कार्यक्रम स्थालमा राखु पर्नेछ।

२७. **बीमा गर्नु पर्नेः** (१) यस कार्यविधि अनुसार नगद अनुदान प्राप्त गर्न कृषि बीमामा आबद्ध कृषकहरुलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ।

(२) यो कार्यविधि अनुसार व्यवसायिक कार्यका लागि अनुदान प्राप्त गर्ने अनुदानग्राहीले फर्म/भौतिक पूर्वाधारको समेत बीमा गर्न सक्नेछ।

(३) अनुदानग्राहीले कृषि सम्बन्धी बीमा नगरेको अवस्थामा त्यस्तो व्यवसाय तथा पूर्वाधारमा क्षति पुग्न गएमा सोको जिम्मेवार अनुदानग्राही स्वयं हुनु पर्नेछ ।

सचिव

२८. <u>पुरस्कार, असुल उपर र कारवाही (सजाय) र फुकुवाको व्यवस्थाः</u> (१) तोकिएको समय भन्दा अगाडि, तोकिएको मापदण्ड र गुणस्तरीय कार्य सम्पन्न गर्ने अनुदानग्राही र सम्बन्धित कार्यमा संलग्न कर्मचारीलाई पुरस्कृत गर्न सकिने।

(२) यस कार्यविधि बमोजिम प्रवाह भएको अनुदान रकम सम्बन्धित कार्यमा प्रयोग नगरी अन्यत्र प्रयोग गरेको पाइएमा वा हिनामिना भएको प्रमाणित भएमा सम्बन्धित पक्षबाट प्रचलित कानून बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरिनेछ।

(३) सम्झौता बमोजिम सम्पन भएको कार्यहरू मध्ये कुनै सम्पन्न कार्यहरू विपद् वा अन्य कुनै काबु बाहिरको परिस्थितिबाट क्षति भएको अवस्थामा भने उक्त क्षतिको प्रमाणित (मुचुल्का, स्थानीय तहको सिफारिस/प्रहरी प्रतिवेदन कागजात/प्रमाण) विवरण सहित एक महिनाभित्र अनुदान प्राप्त गरेको निकायमा लिखित जानकारी गराउनु पर्नेछ । यस्तो अवस्थामा सम्वन्धित समितिको निर्णयानुसार हुनेछ।

२९. <u>अनुदानग्राहीलाई दिइने अनुदान उल्लेख गर्नु पर्नेः</u> (१) यस कार्यविधि बमोजिम अनुदान प्राप्त गरी सेवा प्रवाह गर्ने अनुदानग्राहीहरूले सहुलियत दरमा सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था सम्झौताका शर्तहरूमा नै उल्लेख गरी लागू गर्नु पर्नेछ।

३०. <u>दोहोरो सुविधा लिन नपाउनेः</u> (१) अनुदानग्राहीले एउटै कामको लागि संघ, प्रदेश वा स्थानीय तह वा एक भन्दा बढी निकायबाट अनुदान प्राप्त गर्न सक्ने छैन।

तर अन्य साझेदार निकायसँग स्पष्टसँग सम्झौता भई लागत इष्टिमेटमा समेत साझेदारीको हिस्सा उल्लेख गरिएको अवस्थामा अनुदान प्रदान गर्न वाधा पर्ने छैन।

(२) अनुदान प्रवाह गर्दा विगतमा अनुदान प्राप्त नगरेकाहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ।

तर वहुवर्षिय प्रकृतिका आयोजना तथा एकै कृषक/फर्म/समुह वा अन्य अनुदानग्राहीले सम्झौतामा स्पष्ट पारी फरक कार्य गर्ने गरि अनुदान प्राप्त गर्न बाधा पर्ने छैन।

३१. <u>कार्यक्रमको दोहोरोपनाः</u> कार्यक्रमलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित वनाउन संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तह र अन्य कुनै निकायबाट कार्यान्वयन हुने आयोजनाहरूसँग दोहोरोपना नहुने गरि आवश्यक समन्वय गरेर कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।

३२. <u>जिम्मेवार हुनेः</u> (१) अनुदानग्राहीले सशर्त अनुदान उपयोग गर्दा वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्ने एवम् वित्तीय उत्तरदायित्व वहन गर्नु पर्नेछ।

(२) अनुदान लगायतका सहायता वितरण कार्यको गुणस्तर र सो सम्बन्धी वित्तीय जिम्मेवारी सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको हुनेछ।

(३) कुनै विशेष कारणवश वा काबू बाहिरको परिस्थिति वाहेक अनुदानग्राहीको कारणबाट सम्झौता अनुरुप तोकिएको समयसीमा भित्र कार्य सम्पन्न हुन नसकी अनुदान रद्द भएमा वा अनुदानको रकम पूरा भुक्तानी नभएमा अनुदानग्राही स्वयं जिम्मेवार हुनेछ।

३३. <u>सम्झौता बमोजिम हुनेः</u> (१) यस कार्यविधि अनुरुप सञ्चालन हुने क्रियाकलाप र विकास गरिएका पूर्वाधार तथा सुविधाको प्रयोग सम्झौतामा तोकिए बमोजिमको प्रयोजनका लागि मात्र गरिनेछ र कार्यक्रम सञ्चालन

गर्ने निकायको पूर्व स्वीकृति बेगर तोकिएको अवधिभित्र कुनै प्रकारको फेरबदल वा संरचनाको स्वरुप परिवर्तन, बिक्री वितरण कार्य गर्न पाईने छैन।

(२) यस कार्यविधि अनुसार सञ्चालित कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि कम्तीमा सम्झौतामा तोकिएको अवधिसम्म निरन्तर रुपमा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ।

३४. गुनासो व्यवस्थापन: (१) अनुदानग्राहीको अनुदान प्राप्तिका सम्बन्धमा कुनै गुनासो भएमा अनुदान उपलब्ध गराउने सम्बन्धित कार्यालयमा निवेदन दिन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहसँगको गुनासो भएमा स्थानीय तह र जिल्ला स्थित कार्यालयसँगको गुनासो भएमा तत् तत् निकाय र प्रदेश मन्त्रालयबाट गुनासो व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ।

३५. अन्य: (१) अनुदान कार्यक्रमका अतिरिक्त कृषि प्रसार सेवा, विशेष कृषि कार्यक्रम एवम् कृषकलाई प्रोत्साहन सम्वन्धी कार्यक्रमहरूको खर्चको सीमा स्थानीय तहले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(२) स्वीकृत अनुदान रकममा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा कर सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानुन बमोजिम हुनेछ।

(३) हरेक आगामी आर्थिक बर्षको लागि आवश्यक पर्ने सशर्त कार्यक्रम प्रदेश मन्त्रालय र स्थानीय तहले बजेट अनुमान गरी फाल्गुन मसान्तभित्र संघीय मन्त्रालयमा स्थानीय तहले अनुसूची -११ र प्रदेश तहले अनुसूची -१२ बमोजिमको आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को ढाँचा भरी पठाउन सक्नेछ।

(४) यस कार्यविधिमा उल्लेख नभएका तर प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सशर्त वित्तीय हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमहरूका सम्बन्धमा जुन तहमा हस्तान्तरण भएको हो सोही तहले त्यस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कार्यविधि स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्न बाधा पर्ने छैन।

१. व्याख्या र बाधा अडकाउ फुकाउ: (१) यस कार्यविधिको कार्यान्वयनको सिलसिलामा कुनै द्धिविधा उत्पन्न भएमा वा कुनै बाधा अड्काउ आईपरेमा वा संशोधन गर्नु परेमा मन्त्रालयले आवश्यक निर्णय गरी स्पष्ट गर्न वा बाधा अडकाउ फुकाउन वा संशोधन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा उल्लेख भए पनि आर्थिक पक्षमा प्रभाव पर्ने विषयमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति बमोजिम मन्त्रालयले कार्यविधिमा संशोधन गर्न सक्नेछ।

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

अनुसूची – १

(परिच्छेद-२ को दफा ७ (१) सँग सम्बन्धित)

..............................कार्यक्रमका लागि प्रस्ताव आव्हानको सूचना (नमूना)

सूचना।सूचना।।सूचना।।।

यस..को आर्थिक वर्ष............ को वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार......अनुदान रकम उपलब्ध गराउने कार्यक्रम रहेको हुँदा .... स्थानीय तहका कृषि व्यबसाय एवम् सहकारी सम्बन्धी संलग्न ईच्छुक कृषक समुह/कृषि सहकारी संस्था/कृषि फार्म/ उद्यमी कृषकबाट दरखास्त आव्हानको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ।यो सूचना प्रथम पटक प्रकाशन भएको मितिले...........दिनभित्र..................कार्यालयमा तपसिल अनुसारका कागजातहरू सँगलग्न राखि आवेदन सहित प्रस्ताव आव्हान गरिएको छ। यस सम्बन्धी थप जानकारीका लागि वेवसाईट.................................. वा फोन नं. ....मा सम्पर्क गर्न सकिनेछ।

आवश्यक कागजात:

१. संस्था दर्ताको प्रमाण पत्रको प्रतिलिपि।
२. कृषि व्यबसाय गर्ने अनुसूची अनुसारको प्रस्ताव (व्यवसायिक उत्पादनको हकमा)।
३. निजी फर्मको हकमा गत आ. व. को संस्थाको लेखा परिक्षण भएको प्रतिवेदन फोटोकपी।
४. निजी फर्मको हकमा गत आ.व. सम्म कर वुझाएको वा कर छुट भएको भए सम्वन्धित स्थानीय तहको प्रमाण।
५. जग्गाको क्षेत्रफल र स्वामित्व वा हकभोग खुल्ने प्रमाण पत्रको प्रतिलिपी।
६. प्रतिवद्धता पत्र।
७. आयोजना सम्बन्धी अन्य आवश्यक कागजातहरू।

नोटः- सूचनामा व्यवसायिक वा लक्षित वर्ग बिशेष कार्यक्रम छुटयाई प्रकाशन गर्न सकिने।

सचिव

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय नेपाल सरकार सिंहदरबार, काठमाण्डौं

अनुसूची -२

(परिच्छेद-२ को दफा ७ (२) सँग सम्बन्धित)

अनुदानको लागि पेश गर्ने निवेदनको ढाँचा (नमूना)

मितिः

विषयः अनुदान उपलव्ध गराइदिनुहुन।

श्रीमान् ....,
................कार्यालय,
.... स्थानीय तह/प्रदेश।

महोदय,

तहाँ कार्यालयबाट मिति..........................मा प्रकाशित सूचना अनुसार सञ्चालन हुन लागेको ....कार्यक्रमको उद्देश्य, लागत, समयावधि, लाभान्वित जनसंख्या लगायतको विवरण तपसिलमा उल्लेख गरिएको छ। कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आर्थिक/वस्तुगत/लागत साझेदारी सहयोग आवश्यक परेको हुँदा अनुदान उपलव्ध गराइदिनुहुन अनुरोध गर्दछौं/छु।

<u>तपसिलः</u>

अनुदानग्राहीको नामः
ठेगानाः
स्थानीय तह/ प्रदेशः
वडा नं
कार्यक्रमको नामः
कार्यक्रमको उद्देश्यः
अनुदान रकम आवश्यक पर्नुको कारणः
सञ्चालन गरिने कार्यक्रमः क्रमागत भए गत आ.व. सम्मको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन
कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लाग्ने कूल लागतः
कार्यक्रम सम्पन्न गर्न लाग्ने समयः
कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्ययोजनाः
कार्यक्रमबाट लाभान्वित जनसंख्याः

<u>निवदेक</u>

कृषक समुह/कृषि सहकारी संस्था/कृषि फार्म/ उद्यमी कृषक
अध्यक्ष/प्रतिनिधिको दस्तखतः
नाम थरः
पदः
सम्पर्क फोन नं
मितिः
संस्थाको छाप

सचिव

अनुसूची – ३

(परिच्छेद-२ को दफा ९ (२) सँग सम्बन्धित)

सम्झौताको ढाँचा (नमूना)

यो सम्झौता पत्र.............प्रादेशिक निकाय/ स्थानीय तह (यस पछि पहिलो पक्ष भनिएको) र .... कृषि फार्म/उद्यमी कृषक.........................गा.पा/नपा.....................वडा नं......टोल (यस पछि दोस्रो पक्ष भनिएको) बीच तपसिलको शर्त वमोजिमको कुराहरूलाई पालना गर्ने कुरा मञ्जुर गरिन्छ।

यो सम्झौता, सम्झौता भएको मिति .... देखि प्रारम्भ भएको मानिनेछ र यो सम्झौतामा संलग्न स्वीकृत प्रस्तावना/इष्टिमेट वमोजिमको कार्य यथाशिघ्र सञ्चालन गरि मितिः........साल........महिना.....गतेसम्म सम्पन्न गरेर आवश्यक कागजात सहित दोस्रो पक्षले पहिलो पक्ष समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

१. यस सम्झौता बमोजिमको .... कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य दोस्रो पक्ष आंफैले गर्नु पर्नेछ। दोस्रो पक्ष आंफैले नगरी अन्य व्यक्ति वा संस्था मार्फत गराउन पाइने छैन।

२. सम्झौता वमोजिमको कार्यसञ्चालन तथा सम्पन्नको लागि पहिलो पक्ष मार्फत अनुदान स्वरुप रु (अक्षरेपी.................) रदोस्रो पक्षको लागत सहभागिता रु........(अक्षरेपी) व्यहोरिनेछ।

३. दोस्रो पक्षले सम्झौता बमोजिमको...................... कार्यक्रम अन्तरगत...............................व्यबसाय/उद्यम सञ्चालनका लागि सम्झौतामा समावेश गरिएको श्रोत वाहेक अन्य कुनै सरकारी, गैह्र सरकारी संघ संस्थावाट सहयोग, अनुदान आदि प्राप्त गरिने भए प्रथम पक्षलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ।

४. दोस्रो पक्षले सम्झौता बमोजिमको काम गर्दा प्रथम पक्षबाट खटिएका प्राविधिकहरूले दिएको निर्देशनको पालना गर्नुपर्नेछ।

५. दोस्रो पक्षले ....कार्यक्रम अन्तर्गत........................व्यबसाय सञ्चालन सम्बन्धी कार्यको सार्वजनिक जानकारीका लागि Public Audit गराउनुपर्ने।

६. प्रथम पक्षले दोस्रो पक्षलाई भुक्तानी दिंदा प्रथम पक्ष समक्ष विल पेश भए पश्चात सम्बन्धित दोस्रो पक्षको नाममा एकाउन्ट पेई चेक मार्फत भुक्तानी दिनेछ।

७. दोस्रो पक्षको लापरवाहीको कारणवाट कार्य सम्पन्न नभई हानि नोक्सानी भएमा त्यसको सम्पूर्ण जिम्मेवारी दोस्रो पक्षले लिनेछ ।

८. दोस्रो पक्षले स्वीकृत प्रस्तावनाको कार्य तालिका बमोजिम .... मिति सम्म यो सम्झौता वमोजिमको सम्पूर्ण कार्य (स्वीकृत प्रस्तावना/इष्टिमेट अनुसार) पूर्णरुपमा सम्पन्न गरी सञ्चालनमा ल्याउनेछ।

९. सम्झौता बमोजिमको कार्यगर्ने सम्बन्धमा कुनै विवाद आएमा प्रथम पक्षको निर्णय अन्तिम मानिनेछ।

१०. कार्यविधिको खण्डबाट सम्झौतामा अनिवार्य उल्लेख हुनुपर्ने विषयहरू

११. कार्यक्रमसँग प्रासङ्गिक अन्य विषयहरू (आवश्यक भएमा)

१२. कार्यक्रमको विस्तृत ल.इ.डिजाइन संलग्न बमोजिम हुनेछ (आवश्यक भएमा)।

१३. भुक्तानी हुने खाता नम्वरः

नामः

खाता नम्बरः

१४. यो सम्झौतामा उल्लेख भएका कुराहरूमा यसव मोजिम र अन्य कुराहरूमा प्रचलित ऐन नियम अनुसार हुनेछ ।

पहिलोपक्ष	दोस्रो पक्ष
दस्तखत	दस्तखत
नाम	नाम
पद	पद
मिति	मिति
कार्यलयकोछाप	संस्थाकोछाप

रोहवर

दस्तखत	दस्तखत
नाम	नाम
ठेगाना	ठेगाना
मिति	मिति

मितिः २०८.. ।....महिना ।....गते

अनुसूची - ४

(परिच्छेद-४ को दफा २६ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित)

होर्डिङ्ग वोर्ड (नमूना)

(साइजः ३ फिट x २ फिट)

......प्रादेशिक निकाय/स्थानीय तहको नाम

१.आयोजनाको नामः

२.आयोजना सञ्चालनगर्ने व्यक्ति/फर्म/ सहकारी/संस्थाको नामः

३.ठेगानाः

४.आयोजनाको कूल लागतः रू

५.अनुदान रकमः रू

६.अनुदानग्राहीको योगदान रू

७.अन्य साझेदार निकायको सहभागिताः रू

८.आयोजनाको अवधीः २०८...।... ।.... देखि २० ।.... ।....

९.लाभग्राहीहरूको संख्याः.........महिला..........पुरूष ....अन्य

१०. संचालित क्रियाकलापहरु समेत उल्लेख गर्ने

सचिव

अनुसूची – ५

(परिच्छेद-२ को दफा १२ को उपदफा (२) (क) सँग सम्बन्धित)

त्रैमासिक तथा वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनको ढाँचा

क) परिचयात्मक विवरण

१. आर्थिक बर्ष: २०८१।८२

२. प्रदेश/ स्थानीय तह: ....

३. कार्यालयको नामः ....

४. प्रगति प्रतिवेदनको अवधीः................

ख) प्रगति विवरण

१. वित्तीय प्रगति

क्र.सं.	कार्यक्रम/ क्रियाकलाप	बार्षिक विनियोजित बजेट (रु हजारमा)	......त्रैमासिक विनियोजित बजेट (रु हजारमा)	हाल सम्मको खर्च (रु हजारमा)	वित्तिय प्रगति प्रतिशत
१					
२					

२. भौतिक प्रगति, प्रतिफल तथा प्रगति नपुगका कारणहरू

क्र.सं.	कार्यक्रम/ क्रियाकलाप	एकाई	बार्षिक लक्ष्य	.... त्रैमासिक लक्ष्य	.... त्रैमासिक प्रगति	हालसम्म कोप्रगति	मुख्य मुख्य प्रतिफलहरूको विवरण	प्रगति नपुगका कारणहरू
१								
२								

३. लाभान्वित कृषक/ अनुदानग्राहिहरूको विवरण:

क्र.सं.	अनुदानग्राहिको नाम (व्यक्ति/ फर्म/ कम्पनी)	ठेगाना	सम्पर्क नं.	अनुदानको विवरण (के-का लागि कति)
१				
२				

सचिव

ग) कार्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू र समाधानका उपायहरूः

क्र.सं.	कार्यक्रम/ क्रियाकलाप	कार्यक्रम कार्यान्वयनका प्रमुख समस्याहरू	समाधानार्थ अपनाइएका उपायहरू	प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू
१				
२				

घ) कार्यक्रम सम्बन्धि कुनै सुझाव भए उल्लेख गर्ने

तयार गर्ने

नामः

पदः

दस्तखतः

प्रमाणित गर्ने

नामः

पदः

दस्तखतः

सचिव

अनुसूची ६ (क)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

प्राङ्गारिक उत्पादन गर्ने कृषक पहिचान चिन्ह (यो हेर्नु होला)

Group Logo

GP	KA	PM	W20	FID13	PC01

GP = Province Name (Gandaki Province)
KA =District Name (Kaski District)
PM = Municipality name (Pokhara Metro)
W20 = Ward No. (20)
FID13 = Farmers Identity No (13)
PC = Product Cateory (01= Organic Certified Product; 02= Organic In-conversion Product; 03= Production Without Use of Chemical Pesticides; 04= Traditionally Grown Product)

(नोटः उल्लेखित विवरणहरू उदाहरणको लागि दिईएको)

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

अनुसूची ६ (ख)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

प्राङ्गारिक उत्पादन गर्ने कृषकले अभिलेख राख्नु पर्ने विवरणहरू

१. उत्पादन योजना,
२. उत्पादन सामाग्री जस्तै वीउ, मल, विषादी आदीको श्रोत, किसिम र परिमाण,
३. प्रयोग गरीएको समय र पटक,
४. उत्पादन गरीएको वाली तथा जात,
५. उत्पादन लागत
६. उत्पादन र विक्रि परिमाण,
७. विक्री गरीएको स्थान लगायतका अन्य उत्पादन क्रियाकलापहरू
८. बिक्री मूल्य

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

अनुसूची ६ (ग)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

नमूना प्रदर्शन कार्यक्रममा प्राङ्गारिक उत्पादनका लागि प्राविधिक स्पेशिफिकेशन विवरण (६० रोपनीको जमिनमा खेतीका लागी)

क्र.सं.	विवरण	स्पेसिफिकेशन	परिमाण
१	भर्मि कम्पोष्ट मल वनाउन भर्मिसेड निर्माण	भर्मिवेड निर्माण (३ मि. *१ मि. को २ वटा, ३.५ मि. *३ मि. को छाना, कम्तिमा १.५ फिट उचाई र ३००० गड्यौला)	१२
२	कम्पोष्ट मल, वा गहुत संकलन र भकारो सुधार गर्न	भकारोको आकार ७फिट x १५ फिट, गहुँत संकलन टयाँक १x१x०.५घनमिटर, छाना आदि	१२
३	घरेलु विधिवाट जैविक वा वानस्पतिक विषादी वा झोल मल उत्पादनगर्ने सामाग्री	प्लास्टिकड्रम २०० लि. को २ वटा	२४
४	जैविक विषादी, मित्रजिव खरिद, पालन, प्रयोग	वालि अवधिमा कम्तिमा ३ पटक खरिद तथा प्रयोग	३
५	नर्सरी स्थापना वा विउविरुवा	पोलिव्याग, नर्सरी ट्रे, विउ विरूवा खरिद	१
६	सिंचाइ सुविधा	थोपा, स्प्रिङ्कलर, वर्षाको पानी संकलन पोखरी	१
७	होर्डिङ्ग वोर्ड	कम्तिमा २ गुणा ३ वर्ग मि को बोर्ड, अड्याउने टेका सहित	२
८	पहिचान लेखन कार्य	कृषक पहिचान	१
९	स्प्रेयर	कम्तिमा १६ लिटरको	१२
१०	प्याकेजिङ्ग र लेवलिङ्ग	प्याकेजिङ्ग ब्याग, साधारण मेशिन, लेवल छपाइ आदि	१
११	उत्पादन संकलन तथा ढुवानी	लेवलिङ्ग सहितको क्रेट, ब्यालेन्स आदि	१
१२	अभिलेखिकरण र प्रतिवेदन तयारी	अभिलेखिकरण राख्ने,	१

सचिव

अनुसूची ६ (घ)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

नयाँ संरचना निर्माण गरी प्राङ्गारिक उत्पादन कार्यक्रम (१५०० वर्ग मिटर प्लाष्टिक घरमा खेतीको लागि)

क्र.सं	विवरण	स्पेसिफिकेशन	परिमाण
१	एकमुष्ट उत्पादन खर्च	खुल्ला जमिनमा" प्राङ्गारिक उत्पादन "उत्पादक खर्च अनुदानको बुँदा १ देखि ११ सम्म	१
२	बाँसको प्लाष्टिक घर वा जि आइ पाइपको प्लाष्टिक घर	स्पेसिफिकेशन तल तालिकामा दिइएको छ जुन वढिमा व.मि. ३६० हुनेछ	१
३	वजारिकरण प्रोत्साहन अनुदान	प्रमाणीकरण चिन्ह अंकित उत्पादन वा यथार्थ संकेत पत्र सहितको उत्पादन विक्री पछि प्रति केजि उत्पादन २ रूपैया वा प्रति रोपनि ३ हजार जुन कम हुन्छ उक्त रकम	

सचिव

अनुसूची ६ (ङ)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

बाँसको प्लाष्टिक घर वा जि आइ पाइपको प्लाष्टिक घर निर्माणको स्पेसिफिकेशन

क स	विवरण	स्पेशिफिकेशन
१	प्लाष्टिक, इन्सेक्ट नेट र मल्चिङ प्लाष्टिक	९० GSM वा सो भन्दा बढी को सिल्पोलिन वा २०० माइक्रोनको UV प्लास्टिक Plastic thickness भौगोलिक अनुकुलता बमोजिम तोक्न सकिने
		इन्सेक्ट नेट (किरा नछिर्ने जाली) अनिवार्य लगाउनु पर्ने
		मल्चिङ प्लास्टिक अनिवार्य लगाउनु पर्ने
२	बाँस	खामाका लागि प्रयोग हुने बास नफोडिएको र बाङगोटिङ्गो नभइ सोझो हुनु पर्नेछ
		धुरी र छेउ खामो माथि राखिने बास सिङ्गै वा फोडिएको हुन सक्नेछ
३	उचाइ तथा चौडाइ	धुरी खामोको उचाइ ४ मिटर जसमध्ये ६० से.मी. जमिन मुनी गाडिएको हुनु पर्ने
		छेउको खामोको उचाइ ३ मिटर जसमध्ये ६० से. मी. जमिन मुनी गाडिएको हुनु पर्ने
		चौडाइ आवश्यकता अनुसार वा जमिनको उपलब्धता अनुसार हुनु पर्ने तर ७ देखी १० मिटर भन्दा बढि हुनु नहुने ।

सचिव

अनुसूची ६ (च)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

पुराना संरचनामा सुधार गरी प्राङ्गारिक खेती कार्यक्रम (१५०० व.मि. टनेलमा खेतीको लागि)

क्र.सं.	विवरण	स्पेसिफिकेशन	परिमाण
१	एकमुष्ट उत्पादन खर्च	खुल्लाजमिनमा" प्राङ्गारिक उत्पादन "उत्पादक खर्च अनुदानको वुदाँ १ देखि ११सम्म	१
२	Insect net लगाउने	टनेललाइ ढाक्ने गरि ४० Meshको UV Protected Insect Net	१
३	वजारिकरण प्रोत्साहन अनुदान	प्रमाणीकरण चिन्ह अंकित उत्पादन वा यथार्थ संकेत पत्र सहितको उत्पादन विक्री पछि प्रति केजि उत्पादन २ रूपैया वा प्रति रोपनि ३ हजार जुन कम हुन्छ उक्त रकम	३

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

अनुसूची ६ (छ)

(परिच्छेद-३ को प्राङ्गारिक उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमसँग सम्बन्धित)

खुल्ला जमिनमा प्राङ्गारिक उत्पादनका लागि प्राविधिक स्पेशिफिकेशन विवरण (पाँच रोपनी खुल्ला जमिनमा खेतीको लागि)

क्र.सं.	विवरण	स्पेसिफिकेशन	परिमाण
१	भर्मि कम्पोष्ट मल वनाउन भर्मिसेड निर्माण	भर्मिवेड निर्माण (३ मि. *१ मि. को २ वटा, ३.५ मि. *३ मि. को छाना, कम्तिमा १.५ फिट उचाई र ३००० गड्यौला)	१
२	कम्पोष्ट मल,वा गहुत सकलनर भकारो सुधार गर्न	भकारोको आकार ७फिट x १५ फिट,गहुत संकलन ट्याँक १x१x०.५घनमिटर,छान आदि	१
३	घरेलु विधिवाट जैविक वा वानस्पतिक विषादी वा झोल मल उत्पादनगर्ने सामाग्री	प्लास्टिकड्रम २०० लि.को२वटा	२
४	जैविक विषादी,मित्रजिव खरिद,पालन,प्रयोग	वालि अवधिमा कम्तिमा ३ पटक खरिद तथा प्रयोग	३
५	नर्सरि स्थापना वा विउ/विरुवा	पोलिव्याग, नर्सरी ट्रे, विउ विरूवा खरिद	१
६	सिंचाइ सुविधा	थोपा, स्प्रिङ्कलर, वर्षा पानी संकलन पोखरी	१
७	होर्डिङ्ग वोर्ड	कम्तिमा २ मी. x ३ व.मि को वोर्ड, अड्याउने टेका सहित	१
८	पहिचान लेखन कार्य	कृषक पहिचान	
९	स्प्रेयर	कम्तिमा १६ लिटरको	२
१०	प्याकेजिङ्ग र लेवलिङ्ग	प्याकेजिङ्ग ब्याग, साधारण मेशिन, लेवल छपाइ आदी	१
११	अभिलेखिकरण र प्रतिवेदन तयारी	अभिलेख राखेका फाइलहरूको फोटो कपी र उत्पादनमा गरिएका क्रियाकलापको प्रतिवेदन वनाउन र पेश गर्न	१

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

अनुसूची -७

(परिच्छेद-३ को हरित विद्यालय कार्यक्रम सँग सम्बन्धित)

हरित विद्यालय कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्ययोजनाको ढाँचा

१. विद्यालयमा फलफूल बगैचा स्थापना तथा व्यवस्थापन कार्ययोजना

ख. सञ्चालन हुने क्रियाकलाप						
क्र.स.	क्रियाकलाप	महिना/हप्ता				कैफियत

२. फलफूल बगैचा स्थापना हुने क्षेत्रको जग्गा तथा हावापानी सम्बन्धी विवरण

(यस अन्तर्गत जग्गाको प्रकार, जग्गाको स्वामित्व तथा सोसँग सम्बन्धित कागजात, माटोको प्रकार, मलिलोपना, सिचाई तथा निकास, भौगोलिक क्षेत्र तथा हावापानी जस्ता पक्ष संलग्न गर्ने साथै छानिएका बाली बस्तुको उक्त क्षेत्र, जमिन तथा हावापानीमा उपयुक्तता खुलाउने)

३. स्थापित फलफूल बगैचामा बारबन्देज तथा बिरुवाको स्याहारसंभार योजना

(यस अन्तर्गत बारबन्देज कसरी गर्ने तथा के को गर्ने, जम्मा अनुमानित लागत, लागत साझेदारी कसरी जुटाउने जस्ता पक्ष/ बिरुवाको स्याहारसंभार योजना पेश गर्नुपर्ने)

४. अनुमानित लागत तथा साझेदारीको विवरण

क्र.स.	क्रियाकलाप	जम्मा अनुमानित लागत	लागत साझेदारी गर्ने निकाय तथा स्रोत	कैफियत
क.	फलफूल बगैचा स्थापना सम्बन्धी क्रियाकलाप			
ख.	बारबन्देज तथा बिरुवाको स्याहार संभार सम्बन्धी क्रियाकलाप			
ग.	पोषण शिक्षा तथा चेतना अभिबृद्धि सम्बन्धी क्रियाकलाप			

५. अन्य विवरण केहि भए उल्लेख गर्ने

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

अनुसूची -८

(परिच्छेद-३ को हरित विद्यालय कार्यक्रम सँग सम्बन्धित)

बगैचा स्थापना तथा पूर्वाधार निर्माणका लागि उपलब्ध हुन सक्ने अधिकतम बजेट

क्र. सं.	बाली	प्रति रोपनी बगैचा स्थापना तथा तरकारी खेतीका लागि उपलब्ध गराउन सक्ने अधिकतम रकम (रु. हजारमा)
१	स्याउ	१५
२	सुन्तला र जुनार	१५
३	किवि	५८
४	एभोकाडो	१६
५	ओखर	१४
६	कागती	२०
७	आलमण्ड	२४
८	पिकानट	१४
९	मेकाडेमिया नट	१९
१०	केरा	२२
११	आँप	१४
१२	लिचि	१४
१३	मेवा	१९
१४	अनार	१४
१५	तरकारी	१०

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

अनुसूची – ९

(परिच्छेद-३ को कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम सँग सम्बन्धित)

विभिन्न कृषि उपज बजारहरूको निर्माणका लागि आवश्यक न्यूनतम क्षेत्रफल र प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधारहरू

क्र.सं	बजारस्थलको प्रकार	न्यूनतम आवश्यक क्षेत्रफल		प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधारहरू
		तराइ	पहाड	
१.	थोक बजार	१.५ विगाहा	१ विगाहा	कम्पाउण्ड वाल, सटरहरू, एप्रोच रोड, शौचालय, स्थानीय तह, सूचना केन्द्र, स्टोर/गोदाम, खानेपानी
२.	खुद्रा बजार	२ कठ्ठा	१.५ कठ्ठा	स्टल, स्टोर, खानेपानी, शौचालय
३.	संकलन केन्द्र	३ कठ्ठा	१.५ कठ्ठा	सेड, तौलिने सुविधा, स्टल, स्टोर,सूचना संचार सुविधा
४.	हाट बजार (संकलन केन्द्र सहितको)	१० कठ्ठा	४.५ कठ्ठा	सेड, शौचालय, खानेपानी, सूचना संचार सुविधा
५.	हाट बजार (संकलन केन्द्र बाहेकको)	७ कठ्ठा	४ कठ्ठा	सेड, शौचालय, खानेपानी

ठूला कृषि उपज बजार निर्माणका लागि न्यूनतम आवश्यक जग्गा सम्बन्धी विवरण

(१) काठमाडौं उपत्यका वाहिर एकीकृत कृषि बजार पूर्वाधार विकासका लागि तराईमा कम्तिमा ३ हेक्टर र पहाडमा कम्तिमा १ हेक्टर जग्गा उपलब्ध हुनुपर्नेछ । साना बजारहरूको हकमा कम्तीमा १ हेक्टर जग्गा हुनु पर्नेछ । तर काठमाण्डौ उपत्यकामा निर्माण गरिने कृषि उपज बजार स्थलको लागि केन्द्रसँगको समन्वयमा प्रस्तावित वजार निर्माणका लागि छनौट गरेको जग्गाको क्षेत्रफल प्राविधिक रुपले उपयुक्त रहेमा बजार संरचना निर्माण गर्न सकिनेछ ।स्थानिय तहबाट निर्माण गर्ने बजारको IEE तथा नक्शा पास समेत स्थानीय तहबाटै गर्न सकिनेछ।

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं

अनुसूची-१०

(परिच्छेद-३ को कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम सँग सम्बन्धित)

(क) कोल्डरुम/ पोर्टेवल कोल्ड च्याम्बर निर्माण डिजाईन, नक्सा

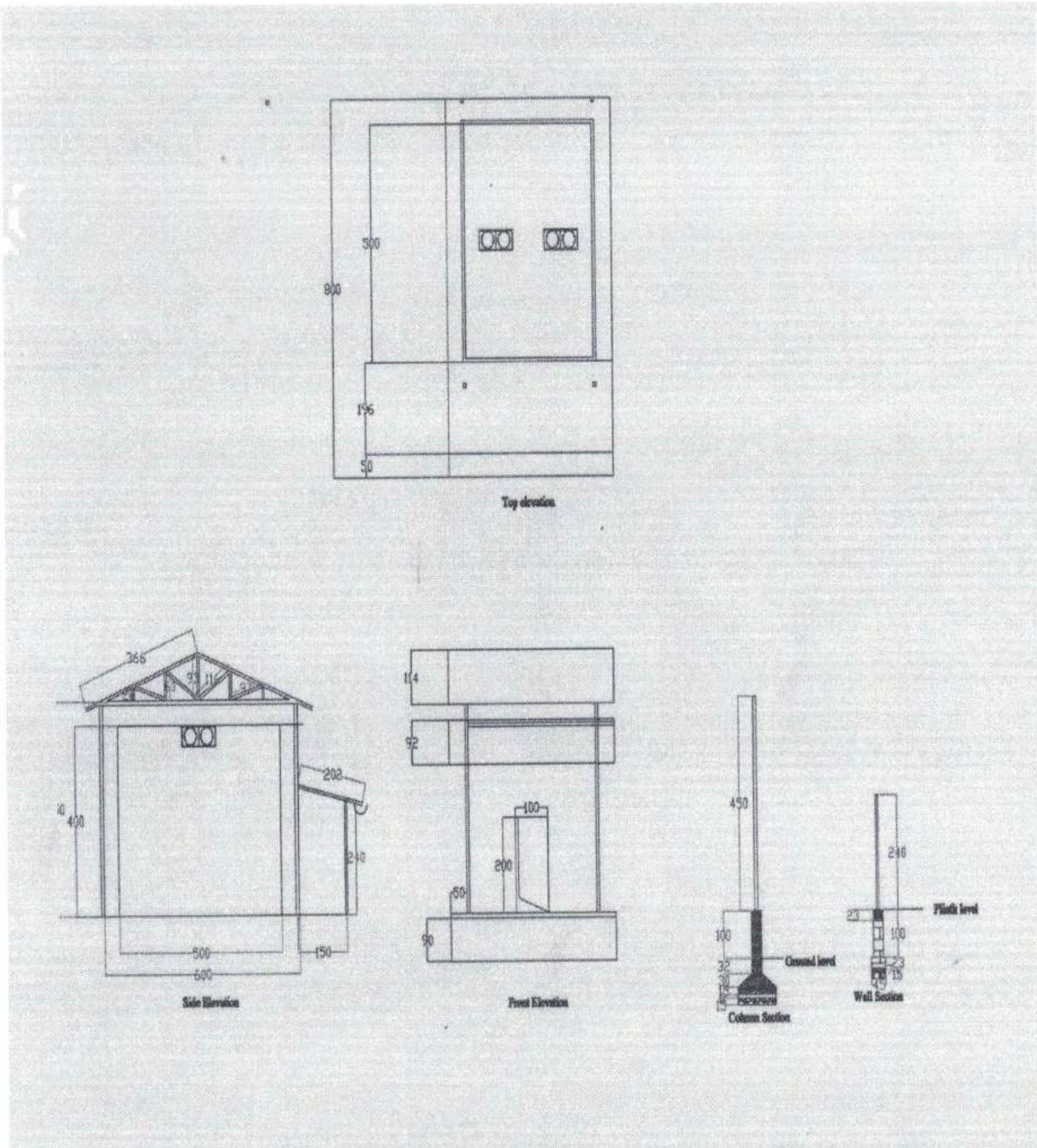

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौं

(ख) कोल्डरुम/पोर्टेवल कोल्ड च्याम्बर निर्माण लागत अनुमान

Abstract of Cost Estimate of Cold Chamber

Project: Construction of Cold Chamber

Capacity: 1000 Caret of Capacity 56 Ltrs or Nearly 20 tons capacity

Item No.	Description	Unit	Quantity	Rate	Rate with Overhead	Rate	Amount
A	**TRUSS WORK**						
1.	Earthwork in excavation in medium soil including hauling disposal of soil upto distance of 30m and lift up to 1.5 m all complete in approval of site engineer.	cum	10.62	605.64	696.49	787.03	8,358.25
2.	Supplying and Soling Stone in proper line and level with sand filling all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	cum	10.61	3,502.50	4,027.88	4,551.50	48,291.40
3.	Plain cement Concrete (PCC) in 1:2:4 ratio for foundations and flooring with approved quality of cement, sand and machine crushed stone aggregate including supply of materials, mixing, laying, curing the work at least 7 days etc. all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	cum	5.32	12,059.30	13,868.20	15,671.06	83,370.04
4.	Plain cement Concrete (PCC) for RCC works M 20 (1:1.5:3) for slab/lintels/columns/beams with approved quality of cement, sand and machine crushed stone aggregate including supply of materials, mixing, laying, curing the work at least 7 days etc all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	cum	4.33	15,431.50	17,746.23	20,053.23	86,830.50
5.	TMT steel reinforcement bar including supplying, straightening, cleaning, cutting, binding & fixing in position with annealed tying binding wire all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	MT	0.51	110,238.00	126,773.70	143,254.28	73,059.68
6.	**Formwork,** shuttering, centering with 19 mm thick waterproof ply board and steel post for all works necessary propping, scaffolding, staging, supporting inclusive of wedging and cutting holes for utilization till the support if fully unyielding nett all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	sqm	22.46	680.40	782.46	884.18	19,858.68

सचिव

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
नेपाल सरकार
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

7.	Good quality local chimney made Brickwork in 1:4 C/S mortar up to Ground floor in perfect line level finish including supply of materials, wetting the bricks, racking the joints and curing the work for at least 7 days all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	cum	6.62	14,316.11	16,463.53	18,603.78	123,157.06
8.	Supplying and Laying of 12.5mm thick cement sand plaster in (1:4) ratio on wall of good finish including supply of materials, racking the joint, wetting of surfaces & curing the work at least 7days all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	sqm	25.00	368.49	423.76	478.85	11,971.32
9.	Earth filling and spreading in 15cm layer all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	cum	40.79	989.00	1,137.35	1,285.21	52,423.53
10	Plain cement Concrete (PCC) (38mm) in 1:2:4ratio for foundations and flooring with approved quality of cement, sand and machine crushed stone aggregate including supply of materials, mixing, laying, curing the work at least 7 days etc. all complete as per approved drawing, Specification and instruction of site engineer.	sqm	127.50	608.55	699.83	790.81	100,828.37
11	Supplying and fitting of Iron Works with Red Oxide paint as per approved drawing, specification and instruction of site engineer.	kg	726.69	195.77	225.14	254.40	184,872.12
12	Supplying and fitting 0.5mm CGI color sheet for Roof all complete as per approved drawing, specification and instruction of site engineer.	sqm	51.37	1,246.42	1,433.38	1,619.72	83,205.16
13	Supplying and fitting 0.45mm CGI plane sheet for ridge cover of 2 feet all complete as per approved drawing, specification and instruction of site engineer.	rm	5.50	1,580.94	1,818.08	2,054.43	11,299.37
14	Supplying and fitting 0.5mm CGI plane sheet for 150mm width,450 mm gutter with 40x3 brackets, nut bolt, washer all complete as per approved drawing, specification and instruction of site engineer.	rm	5.50	1,463.59	1,683.13	1,901.94	10,460.64
15	Providing and fixing in position PVC pipes for soil, waste and rain water lines as per need including cutting the pipes to required length and fixing in position with PVC or MS clamps,				-	-	-

सचिव

	joining pipes and fittings with rubber rings and joining solution etc. all complete as directed by site in-charge. (Panchakanya)						
	75mm PVC pipe of 6 kg/cm2	**rm**	10.00	301.50	346.73	391.80	3,917.99
B	**Insulation Room**				-	-	-
16	Supply and complete installation of Outer wall puff panel 80 mm thickness 0.5 mm PCGI sheet insulated by 40 ± kg /m3 thermocol with Tongue & Groove joint with Camlock System including heat insulation using silicon sealeant etc complete	**Sqm**	110.00	5,734.75	6,594.96	5,734.75	630,822.50
17	Supply & complete installation of Sliding Door 1x2 m size and thickness 80 mm with all its necessary hardware and accessories	**no**	1.00	54,240.00	62,376.00	54,240.00	54,240.00
C	**Refrigeration Works**						
18	Supply and installation of Reciprocating /Scroll type Compressure of Make Emerson/Danfoss eq. make working Refrigerent R410a, R134a or equvalent having cooling capacity 24000 Btu/hr (at 4°C evaporation &Condentation at 45 °C) Forced Air cooled Condenser with fan, Copper tubings embided with Aluminium fins GI body powder coated panited, Oil Seperator, liquid reciever, Solenoid valve, Filter dryer sight glass etc all complete necessary accessories as per site incharge	**no**	2.00	144,280.00		144,280.00	288,560.00
19	Supply and Installuation of Indoor Evaporator unit (Blue cold/Carier/Euro Air) pure copper tubings thermostatic expansion valve of Make Danfoss/Emerson Aluminium powder coated body with Stainless Steel SS 304 tray, energy efficient Multiple Propellor type Axial FAN 2 no per unit all necessary accessories as per site incharge	**no**	2.00	79,100.00		79,100.00	158,200.00
20	Installation of Refregeration system with necessary hardwares and accessories	**no**	2.00	16,950.00		16,950.00	33,900.00

नेपाल सरकार पशुपन्छी विकास मन्त्रालय सिंहदरबार, काठमाण्डौ

21	Refrigeration Controll Pannel microprocessor-based temperature indicator & Automatic temperature controller, temperature setting up/down limit controll, User parameter and Adminstration menu setting Automatic and manual controll fuction, intelligent compressure protection	**no**	1.00	28,250.00		28,250.00	28,250.00
22	Spply and wiring/installation of Vapour proof lights 2 no in each chamber	**no**	1.00	1,600.00		1,600.00	1,600.00
D	**Indoor Assoceries**						
23	Supply and installation of humidifier: Centrifugal, Mist size5-10-micron, single phase70-90-watt capacity 5-6 lit/hr dimensions 350x350x360 mm weight 8 kg Air flow 165m3/hr, water level Auto controll	**no**	1.00	81,200.00		81,200.00	81,200.00
24	Carbondioxide and Fresh Air damper 2 inline blower 150 CB	**no**	1.00	45,200.00		45,200.00	45,200.00
25	Supply and Installation of Pressue relief valve suitbale of room	**no**	1.00	6,000.00		6,000.00	6,000.00
E	**Electricals**						
26	Elctrical Controll Pannel on off swich with indicators, Contactor, phase indicator with preventor, MCB, Protective Overload relay fuse etc complete, 3 no 15-amp MCB (single phase) for external equipments lights, motors, fan etc in Cleaning Grading Area	**no**	1.00	18,080.00		18,080.00	18,080.00
27	Site Clearance Works	**sqm**	200.00	9.00		12.00	2,400.00
		Grand Total					2250356.62

Note: The cost of Electricity or other power sources is not included in the above Estimate

सचिव

अनुसूची -११

आगामी आर्थिक बर्षको लागि आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को ढाँचा
(स्थानीय तहको प्रयोजनको लागि)

१. आयोजना/कार्यक्रमको परिचय

(क) आयोजना/कार्यक्रमको नाम:

(ख) लक्ष्य

(ग) उद्देश्य

(घ) कार्यान्वयन अवधि:

शुरु (आ.व.)　　　　समाप्ति (आ.व.)

(ङ) कार्यान्वयन हुने स्थान

जिल्ला: .... स्थानीय तहको नाम: .... टोल:.....................

वडा नं:.........

२. आयोजना/कार्यक्रमको कुल लागत

(क) विकास तथा निर्माण लागत रु:

(ख) कृषि उत्पादन सामाग्रीसहयोग लागत रु:

(ग) प्रविधि तथा प्राविधिक सहयोग लागत रु:

(घ) आयोजना/कार्यक्रम सञ्चालन लागत रु:

३. लागत साझेदारीको वित्तीय स्रोत

(क) संघीय सरकार

(ख) प्रदेश सरकार

(ग) स्थानीय तह

४. अपेक्षित प्रतिफल

५. आयोजना/कार्यक्रमको प्रमुख क्रियाकलापहरू

६. आयोजना/कार्यक्रमको वित्तीय तथा आर्थिक विश्लेषण

७. आयोजना/कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा खर्च योजना

८. आयोजना/कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आवश्यक जनशक्ति

९. आयोजना/कार्यक्रम सञ्चालन प्रस्ताव

१०. सञ्चालन प्रबन्ध

(क) लागत खर्च अनुमान

(ख) सम्भावित आय आर्जन

सचिव

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

अनुसूची -१२

आयोजना प्रस्ताव (Project Proposal) को सूची पठाउने फारमको ढाँचा

(प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको प्रयोजनको लागि)

क.सं.	प्रदेश	जिल्ला	स्थानीय तह	कार्यक्रमको नाम	प्रमुख क्रियाकलापहरू	अपेक्षित प्रतिफल	कार्यक्रम सञ्चालन हुने अवधि	अनुमानित लागत	लागत साझेदारी श्रोत			सशर्त अनुदान कार्यक्रम माग गर्नुको जायज कारणहरू
									संघीय मन्त्रालय	प्रदेश मन्त्रालय	स्थानीय तह	
१.												
२.												

....
तयार गर्नेको दस्तखत

....
सिफारिस गर्नेको दस्तखत

सचिव